

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almenyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

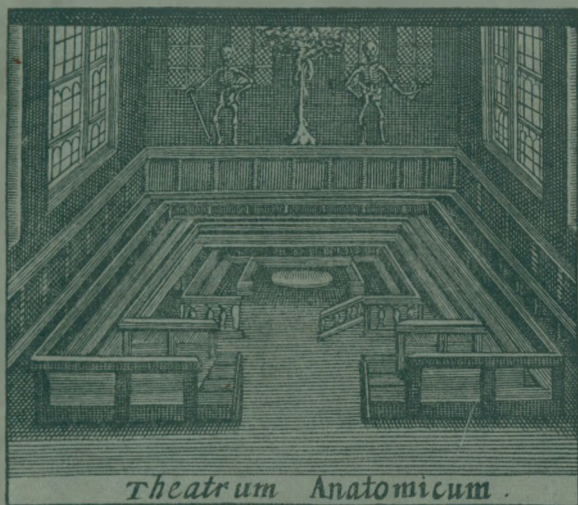
BARTHOLINERNE

OG KREDSEN OM DEM

AF

JUL. PETERSEN

PROF., DR. MED.

Theatrum Anatomicum.

KJØBENHAVN

FØRLAGT AF UNIVERSITETSBOGHANDLER G. E. C. GAD

TRYKT HOS NIELSEN & LYDICHE

1898

BARTHOLINERNE

OG KREDSEN OM DEM

BARTHOLINERNE

OG

KREDSEN OM DEM

AF

JUL. PETERSEN

PROF., DR. MED.

MED 8 PORTRÆTTER

KJØBENHAVN

FORLAGT AF UNIVERSITETSBOGHANDLER G. E. C. GAD

TRYKT HOS NIELSEN & LYDICHE

1898

FORORD

Det foreliggende Skrifts Indhold bestaar i en noget udvidet Gengivelse af en Række Forelæsninger, som jeg i forrige Efteraar holdt for den Kreds af de danske Folkehøjskolars Lærerpersonele, der den Gang gæstede vort Universitet, i Følge en fra denne Kreds fremkommen Anmodning om at give en Fremstilling af den Bartholinske Periode i vor Lægevidenskabs Historie med Hovedvægten lagt paa Emnets biografiske Side. Det var mig kært at imødekomme denne Opfordring; jeg har altid maattet føle mig særligt fængslet af denne vor lægevidenskabelige Glansperiode, og en saadan Behandling som ønsket var mig netop meget tiltalende.

Derimod har jeg ikke kunnet andet end nære nogen Betænkelighed lige overfor de senere fra flere Sider fremkomne, venlige Opfordringer til mig om at lade Forelæsningerne udkomme i Trykken. Jeg har ikke kunnet være blind for, at den Fordring, der først og fremmest stilles til historiske Arbejder, at de give ny, positiv Opklaring og Oplysning, give nye Data, er i dette Skrift kun i temmelig ringe Grad fyldestgjort. Den Bartholinske Tid og dens Bærere ere saa hyppigt og i saa stort og fyldigt Omfang blevne behandlede i vor,

tildels ogsaa i fremmed Litteratur, at Emnet, i det Mindste med Hensyn til hele Vurderingen af Periodens litterære Frembringelser, paa en vis Maade nok kan siges at være næsten udtømt; min Fremstilling støtter sig ogsaa, som det let vil kunne ses, i stor Udstrækning til allerede foreliggende og for største Delen temmelig let tilgængelige Skrifter og Athandlinger.

Naar jeg desuagtet nu er skreden til Offentliggørelse af mine Forelæsninger, sker det i det Haab, at den her givne Belysning af det gamle Emne, der i den mundtlige Fremstilling til min Glæde syntes at vække nogen Interesse, dog ogsaa paa Tryk maatte kunne opnaa det samme. Dette mit stille Haab støtter sig til, at enkelte af Periodens endog betydeligste Mænd, saaledes først og fremmest Steno, aldrig tidligere ere blevne behandlede noget udførligt ud fra et særligt lægevidenskabeligt Grundsyn, og at hele den Karakteristik af Periodens Berømtbeter, der udgør Skriftets Hovedindhold, dog nok tør siges at hvile paa en vis selvstændig — samtidig maaske noget subjektiv — Opfattelse, indvunden ved en gennem Aarene fortsat Syslen med disse indbyrdes saa forskellige, men alle, hver paa sin Vis, i deres Styrke og deres Svaghed, ejendommelige og interessante Personligheder.

J. P.

Kjøbenhavns Nørrebro, December 1897.

INDHOLD

	Side
Indledning	1
1. Caspar Bartholin den Ældre	5
2. Ole Worm	16
3. Simon Paulli	28
4. Thomas Bartholin.....	46
5. Niels Stensen (Steno)	74
6. Ole Borch	112
7. Den Bartholinske Periodes Epigoner: Peder Kylling — Holger Jacobsen — Caspar Bartholin den Yngre	137
8. Jacob Winsløw.....	145
Henvisninger og Noter.....	163

INDLEDNING.

Den store revolutionerende Renaissancebevægelse i Videnskaberne kom kraftigt og tildels endog paa banebrydende Maade til Orde i vort Fædreland endnu inden Udløbet af det 16de Aarhundrede. Vore unge Videnskabsmænd foretog jo alle lange Udenlandsrejser og opholdt sig rundt om i de videnskabelige Brydningers Brændpunkter, saaledes at de kom i nær Berøring med alle de nye Bevægelser. Paa Grundvidenskabens, Logikens, Omraade skred Humanisten *Petrus Ramus* (Pierre de la Ramée) henved Aarhundredets Midte til et voldsomt Stormløb mod Skolastiken; han debuterede med at opstille den radikale Sætning, at alt, hvad Aristoteles havde sagt, var galt, og søgte at formulere et nyt og bedre Grundlag for Forskningen. Som varm og grundig Talsmand for disse Anskuelser optraadte Professor *Jacob Madsen Aarhus* ved vort Universitet i Halvfjerdserne, og efter hans Død fortsatte den ogsaa som Læge højt ansete *Anders Krag* med endnu større Energi Kampen for Ramismen.

Vende vi os til den Del af Naturvidenskaben, som dette Skrift navnlig skal beskæftige sig med, til selve Lægevidenskaben i dens Teori og dens praktiske

Anvendelse, saa stod her i det 16de Aarhundrede den store Kamp mellem den gamle Græker *Galen's* grundmurede, til aristoteliske Forudsætninger fast knyttede System og *Paracelsus'* ny Lære, der udgaaet fra hele den revolutionære Bevægelse i Videnskaben søgte at indvinde et nyt og frugtbringende Territorium for Lægekunsten ved Indførelse af de metalliske Lægemidler, som den fremskydende Kemi bragte til Veje. Vor store *Tyge Brahe* blev tidlig en fremskudt Repræsentant for denne Retning herhjemme. Paa sin Ungdoms Studierejser havde han gjort Bekendtskab med Paracelsismen, navnlig under sit Ophold i Rostock hos Professor *Levinus Battus*, *Jacob Bordings* Discipel, og i en Aarrække var hans Forskning delt mellem det astronomiske Observatorium og det kemiske Laboratorium.

En end mere fremskudt og europæisk berømt Repræsentant for denne nye Lære havde vi i *Peter Sørensen* (Petrus Severini). Hans litterære Hovedværk »*Idea Medicinæ philosophicæ*«, som han udarbejdede under sin store Studierejse i Treserne, imponerede den lærde Samtid, ogsaa selve Paracelsismens Fjender, ved sin Tankefylde og omfattende Lærdom, om end de mystiske og uklare Elementer deri vanskeligt kunde vinde fuld Forstaaelse. Peter Sørensen er i hele sin Støbning en ægte Renæssance-Mand; en uopløselig Blanding af klar Skepsis og omtumlet Mystik er karakteristisk for ham som for hans samtidige. Skriftet var imidlertid et ret mægtigt og overlegent gennemført Forsøg paa at omforme Paracelsismens Fantasterier til virkelig fuldgyldig Videnskab og vakte overordentlig Opmærksomhed. Denne rigt begavede Mands Evner kom i den følgende Tid i Hjemmet, under hans mangeaarige urolige kongelige Livlægestilling, ikke til fortsat

Udfoldelse, og han blev først kort før sin Død af Pesten 1602 knyttet til Universitetet; men i de Foranstaltninger til Medicinalvæsenets Fremme, som gennemførtes i det 16de Aarhundredes sidste Fjerdedel, havde han vistnok en Hovedandel, og hans Berømmelse holdt sig usvækket til langt ind i det følgende Aarhundrede. Han var den eneste af Aarhundredets danske Læger, som kan siges at have været en europæisk Berømthed af første Rang.

En dygtig Repræsentant for det 16de Aarhundredes store anatomiske Fremskridt besad vort Land henimod Aarhundredets Slutning i *Anders Christensen*, ligesom Peder Sørensen og mange andre af Tidens fortjente Videnskabsmænd født i Ribe. Han var grundigt uddannet i Padua, den anatomiske Forsknings udvalgte Sted, og han udfoldede efter sin Ansættelse ved Københavns Universitet ihærdige Bestræbelser for at fremme Faget navnlig ved efter Paduas Mønster at undersøge Menneskelig. De ugunstige Forhold ved vort Universitet og i Særdeleshed den endnu dengang levende Misstemning mod Dissektion af Menneskelig hindrede imidlertid disse Bestræbelser i at bære Frugt, og bestemte Vidnesbyrd om Evne til selvstændig videnskabelig Produktion har Anders Christensen ikke afgivet.

Ogsaa den navnlig af sit tvetydige Forhold til Tyge Brahe bekendte *Thomas Fincke*, der i Slutningen af det 16de Aarhundrede blev Professor ved Universitetet og i over et halvt Aarhundrede fungerede som ledende Medicus primus og Decanus perpetuus i det medicinske Fakultet, var en særdeles kundskabsrig og ved Udlandets ypperste Universiteter uddannet Mand. Var end Matematiken aabenbart hans Hjerter nærmest og gav han end overhovedet intet Bevis paa egentlig fremragende videnskabelige Evner, saa virkede han

dog med Interesse for de Fag, han repræsenterede og ogsaa for selve Lægevidenskaben; et Vidnesbyrd om denne hans Interesse er blandt andet, at han, der havde erhvervet sig betydelig Formue i sin indbringende akademiske Stilling og ved Lægepraksis, baade i levende Live og i sit Testamente legerede Kapitaler til videnskabelige Formaals Fremme. Naar han imidlertid af ældre og yngre Biografer (*Thura, Jørgen Horb, H. F. Rørdam*) prises for en anselig Gave af 1000 Rdl., han skulde have skænket til det for Simon Paulli oprettede anatomiske Theater, saa er det vistnok med Urette. Det forholder sig sikkert hermed, saaledes som Engels-toft og Werlauff have fremstillet det, at her kun foreligger en Forveksling med Universitetets noget senere oprettede Naturaliekabinet (»novum Palatium«). Til dette var det, at Fincke testamenterede Summen, og det vistnok nærmest af den naturlige Grund, at Museets Indhold var samlet af hans egne Svigersønner og Dattersønner og navnlig af den ivrige Samler Dr. *Henrik Fuiren*, ligesom Museet skulde forestaaes af hans Dattersøn *Thomas Bartholin*. Derimod er det allerøde paa Forhaand meget usandsynligt, at han ved en saadan Gave til det nye anatomiske Theater skulde have støttet en mod det medicinske Fakultets (o: Finckes og Svigersønnen Worms) Ønske indkaldt fremmed Videnskabsmand. Thi for Efterverdenen staar Fincke først og fremmest som den brave pater familias, som den, der gennem et langt Tidsrum var det samlende Midtpunkt for det akademisk lægevidenskabelige Liv, forsaavidt som det udfoldedes af hans egen Slægt. Og det blev netop hans Slægt, der grundede den Periode i dansk Lægevidenskab, som med Grund tør kaldes dens fornemste Glansperiode. De to Mænd, der tidlig i det 17de Aarhundrede blev Hovedbærerne af vort lægevidenskabe-

lige Liv, *Caspar Bartholin* og *Ole Worm*, vare hans Svigersønner. Var nu allerede i det foregaaende Aarhundrede, som nævnt, vort Fædreland kommet ind i de videnskabelige Bevægelser, havde vi unægtelig allerede den Gang Videnskabsmænd, som satte Spor i den almindelige Udvikling og gjorde sig berømte i den videnskabelige Republik, saa er det dog først ret egentligt disse to medicinske Professorer, der have inaugureret den ny Æra, den som her skal behandles nærmest fra et biografisk Synspunkt, med særligt Sigte paa en Karakteristik af dens ledende Mænds Personligheder.

1. Caspar Bartholin den ældre.

Banebrydende Genier i egentlig Forstand vare ganske vist ingen af disse to nysnævnte Mænd, i ethvert Tilfælde ikke Caspar Bartholin. Dennes Personlighed har intet af det glimrende Genialitetens Præg, som først og fremmest virker betagende. Men saa besad han til Gengæld andre Egenskaber, som vil forklare den store og ledende Betydning, han vandt i Videnskaben baade herhjemme og i Udlandet. En klar, fin og dertil yderst besindig Aand, en grundmuret Soliditet, en overordentlig Flid og Arbejdskraft, en grundig og samvittighedsfuld Fordybelse i de foreliggende videnskabelige Problemer, en usædvanlig stærk Hukommelse, stor litterær Evne og stilistisk Talent, saadanne Egenskaber besad han og ved dem var det, at han hurtigt som Forfatter erhvervede sig en meget betydelig Anseelse rundt om i Europa.

I en ganske usædvanlig ung Alder vandt han sig dette ansete Forfatternavn. Sammen med en legemlig Svagelighed allerede i Børneaaene gik som saa ofte

en rask og kraftig Aandsudvikling. Om hans Fatteevne og Modenhed i den tidlige Barndom fortælles mærkelige Ting, ja Jesper Brockmand angiver i sin Ligtale over ham (»Vita et mors Caspari Bartholini«) for fuldt Alvor, at han besad medfødt Kundskab til det hebraiske Sprog. Kun 18 Aar gammel tiltraadte han (1603), altsaa som ganske ung Student, sin store Studierejse, foreløbig navnlig studerende Teologi og Filosofi. Knapt udrustet med Pengemidler søgte han at benytte sine gode Kundskaber til at holde filosofiske Forelæsninger for de studerende ved de Universiteter, som han besøgte, og fik ogsaa uden Vanskelighed Tilladelse dertil. Paa Grundlag af saadanne Forelæsninger begyndte den unge, næppe meget mere en 20-aarige Mand Udgivelsen af en Række Haandbøger (»Enchiridia«) i Logik, Etik, Metafysik og Fysik med dertil knyttet Astronomi. Han viser heri megen Ærbødighed for Traditionen og udtaler sig t. Eks. i sin astronomiske Lærebog mod det kopernikanske System (iøvrigt vel under Paavirkning af Tyge Brahe) og for de astrologiske Nativitetsberegningers fulde Gyldighed. Han stiller sig overhovedet paa et konservativt-aristotelisk Standpunkt mod den nye Ramisme, men han gør det dog paa en anden Maade end de ældre skolastiske Forfattere. Hans ejendommelig fine Aand, hans klare Forstaaelse af Tidens Rørelser og dens Krav kommer saa fyldigt til Orde i hans velformede og omhyggeligt udarbejdede Haandbøger, at det vel forklarer, at de skaffede deres Forfatter en stor Berømmelse og rundt om i Europa fortrængte de ældre skolastiske Haandbøger i Filosofien. »Den Gang han fremtraadte«, siger denne Kulturperiodes grundige Kender *S. M. Gjellerup*, »havde Videnskaberne arbejdet sig ud af den skolastiske Filosofis Lænker og begyndt deres

*BARTHOLINUS hic est, orbi quem misit Apollo
 Philosophum, Medicum, Theosophum, pium:
 Quod potuit, fecit glyptes; at corporis umbra est,
 Et nulli tantum: mentis imago deest.
 Cernere vis istam tot libras consule, quæ se
 Depinxit calamo, gens s' tudio sã tibi!*

*Sereni Bi. Regi: M. Sculpsit Si. de Fas || Ioan. Stephanus Strobelbergerus
 ad vivum delineavit et occupavit. Medicinæ Docteur.*

H. P. HANSEN 24

Ynglingsvandreaar. Nu krævede man nye Metoder. Alt det overflødige og forældede Stof skulde skydes ud, og det, som blev tilbage, skulde ordnes og fremstilles i en ny, klar og overskuelig Form. Det var denne Opgave, Caspar Bartholin søgte at løse — først til Brug for Videnskabsmændene, senere paa ændret og lempet Maade og efter særlig kgl. Befaling, ogsaa i Form af Skolebøger, til Brug for de reformerede Stiftsskoler.

Imidlertid førtes hans alsidige, polyhistoriske Aand under den store Studierejse ogsaa snart ind paa selve Lægevidenskaben; og paa dette Omraade erhvervede han sig efterhaanden et ikke mindre berømt Navn. Det var navnlig hans Ophold ved Universiteterne i Basel og Padua, der vakte hans Sans og Interesse for Lægevidenskaben og i Særdeleshed for den der blomstrende anatomisk-fysiologiske Forskning. Heri rørte sig dengang et ganske óverordentlig rigt Liv; det var netop i denne Periode, at de store Opdagelser, som omstyrkede hele Galens Lære, begyndte at meddele sig Slag i Slag. Nogen betydelig Forsker blev Caspar Bartholin dog ikke, dertil var hans Anlæg altfor eksklusivt litterært, hans hele Aandsretning altfor stærkt gjennemsyret af Tidens polyhistoriske Lærdom, af spekulativ Naturfilosofi og af Klassiciteten. Ligesom han i Filosofien helt igjennem støttede sig til Aristoteles, saaledes var i Lægevidenskaben Galen endnu hans Hovedautoritet. Det er muligvis rigtigt, hvad hans Søn *Thomas* beretter, at han under sit Ophold i Padua i 1608, reven med af den her florerende anatomiske Undersøgelsesiver, kastede sig over Dissektion af talrige Lig, skønt det i ethvert Tilfælde ikke er rigtigt, at det skete under *Casserio's* Vejledning; thi denne mærkelige Mand, der ved sit Forsker- og Præparator-talent havde svunget sig op fra at være simpel Pedel

hos den berømte anatomiske Professor *Fabrizio ab Aquapendente* til at blive dennes Efterfølger paa den akademiske Lærestol, var dengang død. Mere troværdigt og svarende til Caspar Bartholins særlige Anlæg er det, hvad Thomas ligeledes fortæller om ham, at han besøgede Casserio's litterære Efterladenskaber udgivne — dette kunde han vistnok udføre bedre end Forfatteren deraf selv havde kunnet gøre det; thi denne var næppe særligt litterær anlagt. Casserio turde have ikke ganske ringe Lighed med vor anatomiske Professor Ibsen.

Særdeles karakteristisk for Caspar Bartholins Aandsdisposition er det nu, at han, saasomt han i Padua har gjort noget nærmere Bekendtskab med Menneskets Anatomi, straks tænker paa intet mindre end ogsaa i dette Fag at skrive en hel Haandbog — noget som ellers kun meget erfarne ældre Anatomer havde givet sig i Kast med. Og han var ikke længe om at udføre sin dristige Plan. Allerede 1611, medens han paa Hjemrejsen opholdt sig i Wittenberg, udgav han, altsaa 25 Aar gammel, sin senere saa berømte Haandbog »Anatomicæ Institutiones Corporis humani utriusque sexus«, tilegnet hans lærde Landsmand Holger Rosenkrantz, hvem han først senere lærte personlig at kende og kom i meget nært Forhold til, men hvem han i Fortalen betegner som den, der er kyndig ogsaa i Lægevidenskab, har samlet et Herbarium og besidder et fortrinligt medicinsk Bibliothek. Noget særlig stærkt eller ganske ublandet Bifald opnaaede Værket vel foreløbig ikke. Det var klart nok for Kritiken, at Haandbogen væsentligt kun var en Kompilation af en ung Mand, der ikke endnu ved omfattende Selvsyn havde kunnet danne sig selvstændige Anskuelse om de anatomiske Forhold. Dette indrømmes tildels ogsaa af Forfatteren selv, der i Fortalen overhovedet optræder med stor

Beskedenhed. Den tarveligt udstyrede Bog manglede tilmed fuldstændig Afbildninger, hvad der maatte vanskeliggøre en klar Opfattelse af de anatomiske Forhold, ligesom den derved maatte tage sig temmelig uheldig ud, sammenlignet med andre, kort i Forvejen udkomne og i alle Henseender rigt udstyrede anatomiske Haandbøger. Men Forfatterens ejendommelige Fremstillings-talent, hans aldrig svigtende Evne til under en urolig Overgangsperiode i Videnskaben med Klarhed og Sikkerhed at kunne træffe den rette kritiske Grænse med Hensyn til Stoffets Behandling og Gruppering, fornægtede sig heller ikke her, saa lidt som i hans mange andre videnskabelige Haandbøger, og det varede ikke længe, inden ogsaa denne Haandbog i udstrakt Omfang benyttedes rundt om ved Universiteterne, hvad der noksom fremgaar deraf, at der blot i Løbet af det følgende Snes Aar fremkom 5 nye Udgaver, enkelte udstyrede med den nu saa berømte Forfatters Portræt.

Den ogsaa i Videnskaberne indsigtfulde Kantsler Chr. Friis til Borreby tøvede da heller ikke med at sikre vort Universitet denne betydelige og i Udlandet højt ansete Kraft, og samtidig med sin Hjemkomst i 1611 erholdt han Professoratet i Latin. Det følgende Aar ægtede han en Datter af Universitetets primus medicus Thomas Fincke og styrkedes ogsaa derved i sin akademiske Position. Allerede 1613 naaede han ved *Gellius Sascerides'* Død ind i det medicinske Fakultet og knyttedes derved end nærmere til Svigerfaderen. Hans Autoritet var nu saa stor ogsaa i Udlandet, at han i vanskelige lægevidenskabelige Spørgsmaal ofte raadspurgtes af fremmede Fakulteter. Hans litterære Flid og Arbejdskraft holdt sig i den følgende Tid, trods vedvarende svageligt Helbred, fuldkommen usvækket, og han virkede tillige med Held som Docent

og erhvervede sig Yndest i saa Henseende, hvorom det blandt andet vidner, at Studenterne vare meget ivrige for at faa ham til Privatpræceptor. Men naar det til hans særlige Ros ofte fremhæves, at han ogsaa ivrigt fortsatte sine Dissektioner, saa mangler denne Antagelse dog virkelige Holdepunkter. Det var vistnok navnlig ved Skrivebordet, at hans utrættelige Arbejde fortsattes. At han, som det indrømmes, indskrænkede sig til Dyredissektioner og aldrig efter sin Hjemkomst har undersøgt Menneskelig, undskyldes og forklares ved de uheldige Forhold herhjemme, den endnu raadende stærke Misstemning mod saadanne Undersøgelser og Mangelen af et anatomisk Theater.

Men saadanne ydre Vanskeligheder formaa dog aldrig at holde den virkelige Forskerdrift nede, ligesom vel udstyrede Instituter ikke i og for sig kalde Forskning til Live. Mange af de gamle Anatomer, hvis Opdagelser i høj Grad have beriget Videnskaben, arbejdede under ligesaa vanskelige eller endnu vanskeligere Forhold, maatte stjæle Ligene og i al Hemmelighed i en afsides Kælder foretage deres Dissektioner, og — for at tage et slaaende Eksempel fra den nyeste Tid — en Forsker som *Claude Bernard*, der ved sine geniale eksperimentelle Undersøgelser har bragt større Resultater til Veje end de fleste andre, arbejdede bestandig under de alleruheldigste Forhold, i fugtige slet oplyste Kælderrum (hvor han ogsaa satte sit Helbred til), blottet for de nødvendigste videnskabelige Apparater. En saadan Forskeriver laa gamle Caspar Bartholin fjernt; derimod var han ret i sit Es, naar han kunde tumle sig paa Tidens lærde logisk-dialektiske Vis med omstridte teleologiske Spørgsmaal fra Anatomiens og Fysiologiens Omraade, og største Delen af de talrige Skrifter, han i sin medicinske Professortid udgav, be-

handle saadanne »controversiæ«, hvilke, som Gosch træffende siger, »om muligt begynde Diskussionen med Aristoteles, tumle sig i klassiske Citater som deres rette Element, behandle andres blotte Forsikringer som brugbart videnskabeligt Materiale og mindst af alt tænke paa at undersøge Naturgenstandene selv«. Et særligt yndet zoologisk Thema af denne Art afgav den Gang Spørgsmaalet om den mystiske Enhjørning, dette Naturens Vidunder, og Bartholin undlod heller ikke at forfatte en udførlig Afhandling »de unicornu«, et Skrift, der ved sin omfattende Lærdom og indgaaende Drøftelse i høj Grad imponerede Samtiden.

I én, og det i en særligt afgørende Henseende, indtog dog den iøvrigt saa forsigtigt konservative Bartholin et selvstændigt, fra det herskende væsentligt afvigende Standpunkt. Det var med Hensyn til hans hele religiøse Opfattelse. Hans altid dybe religiøse Grebethed, der vistnok yderligere fremmedes ved hans bestandige Svagelighed og dermed følgende Tanke om en tidlig Død, fjernede sig meget fra Tidens gængse Standpunkt. 1616 skal han, nærmest paavirket af Holger Rosenkrantz, være begyndt at beskæftige sig alvorligt med theologiske Studier. »Uden al Tvivl af Guds Tildrivelse«, siger hans nære Ven *Jersin* i sin Ligtale over ham (Jersins sidste Gerning som Præst ved Frue Kirke), »som den Gud og vilde bruge in meliore praxi medica til at kurere mange Menneskers Sjæle med den sunde og sandgjørende Salighedens Forstand og Undervisning, ligesom han med sundgjørende Medicamenter saa manges Legeme havde tilforn restitueret. Saa kaldte Gud ham og underligen dertil og ligesom skød ham frem til den aandelige Høst«. Han rantes nemlig i 1623 af et saa heftigt Sygdoms-anfald, at han »fornam sig at destitueres af al menne-

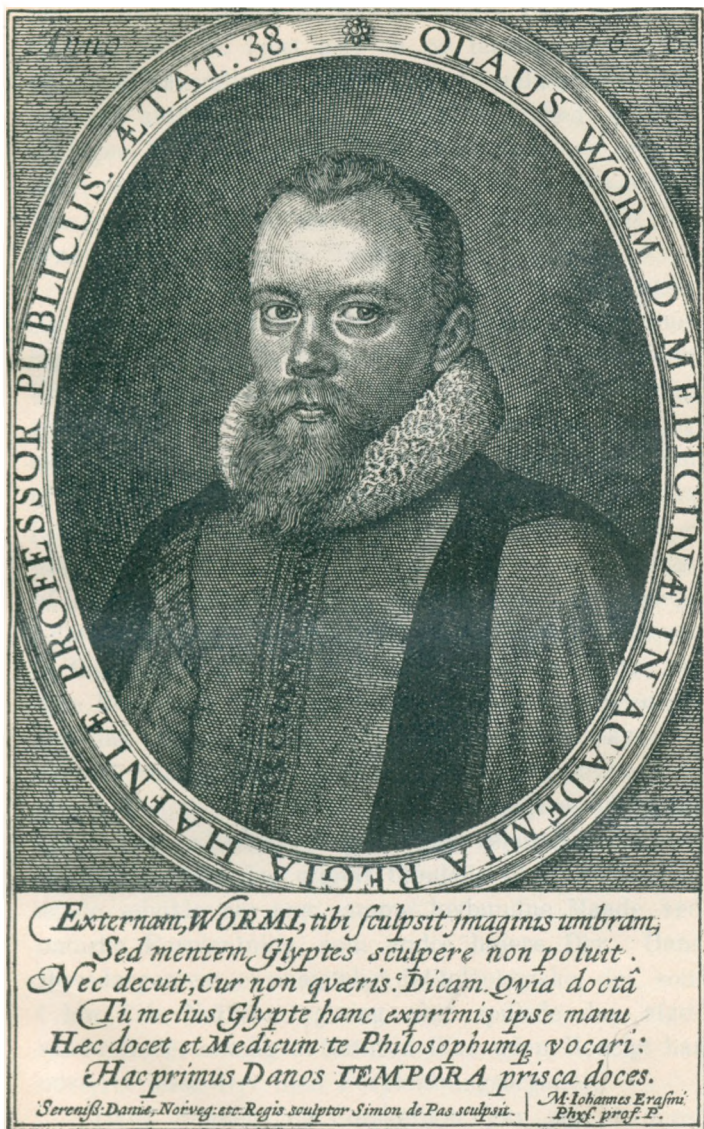
skelig og naturlig Hjælp og saa for Øjne al Konst at være forloren«, og saa »slog han sit Hjerte aldeles fra denne forfængelige Verdens Handel, og gav sig med Taalmodighed under Guds Hænder, som den, der hver Time Forløsning ved den timelige Død forventede. Men som Sygdommen med Livet forlængedes mod al hans og andres Forhaabning og han deraf sluttede, at Gud maatte endnu have forelagt hannem nogle flere Aar, saa gjorde han ved sig selv den Gud, som fører til Døden og derfra igjen, det Løfte, at dersom Gud vilde restituere ham i nogen Maade sin Helbred og friste ham Livet, da vilde han nu ogsaa ofre Gud alle sine meditationes et studia et labores til hans hellige Ords som en Sjælens sande Lægedoms Tractering og Forklaring«.

Ganske vist var han ogsaa paa det religiøse Omraade yderst besindig i sin hele Optræden og saa langt fra at være en Oprører mod den herskende lutherske Ortodoksi, at han uden Vanskelighed 1624 kunde ombytte sin medicinske med den teologiske Professorpost ved Universitetet, som han nu følte sig afgjort kaldet til. Men han viser sig dog tydeligt paavirket af Pietismens Forløber i Tyskland *Johan Arndt* og af den lidt yngre *Jersin*, ligesom særlig af den nævnte store danske Lærde og kætterske Teolog *Holger Rosenkrantz*. Som disse føler Bartholin sig dybt skuffet af den herskende skolastisk-lutherske Ortodoksis Udvikling til død skoleret Tro uden alt virkeligt og inderligt kristeligt Liv, en Udvikling, der t. Eks. faaer en drastisk Illustration i den bekendte Guldmager *Dippel's* Bekendelse. Denne fortumlede Person fremhæver, at han under sin akademiske og gejstlige Virksomhed i Strassburg ved at føre det mest udsvævende Levned maatte dokumentere, at han var rettroende og ikke heldede til pietistisk Fromhed. Bartholin søger da i

de latinske theologiske Skrifter og de danske Prædikener og andre Smaaskrifter, han udgav i sin theologiske Professortid, af al Magt at forjage det herskende theologiske Kontroversrytteri, at skærpe Kirketugten og paapege Vejen til alvorlig personlig Inderliggørelse ved Fordybelse i den kristne Læres virkelige Væsen og Aand, ved grundig selvstændig Bibellæsning. »Dr. Caspars smaa Bøger« vare helt ind i det 18de Aarhundrede meget søgte Opbyggelsesbøger, og kunde jo til Dels ogsaa passe godt for Pietisterne. Selv afgav Bartholin i sit private Liv det bedste Eksempel. I hans Hjem dreves stadigt religiøse Øvelser med stor Andagt, og Brochmand vidner, at man altid der hørte hellige Salmer blive sungne, Bibelen blive oplæst og Formaning til Fromhed fremsatte. Den samme Grundtone gaar igennem hans Anvisning til at studere Teologi — (»de studio theologiæ inchoando et continuando consilium«), ligesom ogsaa hans omtrent samtidig udgivne Anvisning til de medicinske studerende slaar paa de samme Streng og indskærper ogsaa disse ved Siden af deres medicinske Studier fremfor Alt at lægge Vind paa »Pietas« og dagligt grundigt Studium af Bibelen. Iøvrigt viser han her, altsaa ogsaa paa Medicinens Omraade, forsaavidt en ret heterodoks og frisindet, mod Galenismen gaaende Opfattelse, som han anbefaler Studiet af den ny »Pharmacopoea Spagyrica« og med Ros fremhæver den Paracelsiske Medicins praktiske Præstationer. Disse faderlige Raad til Studenterne bleve hans litterære Svanesange. Paa en kort Tid efter foretagen Rejse til sin Ven, den fortjente Botaniker *Joachim Burser* tog hans gamle Sygdom, Arthritis med Nyresten og Kolik, Overhaand, og han døde i Bursers Hus i Juli 1629, altsaa kun 44 Aar gammel.

2. Ole Worm.

Vende vi os nu til den anden Grundlægger af det 17de Aarhundredes lægevidenskabelige og naturvidenskabelige Æra i Danmark, til Bartholins jævnaldrende Svoger og Efterfølger i det medicinske Fakultet *Ole Worm*, da møde vi — hvad der allerede fremgaar af de opbevarede Portrætter — en Personlighed af en ikke lidet forskellig Støbning, til Dels vel sammenhængende med, at denne var af hollandsk Herkomst og legemlig stærk og kraftig. Bartholins mest fremtrædende personlige Egenskab, hans dybe og inderlige religiøse Grebthed, mærkes slet ikke hos Worm, der roligt hviler i sin gode, fast udformede lutherske Otodoksi. Worm er vel ogsaa sin lærde, spekulative og polyhistoriske Tids Barn, men dog ikke i den Form og Udstrækning som Svogeren; han er noget mere af en virkelig Forsker, der brænder efter at fordybe sig i selve Naturens Fænomener og ikke i særlig Grad foretrækker altid at sidde ved sit Skrivebord. Han har, i ethvert Tilfælde sammenlignet med Caspar Bartholin, kun skrevet lidt, og en stor Del af hans bedste Tid er anvendt til at samle og undersøge Naturalier. Vel er hans Samlerinteresse ogsaa væsentligt endnu af Tidens Karakter og koncentrerer sig mere om det kuriøse, det vidunderlige, uforstaaelige (»*lusus naturæ*«) end om paa Grundlag af det indsamlede at fastslaa Lovmæssigheden og Regelmæssigheden i alle Naturens Fænomener, men han er dog ogsaa i den Henseende et godt Stykke forud for Bartholin og de fleste andre af sin Tids klassiske lærde. Han er ikke nær saa villig som disse til at se bort fra Selvsyn, til i alle foreliggende tvivlsomme Spørgsmaal at ty til og saa ubetinget at bøje sig for den klassiske Litteraturs Autoritet, for hvad

alle de gamle naturfilosofiske Forfattere have ment og doceret; han vil helst selv se og iagttage og danne sig sin selvstændige Anskuelse paa Grundlag deraf, om han end altid optræder med stor Forsigtighed og Hensyntagen til Autoriteters Mening. Tvivlen er oppe i ham; saaledes nærer han paa ingen Maade den blinde Tro paa Astrologien, som Caspar Bartholin uden Betænkning gjorde sig til Talsmand for.

Den samme Forskel mellem de to Svogre viser sig paa andre Forskningsomraader, saaledes det zoologiske. Medens Bartholin fordyber sig i Emner som Enhjørningens Naturhistorie, gaar Worm løs paa virkelig Undersøgelse af Dyr. En af hans mest bekendte og interessante zoologiske Afhandlinger handler om den af sine Vandringer noksom bekendte norske Lemming (•*Historia animalis, quod in Norvegia quandoque e nubibus decidit*•). Dens Indhold er refereret udførligt af Gosch i dennes citerede Værk og derefter i P. Hansens Litteraturhistorie, og her skal derfor blot fremhæves til Illustration af det ovenfor udviklede, at Worm vel ikke kategorisk tør afvise den herskende Anskuelse om den lille Studsmus' Opstaaen af forraadnede Skyer — Selvavl var jo dengang et i Videnskaben endnu gældende Aksiom; men efter nøje Undersøgelse af de tilsendte Dyr og Konstatering af deres veludviklede Kønsorganer er han dog afgjort tilbøjelig til at holde paa, at de udvikle sig paa samme lovbundne Maade ved naturlig Forplantning, som andre højere Dyr. Hans Hovedargument er unægteligt det teleologiske, det, som i hin Tids Naturbetragtning altid spillede den afgørende Rolle, nemlig at Naturen ikke uden Hensigt har udstyret disse Dyr med Forplantningsorganer.

Hans Samler- og Forskeriver gav sig sit mest storartede Udslag i det af ham anlagte *Museum*, det

som vel ogsaa mest af alt bidrog til hans store Berømt-
 hed og skaffede ham talrige Besøg af fornemme og
 fyrstelige Personer. Han foretog i sin Ungdom, inden
 han 1613 ansattes som Professor indenfor det filo-
 sofiske Fakultet, endnu vidtløftigere Studierejser end
 Caspar Bartholin og knyttede overalt Forbindelse med
 de lærde, og hans vederhæftige Optræden, hans so-
 lide og grundige Kundskaber erhvervede ham efter-
 haanden Højagtelse og Sympati hos disse. De vare
 ham derfor ogsaa senere, da han sad som vel meri-
 teret Professor i Kjøbenhavn, gerne behjælpelige med
 at forøge hans Samlinger og skaffe sjældne Sager til
 Veje fra fjerne Egne. Om hans udstrakte lærde For-
 bindelser afgive de senere udgivne betydningsfulde
 Brevsamlinger (»Olai Wormii et ad eum doctorum vi-
 rorum epistolæ«) et imponerende Vidnesbyrd. Her-
 hjemme understøttedes han desuden ivrigt af sin Svo-
 ger *Jørgen Friiren* og dennes Sønner, en ligesaa utræt-
 telig som fordringsløs Samlerfamilie, hvis Medlemmer
 aldrig attraaede fremragende Embedsstillinger eller
 overhovedet selv at glimre ved Frugten af deres
 Samlen. Saaledes kunde Worm fuldt ud faa sin Trang
 tilfredsstillet paa dette Punkt. Men han samlede be-
 standigt som den nidkære Videnskabsmand, der under-
 søgte og bearbejdede det erhvervede og søgte at
 gøre det frugtbringende til Naturvidenskabens Fremme.
 I mange Aar arbejdede han utrættelig paa den udfør-
 lige Beskrivelse af sit imponerende »*Museum Wormi-
 arum*«, som først blev trykt efter hans Død, og som
 da kom til at foreligge i den bekendte, hos Elzeviir
 i Leyden udgivne, pragtfulde Foliant, »*Historia Rari-
 orum Musei Wormiani*«. Hans Arvinger skænkede
 Samlingerne til Kongen, og de kom saaledes til at

indtage en fremragende Del af Kunstkammerets Indhold.

Worms alsidige Forskeriver førte ham ogsaa tidligt ind paa et særligt Omraade, hvor han vandt megen Berømmelse. Det var Undersøgelsen af vore gamle Runemindesmærker. Fra sin Ungdom nærede han en levende Interesse for Nordens Fortid og gamle Sprog. Han satte sig i Forbindelse med de lærdeste Islændere paa den Tid, og en betydningsfuld Frugt heraf var blandt Andet hans Udgivelse af en islandsk Ordbog »Specimen Lexici Runicæ«. Den lærde Svensker *Johan Bureus'* runologiske Arbejder synes fra først af navnlig at have ansporet Worm, der som altid tog Sagen grundigt fra et stort anlagt Synspunkt og hurtigt fattede den Plan at samle og udgive alle Runemindesmærker i de danske Provinser. Hans Vellynder, den videnskabeligt interesserede Kantsler Chr. Friis til Kragerup støttede Planen, og ved kgl. Brev paalagdes det Bisperne at sørge for Indsendelse af nøjagtige Kopier af Runeindskrifterne, ligesom Worm selv skulde foretage en runologisk Undersøgelsesrejse. Denne Rejse synes han vel ikke at have foretaget, men 1625 udkom hans »Fasti Danici« og herpaa fulgte snart Beskrivelsen af flere Runestene; 1643 udkom endelig hans runologiske Hovedværk »Danicorum Monumentorum libri sex«, dediceret til den nye Kantsler Chr. Thomesen Sehested og behandlende en Mængde Runemindesmærker rundt om i Provinserne. 1650 udgav han et Tillæg til Værket (»Additamenta ad Monumenta Danica«). At han kun havde kunnet undersøge forholdsvis faa Stene selv og for de flestes Vedkommende havde maattet nøjes med Afskrifter, tagne af andre, var en væsentlig Mangel, hvis Betydning Worm heller ikke var blind for, og som han i sin

Trang til Selvsyn ogsaa søgte at afhjælpe ved en ny gigantisk Plan, nemlig ved at føre Runestenene til Kjøbenhavn, hvor de tillige bedre kunde bevares mod Ødelæggelse. Men denne Plan lod sig selvfølgelig ikke gennemføre i større Udstrækning, og de tilførte Runestene, der opbevaredes ved Trinitatis Kirke, gik senere for en stor Del til Grunde, navnlig ved Ildebranden 1728. Kirkens bekendte Klokker Søren Mathiesen benyttede de fleste tilbageværende Runestene til Genopførelse af sit Hus.

Har saaledes Worm stadig aabent Øje for Forskningens empiriske Udgangspunkt og uafviselige Grundbetingelser, saa viser han sig dog paa den anden Side karakteristisk nok som sin Tids Barn ogsaa i sine Runeundersøgelser; de forudfattede Meninger, hvormed han er skreden til Undersøgelsen, beherske ham saaledes, at han, grundredelig som han er, dog uden nogen Betænkelighed og uden at gjøre sig det klart, faktisk gjør sig skyldig i Falsk: »det er en Kjendsgjerning«, siger *Wimmer*, »at han meget ofte, uden at omtale det, har rettet de modtagne Tegninger for at faa dem til at stemme med det Indhold, som Indskrifterne efter hans Mening skulde have«. Særlig Iver viser han altid for ved Rettelse og Fortolkning af de paa Runestenene forekommende Navne at kunne bringe disse i Forbindelse med kendte historiske Personer eller Begivenheder. Men saaledes var nu engang hin naiv-fantastiske Tid, kun meget faa vare i Stand til at hæve sig til et klarere og strengere kritisk Standpunkt i Videnskaben. Et Værk som *Rudbecks' Atlantica* illustrerer noksom, hvorledes man mente at kunne konstruere Oldtidshistorie. »Historisk Kritik«, siger *Johs. Steenstrup* om denne Tid, »existerede næsten ikke, de videnskabelige Muligheder fremsattes med saa

stor Kraft, som om de vare beviste Kendsgjæringer, og en Fjer forvandlede sig let til fem Høns. Men især gjaldt det paa Forhistoriens, Arkæologiens og Oldtidens Omraader, at her havde man Ret til at opstille Brikkerne som man vilde.«

Det er Aristoteles' og Galens aprioriske Teleologi, der paa hin Tid endnu sidder selv de fremskredne Aander fast i Kødets — den samme Tankegang, der lod alle Anatomer og Fysiologer til ind i det 17de Aarhundrede lukke Øjnene for Blodstrømmens tydelige Retning i Venerne, fordi Blodet i disse næringførende Kar skulde strømme fra Centrum, fra Leveren som blodberedende Organ ud mod Periferien og der fordele sig. Ud fra det teleologiske Grundstandpunkt spurgte man bestandig om hvorfor fremfor om hvorledes og indrømmede Kendsgjæringer ingen selvstændig og afgørende Betydning. Derved kunde Galens Dogmer trods Anatomernes og Lægernes Selvsyn vedblive at holde sig gyldige, fast udformede og begrundede som de vare, saaledes at de gave et klart og utvivlsomt Svar paa ethvert fysiologisk Spørgsmaal. Saaledes kan det Svar forstaas og forklares, som den lærde Anatom i Altdorf *Caspar Hofmann* gav *Harvey*, da denne paa en Rejse besøgte sin gamle Studiefælle fra Padua og benyttede Lejligheden til at søge at overbevise ham om Blodkredsløbets Virkelighed, en Lære, som Hofmann bestandig hidtil havde afvist i sin Galenske Selvsikkerhed. Harvey demonstrerede det saa klart for Hofmanns Øjne, at denne ikke kunde benægte Faktum, men lod sig dog ikke rokke og svarede: »video sed non credo«. Det havde været interessant at sætte vor brave Worm, som ogsaa stadig havde sine Betæneligheder ligeoverfor Harveys revolutionære Lære, paa en saadan Prøve. Han havde

dog næppe været saa grundmuret som Hofmann. Men iøvrigt synes den interessante Paavisning, som *Hedenius* har givet, at holde Stik, nemlig at ingen Anatom, der ved Fremkomsten af Harveys Skrift var over 40 Aar gammel, var uhildet nok til at antage den ny Lære.

Som hos de fleste andre af Tidens fremragende Mænd blander Mørket sig saaledes paa en forunderlig Maade med Lyset i Worms mægtige, energiske Aand — men Lyset og i det hele en friere videnskabelig Opfattelse giver sig dog altid Vidnesbyrd, og det ogsaa og ikke mindst paa den egentlige Lægevidenskabs Omraade og i hans Lægestandpunkt. At han var en højtskattet praktisk Læge, bevidnes fra mange Sider, men navnlig afgiver hans Holdning under de i hans Tid saa hyppige Pestepidemier et slaaende Vidnesbyrd om, at han havde en mere fremskreden human Opfattelse af sit Kalds Forpligtelser end hans samtidige. Ved Udbrud af Pest flygtede de fleste lærde Medici sammen med største Delen af den fornemme Befolkning, og da det væsentligt kun var til denne, at de stode i Lægeforhold, faldt det dem saa meget naturligere at gøre det. Deres lærde Indsigter gjorde de kun frugtbringende ved Udfærdigelse af populære Anvisninger til Brug for de Indvaanere, der maatte blive tilbage i den smittebefængte Stad, eller for de ulærde Barberer, der skulde fungere som Pestmestre. Worm er imidlertid en lysende Undtagelse. Ikke blot blev han under flere alvorlige kjøbenhavnske Epidemier i Staden, men han satte sine Kræfter ind paa at tilse og hjælpe de ulykkelige syge, hvad der fremgaar af hans Breve. Rimeligvis bukkede han ogsaa selv under for Pesten. Der rasede en saadan og tilmed en usædvanlig voldsom Epidemi i Kjøbenhavn i Foraaret og

Sommeren 1654. Worm skildrer dens frygtelige Tiltagen i sine Breve; han blev selv som Universitetets Rektor paa sin Post, skønt han stadig skrantede og led af alvorlige Urinbesværligheder (formodentlig en Prostataliden). Foruden ham var der i Juli Maaned af Universitetslærerne kun to teologiske Professorer tilbage, de øvrige vare flygtede. En ung meget lovende Medicus *Frederik Arnisæus*, Søn af Christian IV's Livlæge *Henning Arnisæus*, ofrede sig, følgende sin Lærers store Eksempel, heltemodigt for de pestsyge, men blev i August selv angreben af Sygdommen og døde, behandlet af den gamle Ole Worm. Umiddelbart derefter blev denne angreben af en hæftig »ondartet Feber«, (»febris maligna«), der ogsaa hurtigt førte til Døden, og hvilken efter Bartholins Udtalelser (i hans Ligtale) og den franske medicinske Professor *Guy Patins* (i et Brev til Thomas Bartholin) maa have været Pest.

Som medicinsk Docent, hvilket han altsaa var fra 1624, har Worm givet tydelige Vidnesbyrd om de samme fremskredne og rosværdige Egenskaber. Han deler ikke den Ringeagt, som vistes Kirurgien af Samtidens lærde Medicinere, der kun beskæftigede sig med filologisk at kommentere og teoretisere over Hippokrates' og Galens Skrifter. Tvertimod betegner Worm Kirurgien som »nobilissima medicinæ pars«, der er altfor betydningsfuld til at kunne overlades til de uvidende Bartskeerere. Studiet af Kirurgiens Hovedfundament Anatomien ses Worm ogsaa at have søgt at fremme, da han havde overtaget Lærerfaget efter Caspar Bartholin, og Hjælpemidler til Demonstration af Menneskets Bygning i sørgelig Grad manglede. Ved Livlæge Henning Arnisæus' Bistand fik han da erhvervet et menneskeligt mandligt Skelet — der opbeva-

redes i et Skab i det sydlige Hjørne af det nye Kollegiehus' øverste Auditorium (hvor de fleste medicinske Forelæsninger holdtes) — og derved blev han dog i Stand til at docere Osteologien paa tilbørlig Maade. Han kunde her tilmed have den særlige Tilfredsstillelse at demonstrere de smaa Ben i Kraniet, som han var stolt af selv at have paavist, og som Bartholin i den anatomiske Haandbog til Ære for ham kaldte »Ossa Wormiana«, skjønt de nok iforvejen vare opdagede af andre. En vel udstyret botanisk Have til Demonstration af lægende Urter efter italienske Universiteters Mønster var ligeledes en af Worms *pia desideria*. Som den virkelige Naturforsker, han var, vilde han maaske ikke alene anvende den til medicinsk Brug efter Tidens Skik, men endog gøre den frugtbringende til videre botaniske Studier. Den af Kongen 1600 til Universitetet skænkede Have ud til Skidenstræde henlaa i en ynkelig Forfatning, uden Pengemidler til dens Drift og Vedligeholdelse, men da Worm havde overtaget den med Haven sammenknyttede Residens, fik han den virkelig bragt nogenlunde paa Fode. Men virkede end Worm som medicinsk Lærer »*inimitabili industria*«, set i Forhold til, hvad der ellers udrettedes i Aarhundredets første Decennier, saa var hans Lærergerning dog ingenlunde af epokegørende Natur, Traditionen udøvede ogsaa her sin Magt over den lærde Polyhistor i nedstemmende Retning; og virkelig afgørende Reformbestræbelser, der for ramme Alvor brød med det gamle, laa ham fjernt og havde ikke engang hans alvorlige Sympati. Svaghederne, Dobbelttheden i hans hele Standpunkt kom ogsaa paa dette Punkt tydeligt nok til Syne. Netop da det gjaldt, da paa engang virkelig afgørende Reformforsøg til Bedste for den medicinske Under-

visning melde sig og virkeliggøres, se vi Ole Worm trække sig krænket og misbilligende tilbage i sin konservativ lærde Lejr.

Medicinske Reformbestræbelser ligesom akademiske Reformbestræbelser i det hele havde egentlig rørt sig ret kraftigt, mindre dog paa Initiativ af Universitetet selv end af Regeringsmyndighederne og vel ogsaa af den energiske unge Konge personlig, hvis aarvaagne Sans og praktiske Aandsretning nok kunde arbejde paa at føre den akademiske Undervisning bort fra den gamle teoretiserende Skolastik og ind paa mere realistiske Baner. Aar 1600 skænkede Kongen som nævnt et Stykke Jord ud til Skidenstræde til Anlæg af en botanisk (medicinsk) Have, 1601 indviedes det allerede under Frederik II. paabegyndte »nye Kollegiehus«, hvorved langt bedre Auditorier end tidligere skaffedes til Veje. 1603 fastsattes det vistnok paa Kanslerens Initiativ, at der hver Vinter skulde dissekeres et menneskeligt Kadaver, et Paabud, som dog ikke overholdtes. 1605 skænkede Kongen en betydelig Bogsamling til Universitetet. Det mest afgørende akademiske Reformskridt i Christian IV's tidligere Regeringsperiode er dog de 1621 emanerede Novellæ constitutiones, som udarbejdedes ved en nedsat Kommission, hvis vigtigste Medlemmer vare Kansleren og Holger Rosenkrantz, og som igen fremkom i organisk Forbindelse med de samtidige store Reformere paa Latinskolevæsenets Omraade. I disse nye Bestemmelser tilstræbtes det at give Universitetsundervisningen en mere fyldestgørende Karakter; paa særlig fremtrædende Maade kommer denne Stræben til Udtryk i en til Konstitutionerne knyttet »Ordinatio lectionum«, der iøvrigt kun foreligger i Udkast uden at have erholdt Lovgyldighed, og som søger at føre Undervisnings-

gangen hel bort fra den gamle skolastiske Metode og højne den navnlig for det teologiske og det medicinske Fakultets Vedkommende. Sidstnævnte Fakultets Undervisning vilde derved faa en langt mere realistisk Karakter; Anatomien skulde regelmæssigt demonstreres helst paa et Theatrum anatomicum, Kirurgien skulde ogsaa doceres paa praktisk Maade; ved Hjælp af en hortus medicus skulde Lægeplanterne forevises og deres Tilberedelsesmaade sammen med andre kemiske Procedurer indøves, alt ogsaa til Bedste for Apotekere og Kirurger, hvorfor det danske Sprog maatte benyttes ved Undervisningen. I nogle Udkastet vedlagte Voteringer ses Caspar Bartholin at have yttret Betæneligheder ved en saa radikal Reform. Det vilde »gaa Medicorum Ære for nær« at docere paa Modersmaalet for ulærde Personer, og Worm har vistnok været fuldt enig med ham. Det vilde være et for stærkt Brud med det overleverede; Reformen blev altsaa foreløbig heller ikke til Virkelighed. Først 20 Aar derefter foretoges der paa een Gang et meget stort Skridt, Universitetet erholdt et virkeligt anatomisk Teater, hvori en praktisk demonstrativ Undervisning etableredes, og da se vi i ethvert Tilfælde Ole Worm indtage en afgjort misbilligende Holdning og vise alt andet end Glæde over, hvad der var sket.

3. Simon Paulli.

Det er dog kun en ret tilgivelig almenmenneskelig Svaghed, der har behersket vor berømte Ole Worm; han formaar ikke at stille Sagen frit over Personen, og det er den til Reformen knyttede Person, Prof. *Simon Paulli* fra Rostock, han ikke kan finde sig til

Rette med. Sagen selv, Oprettelsen af en virkelig anatomisk Læreanstalt ved vort Universitet, kan han selvfølgelig, Videnskabsmand som han er trods nogen, ikke være misfornøjet med, men Oprettelsen kommer frem paa en saadan Maade, at han føler sig tilbagestødt. Det fremgaar noksom af hans Breve, at han nærrede en ikke ringe personlig Antipati mod Paulli og dennes Svigerfader, den ny kongelige Livlæge *Jacob Fabricius*, hvis Søn Henrik han iøvrigt med megen Venlighed gav Anbefalingskrivelse med til Brug paa Studierejsen. Nogen fanatisk Fjende var han dog aldrig. Det er rimeligt, at den Misstemning mod Fremmedes, særlig Tyskeres Indtrængen, som senere rører sig tydeligt nok ogsaa ved Universitetet, allerede har spillet med hos Worm. Men Rostocks Universitet, hvor Fabricius havde været og Paulli ved sin Indkaldelse til Danmark var medicinsk Professor, havde dog i meget lang Tid, ligefra det foregaaende Aarhundrede, staaet i nøje og venskabelig Forbindelse med Kjøbenhavns, hvis Sønner havde modtaget en god Del af deres Uddannelse netop i Rostock. Og Paulli var tilmed næsten en dansk Mand, idet han i sin tidligste Barndom var kommen til Danmark med Faderen, der opgav sin medicinske Professorstilling i Rostock for at blive Enkedronning Sophies Livlæge. Om end Simon Paulli snart, ved Faderens tidlige Død, kom tilbage til Rostock, saa behandlede og støttede Enkedronningen ham dog senere under hans Studeringer som en af Landets Sønner, ligesom han ogsaa i sin Ungdom i flere Aar havde været Hofmester ved Sorø Akademi og samtidig studeret i Kjøbenhavn hos *Thomas Fincke* og dyrket Botanik i Sorø hos den ansete Botaniker *Joachim Burser*, navnlig bekjendt ved sit store Herbarium, der senere ved Svenskekrigen kom

til Upsala og i Rudbecks og tilsidst i Linnés Hænder. Paullis Svigerfader havde ogsaa fra sin Ungdom været nær knyttet til Danmark ved et fleraarigt Studieophold paa Hveen hos Tyge Brahe — hvad der iøvrigt næppe gjorde den Fincke-Wormske Kreds mere velvillig overfor ham.

Men bortset fra al personlig Antipati mod Paulli og hans Svigerfader maatte det vække Anstød, at denne benyttede sin indflydelsesrige Livlægestilling til at trumfe Svigersønnens Ansættelse igennem ved Hjælp af Kongen og Kansleren, uden at Universitetet selv blev raadspurgt. Dette var et Indgreb i det akademiske Hovedpalladium, Universitetets Selvstyre, og maatte berøre en saa autokratisk Universitetsprofessor som Worm meget pinligt. Vel havde Kongemagten og dens Repræsentant, Kansleren, ogsaa tidligere øvet en vis Indflydelse paa Besættelsen af Professorposterne, men baade i Principet og i Formen var det dog altid det akademiske Senat, der kaldte de nye Lærere. Dertil kom endnu, at det oven i Købet var Worms egne Yndlingsfag, Anatomi og Botanik, som den ny, Universitetet paatvungne Professor fornemmelig skulde varetage. Worm havde nok allerede den Gang tænkt paa at afstaa Undervisningen i Anatomi, naar det paatænkte Teater var blevet oprettet, men det var da hans kære Plejesøn *Thomas Bartholin*, der ivrigt i Udlandet uddannede sig til en saadan Lærerpost, hvem han havde tiltænkt den, og Familiefølelsen var sikkert ikke mindre varm hos ham end hos hans gamle Svigerfader Fincke. At denne sidste skulde kunne skænke en stor Sum Penge til den Anstalt, som Paulli snart fik oprettet til Gavn og Ære for sig, bliver allerede efter det her udviklede og som ovenfor fremstillet højst usandsynligt. Den Indrøm-

melse blev der dog gjort Universitetets Selvstyre, at det Kaldsbrev, hvorved Paulli 1639 udnævntes til Professor i Anatomi, Kirurgi og Botanik med en Løn af 200 Rdl. fra Kongens Kasse, ikke tillige var et ligefremt Ventebrev, der uden videre hjemlede ham Oprykningsret i de normerede Pladser; han erholdt deri kun Ret til ved indtraadt Vakance at konkurrere og eventuelt disputere pro cathedra. At Kirurgien udtrykkeligt tilføjes i hans Kaldsbrev, skyldes aabenbart den praktisk sigtende Tendens, der dengang rørte sig i Regeringskredsen; denne bestræbte sig for at faa Medici, der havde vendt sig ganske bort fra det ringeagtede »mekaniske« Fag, til igen at dyrke og udøve det, for at ikke de ukyndige Barberer skulde vedblive at være de eneste autoriserede Personer, som virkede paa dette Omraade — en prisværdig Bestræbelse, der selvfølgelig ikke kunde bryde den grundmurede, i den lærde Tidsaands Fornemhed bundende Opfattelse af Kirurgien.

Naar Worms Misstemning mod den indkaldte Professor imidlertid i de følgende Aar holdt sig lige stærk og levende, saa finder dette sin nærliggende Forklaring i, at Paulli aabenbart var af en Støbning, grundforskellig fra Worms. Af dennes tunge videnskabelige Grundighed, højlerde Tilbageholdenhed og Fornemhed — karakteristiske Egenskaber for Tidens akademiske Elite — findes hos Paulli intet Spor. Han tager tværtimod med let Haand paa alt, ses i sin literære Optræden og vistnok ogsaa i sin Lærervirksomhed at bekymre sig meget lidt om det fundamentale, det teoretiske, fordyber sig i det hele slet ikke i de den Gang foreliggende store videnskabelige Problemer; Tidens banebrydende og Galenismen omstyrtende Opdagelser i Anatomi og Fysiologi synes han

aldeles ikke at ænse. Han bliver staaende roligt og uanfægtet paa den gamle galenske Lære, som han engang i sin Ungdom har sat sig ind i, vel navnlig i Paris hos den glimrende og højtbegavede, men altid hidsigt konservative *Riolan* den yngre. Hans anatomiske Interesse gaar aabenbart langt mere i teknisk end i videnskabelig Retning; han føler navnlig Lyst til at sysle med Præparationsmetoder og Skelettering, paa hvilket Omraade han paa en vis pralende Maade gør sig til af meget vigtige Opfindelser, hvis virkelige Værd dog synes at have været noget tvivlsomt. Iøvrigt ser han navnlig paa den store Nytte, som Anatomien yder Kirurgen. Det er de rent praktiske Synspunkter, han lægger Vægt paa, i god Overensstemmelse med Novellerne og den dertil knyttede »*Ordnatio lectionum*«; han var jo ogsaa bleven indkaldt netop for at fremme de deri udtalte Reformtanker, som de konservative Professorer havde stillet sig uviligt til. Han besørger derfor ogsaa af særligt Hensyn til de ulærde den Bartholinske Anatomis oversat paa Tysk ved sin Discipel og Assistent *Michael Kirstein* (senere Læge i Hamborg), og til sine anatomiske og botaniske Forelæsninger og Demonstrationer indbyder han i Overensstemmelse med den omtalte fremskridtsivrige Plan til Reform af Universitetsundervisningen, men til Forargelse for Universitetets højlerde, baade Kirurger (Barberer) og Farmaceuter, Elever, der ikke forstode det latinske Sprog og derfor maatte tildales paa Dansk eller Tysk — det, der var »*Medicorum Ære* for nær«, som Caspar Bartholin havde udtalt i sin ovenfor nævnte Votering.

Set fra et rent praktisk Synspunkt — det, som Paulli udelukkende lagde Vægt paa — er han saaledes en afgjort Fremskridtsmand, fuldstændig emanci-

peret fra sin Tids højfornemme Lærdomsaand. Særlig smukt kommer dette hans Standpunkt til Syne i hans Undervisning i Botanik; her lægger han bestandig hele Vægten paa Disciplenes Selvsyn, er utrættelig i at føre dem om, enten de saa ere lærde eller ulærde, og lade dem betragte og samle Planterne. Efter sin Afskedigelse fra Professorstillingen fortsatte han, altsaa privat og frivillig, disse Øvelser med lige Utrættelighed, hvorom flere af hans Disciple og først og fremmest *Ole Borch* med Taknemmelighed vidne. Ja, endnu da han var henved 60 Aar gammel og som Livlæge hos Prins Christian (Christian V.) opholdt sig i Kristiania, vandrede han ufortrødent rundt i Bjergene med sine Disciple, indtil han en Dag ved et Fald fra en Klippe paadrog sig en alvorlig Beskadigelse af det ene Ben, saa at han derefter var ude af Stand til at foretage Ekskursioner. Men sine botaniske Demonstrationer opgav han alligevel ikke; han lod derefter de unge komme til sig i sit Hjem, hvor han vejledede dem og foreviste dem sit store Herbarium. Der er over hele denne, hans lange Liv igjennem med lige Ufortrødenhed fortsatte botaniske Virksomhed udbredt et saa tiltalende Skær af Friskhed, af ædel Glæde og Entusiasme, af livlig elskværdig Interesse for de unge, at han umulig kan have været den slette, lave Person, som hans Avindsmænd ville gøre ham til, idet de fremstille ham som en Mand, der væsentligt kun var optagen af Havesyge og Gerrighed, og for at tilfredsstille denne Lidenskab benyttede sig af alle Midler, saaledes ogsaa paa enhver Maade søgte at indynde sig hos Fyrster og Magthavere.

Til Støtte herfor har man henvist til hans unægtelig stærkt krybende Smiger i Tilegnelserne af hans Skrifter. Sin *Flora Danica* tilegner han saaledes den

ny Konge (1648) med saadanne Udtryk som: »O Rex Fredericus III. regnes in æternum, serus interim in coelum redeas opto, unde delapsus es«. Og i den 2den udvidede Udgave af sit »Qvadripartitum«, udkommen 1667 i Strassburg og i Kjøbenhavn hos hans Søn Hofboghandler Daniel Paulli, giver han et Titelbillede, hvorpaa han knælende og tilbedende overrækker Kongen sit Værk med Paaskrift »Deo-Regi«. Men man maa dog i saa Henseende ikke glemme, at krybende Smiger var nu engang hin Tids almindelige Skik hos Medlemmerne af den lærde Republik; Thomas Bartholin giver ham i saa Henseende ikke meget efter. Det var kun enkelte ophøjede Aander som Steno, der kunde hæve sig derover og udtrykke sig paa en værdigere Maade. Desuden er, hvad der for os maa synes fad Smiger, maaske kun Udtryk for en Opfattelse af Kongedømmet, som i Enevældens første Tid rørte sig hos dem, der i det ny System saa Statsstyrelsens Ideal virkeliggjort; oplysende er det i saa Henseende, hvad A. D. Jørgensen har paavist om selve Griffenfeld, den nye Æras ledende og mest overlegne Mand, der i Kongens Person netop ser »et gudbeaandet Væsen i hemmelighedsfuld Forbindelse med det skrøbelige Menneske«. Og endelig, om end en saadan Udtryksmaade kan synes os at vidne om Snobberi og Slavesind, saa behøver den dog i Virkeligheden paa ingen Maade at være moralsk fordømmelig; det bliver den først, naar det er en bevidst falsk Smiger, men ikke naar den fremkommer, baaren af en virkelig sand Følelse, af en overstrømmende Taknemmelighed mod den kongelige Magthaver. Af en saadan Taknemmelighedsfølelse var nu Paulli vistnok gennemtrængt, i ethvert Tilfælde havde han Grund til at være det. Den danske Konge havde hjulpet ham ud af de usle Forhold i Rostock,

hvor Regeringen ikke havde været i Stand til at udbetale Professorerne deres Lønning, havde udnævnt ham til Professor med Løn af sin egen Kasse og til Stadsfysikus, derefter givet ham et godt Kanonikat, der endog gik i Arv til hans Børn, og endelig gjort ham til Livlæge med en Løn, som han fuldt beholdt ogsaa under sin langvarige Alderdomssvagelighed. Hans overstrømmende Tilegnelser behøve saaledes næppe at komme ham væsentlig til Skade paa hans gode Navn og Rygte, og der er sikkert al Grund til at slutte sig til *Panum*, naar denne tager ham kraftigt i Forsvar mod de nærgaaende Beskyldninger.

I Videnskaben var det altsaa den mere praktiske Side, der navnlig interesserede ham, og det er derfor ogsaa naturligt, at han med særlig Forkærlighed dyrkede Botaniken. Om end dette Fag som Naturvidenskaberne i det Hele i Renaissance begyndte at blive Genstand for en ret frugtbar videnskabelig Udvikling ogsaa i mere teoretisk og systematisk Henseende, frembaaren af geniale Forskere som *Conrad Gesner*, *Leonhard Fuchs*, *Cesalpini* og *Caspar Bauhin*, saa var dog fremdeles den rent empiriske Side, Indsamlingen af Planter og det praktiske Hensyn til disses Nytte for Lægekunsten, det overvejende for Flertallet af Botanikere, for alle dem, der ikke dyrkede Videnskaben i fordybet Forstand; og til dette Flertal hørte Simon Paulli. Hans betydelige botaniske Forfatterskab, der fornemmelig har gjort hans Navn hæderlig bekendt for Efterverden og bevirket, at Linné har opkaldt en Planteslægt »*Paullinia*«
efter ham, er da ogsaa af denne rent empirisk-praktiske Karakter; Formaallet dermed er Nyttens.

Hans to botaniske Hovedskrifter, det i Rostock 1640 første Gang udkomne »*Quadripartitum botani-*

cum« og det 1648 i Kjøbenhavn udkomne rigt illustrerede Pragtværk »Flora Danica, det er: Dansk Urtebog« ere begge skrevne med praktiske Formaal udelukkende for Øje. Flora Danica, der iøvrigt er oversat paa Dansk fra Latin af en af Paullis Disciple *Knopf* (da Forfatteren ikke var det danske Sprog fuldt mægtig), er efter kongelig Befaling udarbejdet »den gemene Mand til Gavn og Bedste«, for at vejlede til Anvendelse af gode Lægeurter i Sygdomstilfælde og til Anvendelse af gode Vegetabilier i Husholdningen. Planter uden nogen saadan praktisk Interesse bryder han sig ikke om at medtage, og videnskabelig Systematisering tager han da intet videre Hensyn til, men inddeler i begge Værker simpelthen Planterne efter de fire Aarstider, hvori de henholdsvis florere, i fire Klasser (deraf Betegnelsen »Qvadripartitum«). Hvad han har tilsigtet, udtrykker han prægnant i det paa Flora Danika anbragte Motto af Cicero: »omnes artes aliter ab illis tractantur, qui eos ad usum transferunt; aliter ab iis, qui ipsarum artium tractatu delectati nil in vita sunt aliud acturi«.

Ogsaa i hans mindre botaniske Skrifter raader en lignende rent praktisk Tendens. Saaledes er det i en Afhandling om Tobaksplanten navnlig dennes skadelige Indvirkning, han dvæler ved. Han er en fanatisk Fjende af Tobakken og sigter paa intet mindre end igen at udrydde den den Gang ny Brug deraf; han vil »Europam repurgare olidissimo foedissimo Americano medicamento, Tabaco nempe«. Han hader iøvrigt denne Plante ikke alene paa Grund af dens Skadelighed, men ogsaa blot fordi det er en udenlandsk Plante, og hans Stræben gaar i det hele ud paa at erstatte de fremmede Brugsplanter, ogsaa de medicinske, med indenlandske. Det er den samme

Bestræbelse, som senere ogsaa kommer frem hos hans hengivne Discipel Ole Borch, og som iøvrigt i det følgende Aarhundrede, under Oplysningsæraens nationaloekonomiske Bevægelse, gør sig stærkt gældende rundt om i Landene. Meget varmt anbefaler Paulli i samme Afhandling at erstatte den fremmede Theplante med den indenlandske *Pors* (Mosepors), der efter hans Mening i Aroma fuldt kan maale sig med den kostbare østasiatiske Plante.

Samlede Paullis videnskabelige Bestræbelser sig saaledes hovedsagelig om Botaniken, og var han i det hele en Mand, som i egentlig videnskabelig Henseende ikke fordybede sig særdeles i sine Opgaver og næppe var tilbøjelig til at sætte Kraft ind paa Arbejde, der ikke særligt fængslede ham, saa bliver det ret rimeligt, at det forholder sig, som Worm i sine Breve fremhæver, at hans Virksomhed for det andet ham betroede store Studiefag, Anatomien — et Fag, for hvilket han næppe nærrede nogen særdeles varm Interesse — ikke var meget livlig eller betydelig. Worm nægter sig ikke den Tilfredsstillelse i 1643 at notere, at Paulli »i de to Aar, han har været hos os, ikke har dissekeret saa meget som en Hund«. Og Worm ses ogsaa endnu længe efter Paullis Ansættelse fremdeles som tidligere hvert Aar at have holdt anatomiske Forelæsninger, i det mindste over Osteologien. der særlig interesserede ham, tilmed da han her kunde forevise det smukke af Henning Arnisæus skænkede Skelet, hvilket han ikke overlod Paulli, men beholdt for sig selv i Auditoriets Skab. Til Paullis Undskyldning i hans første Professoraar maa det dog fremhæves, at han stod uden passende Lokale og andre Hjælpemidler til anatomisk Undervisning. Da han i Efteraaret 1640 skulde begynde at docere Anatomien,

indrømmede det akademiske Senat ham kun det til et saadant Brug sikkert meget uhensigtsmæssige Hjælpe-auditorium i den søndre Udbygning ved Frue Kirke, det saakaldte Collegium Finckianum, vistnok det samme, som ogsaa benævnes »det lille Lectorium Medicorum«. Her begyndte Paulli da henad Slutningen af 1640 sine anatomiske Forelæsninger med ligesom Worm at foredrage Osteologien efter Galen, der ogsaa var god dertil; i sin Tiltrædelsesforelæsning (»Oratio introductoria in Academia Hafniensi habita«) priser han sig i veltalende Vendinger lykkelig ved at være kommen til Danmark, dette Land, som han skylder alt og kan anse som sit Fædreland.

Han blev imidlertid ikke længe indestængt i det slette Lectorium, men forstod ogsaa at gøre sig gældende i den Henseende, at han snart fik et ikke blot godt, men monumentalt Lokale. Den efter Chr. Friis' Død 1739 udnævnte ny kongelige Kansler Chr. Thomesen Sehested, Holger Rosenkrantz's kære Discipel og Svigersøn, lod sin videnskabelige Indsigt og Interesse ogsaa komme Medicinen til Gode og fik den gamle Plan om Oprettelsen af et anatomisk Teater trods de stadige pekuniære Vanskeligheder hurtig bragt til Udførelse paa en saa anselig Maade, at vi ikke blot kom forud for alle tyske Universiteter (de fleste havde endnu slet intet Teater), men saaledes, at vort kjøbenhavnske Instituts Lige næppe fandtes nogetsteds ved de daværende Universiteter, det skulde da være enkelte Steder i Italien. Teatret indrettedes, væsentligt for Kommunitetets Midler, i det saakaldte gamle Auditorium (Collegium studiosorum vetus) en ved Midten af det forrige Aarhundrede opført, to Etager høj, grundmuret, teglhængt og med pyntelige Renaissance-Gavle og -Kviste forsynet Bygning paa Studiegaardens

sydlige Side ud mod Frue Kirkegaard, nær ved Nørregade og det gamle Kollegiehus (Kommunitetsbygningen). Dette gamle Auditorium havde oprindeligt tjent som Studenterboder (»bursæ«) senere var Universitetsbiblioteket blevet flyttet hertil fra Helliggejstes Kirke og anbragt i dets øverste Etage, medens der i nederste var et Auditorium.

1642 synes Ombygningen til anatomisk Institut at være begyndt, og Februar 1643 var den saavidt fremskreden, at Worm i sit nævnte Brev spydigt kan bemærke: »Vi have nu alle travlt med at indrette det anatomiske Teater, og naar det er færdigt, lover dets Forstander Mirakler«. 1ste Januar 1644 var Ombygningen omtrent fuldført, saaledes at Paulli, der allerede 1643 i et lille Skrift (»Syntagma de anatomiae origine, præstantia de utilitate«) havde slaaet til Lyd for den nye Æra, som nu skulde oprinde, i et udstedt Program kunde bebude anatomiske Demonstrationer i den nærmeste Tid. Hans Discipel *Michael Kirstein* sekunderer ham ved samtidig at judsende et latinsk Digt til Teatrets Pris. I Paullis med lyrisk Sving udstyrede Program skinner hans oppositionelle Holdning ligeoverfor Universitetets fornævnte lærde Traditioner tydeligt igjennem. Han udtaler Ønskeligheden af, at alle, for hvem det er vigtigt at lære Anatomi, maatte indfinde sig, men betoner derefter, at Konsistorium kun tillader indskrevne Studenter at komme, hvorvel disse Øvelser ere særdeles nyttige og nødvendige for studerende af alle Klasser. »Hæderlige Ynglinge, adlyd altsaa Øvrigheden og Lovene, som selv Øvrigheden skal adlyde!« Lokalet var ikke blot færdigt, men vist allerede udstyret omtrent som det senere beskrives og afbildes af Thomas Bartholin: et firkantet, rummeligt og højt Amfiteater, i hvis Midte det store bevæ-

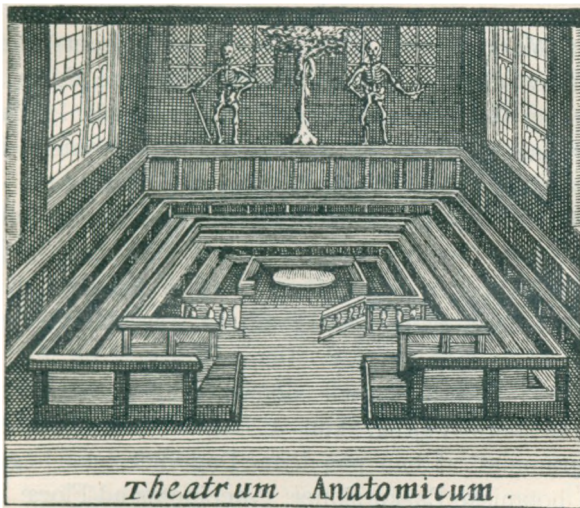
gelige Dissektionsbord befandt sig, omgivet af fire Rækker Træskranker med bekvemme Sæder, og ved Siden af denne store Sal et Par Smaaaværelser til Rensning og Skelettering af Kadaverne og til de dissekerendes Præparation, begge Værelser med særskilte Indgange fra Forhallen, ligesom selve Teatret. Gennem en fjerde Dør i Forhallen kom man op ad en Trappe, der førte til et Stolestade for Kongen og Hoffolkene. Over Indgangsdøren til Amfiteatret havde den utrættelige Kirstein anbragt følgende versificerede Indskrift:

Hic aut ossa vides aut corpora secta Viator,
Hic ars Naturæ solvit et unit opus.

Ogsaa Dekorationen af Teatret med Menneske- og Dyreskeletter kunde Paulli, der gav sig saa meget af med Skelettering, uden Vanskelighed skaffe til Veje og kunde saaledes undvære Worms berømte Skelet i det nye Kollegiehus' Auditorium, hvor det ogsaa spillede en dekorativ Rolle, idet Skabet aabnedes ved alle højtidelige Anledninger, ved Disputationer og lignende. Først efter Worms Død flyttedes det til det anatomiske Teater. Paulli havde baade et mandligt (Adam) og et kvindeligt Skelet (Eva) til Rede til Opstilling, idet han tillige mellem dem anbragte et kunstigt forfærdiget Træ med Slangen.

Men var saaledes Lokalet i Orden i en smuk, om end ikke just solid Bygning, (det gamle Stenhus maatte i den følgende Tid hyppig repareres), saa stillede der sig dog endnu med Hensyn til Virksomheden forskellige Vanskeligheder i Vejen, navnlig betingede i Konsistoriums lidet velvillige Holdning. Da han i Januar s. A. ansøgte om at maatte forlange 1 Rdl. af hver Spectator, svarede Konsistorium blot, »at han maatte tage det meste, han kunde faa«. Denne formelle Indvilligelse rummede utvivlsomt en ætsende

Braad, og et Brud paa de ved vort Universitet gældende liberale Regler, der nærmest vare optagne efter italienske Universiteter, var unægtelig Paullis Fordring, der ogsaa senere hyppigt er blevet fremhævet som et yderligere Bevis paa hans Pengegridskhed, i hvilken Henseende dog maa bemærkes, at ved tyske Universiteter, med hvis Skikke Paulli var særlig fortrolig, havde Betaling for Forelæsninger og Øvelser vundet Hævd.

Endvidere anmodede Paulli Konsistorium om at være ham behjælpelig med at faa en Famulus og skaffe en saadan nogen Løn, men hertil svaredes kort og afvisende, »at han skulde være sig om tali famulo, siden kunde der blive delibereret, hvad man vilde give ham til Løn«. De fortsatte Forhandlinger herom endte med, at Konsistorium overlod ham en af Graverkarlene paa Frue Kirkegaard »at bruge for en Tjener« ved sine Dissektioner, »efterdi han lover, at ville selv

lønne dem derfor«. Konsistorium vilde ikke pleje hans Gerrighed. Imidlertid viser dog Regnskabet for 1644—45, at Universitetet har betalt til »ministro anatomie pro duabus anatomis« 8 Rdl.

Først i Begyndelsen af 1645 kom Simon Paulli saa vidt, at han ved et nyt Program af 28. Februar kunde indbyde til en Dissektion af et Menneskelig. Sin Plan om at tage Betaling havde han faaet gennemført; thi han bekendtgør i Programmet, at Spectatores maa løse et Adgangstegn (tessara) hos ham for 6 Mark dansk. Det var en halshugget Kvinde, der blev dissekeret »udi mange fornemme Folks Aasyn«, og Demonstrationerne af Liget varede 14 Dage, hver Dag 2 Timer (Kl. 1—3). Disse fornemme indfandt sig ifølge særlig Indbydelse i Programmet; han beder dem om at hædre Demonstrationerne med deres Nærværelse, for derved at afvæbne Mængdens vedvarende Afsky for denne Sag. Ved et Program af 27. April indbød Paulli paany til en Dissektion, denne Gang af et mandligt Lig. Demonstrationerne, der begyndte 30. April, varede denne Gang, paa Grund af det varmere Vejrlig, kun 4 Dage. Han fortæller i Programmet, at han paa denne Dag vilde have begyndt sine botaniske Ekskursioner, (»accinctus ad Floræ Deæ sacra peragenda« siger han med vanlig Retorik) men uventet gennem Admiral Ove Gjedde modtog kongelig Befaling til at foretage denne Dissektion.

Hvor ivrig Paulli i de følgende Vintre har været med anatomiske Demonstrationer, forlyder der intet om. Men denne Taushed tyder unægteligt paa, at der ikke er udrettet meget, og de fra den Tid bevarede Forelæsningskataloger fremhæve ogsaa hans store Optagethed af litterære Arbejder til Bedste for de ulærde Kirurger og Farmaceuter, Oversættelsen paa Tysk af

Bartholins anatomiske Haandbog (oversat under hans Tilsyn af Kirstein) og Udarbejdelsen af Flora Danica; begge disse Bøger udkom i Kjøbenhavn 1648, og sidstnævnte var hans Hovedværk og særlige Stolthed — Botaniken havde hans Kærlighed. Naar han i sit nævnte Program egentlig lader komme til Syne en Beklagelse af, at Anatomien maa gaa forud for Botaniken, saa udtrykker dette sikkert hans Hjertens Mening. Meget dybtgaaende kan heller ikke hans anatomiske Interesse have været, naar han, som allerede fremhævet, aldeles ikke ænses, hvad der i hans Tid foregik i den anatomisk-fysiologiske Verden. Heller ikke da den unge Thomas Bartholin i Begyndelsen af Fyrreerne i en ny udvidet Udgave af Faderens anatomiske Haandbog slaar til Lyd for de store Opdagelser, der satte hele den lærde Verden i den heftigste Bevægelse, vækkes Paulli af sin næsten ubegribelige Apati. Denne Udgave havde han liggende for sig under sin Oversættelse, men den allervigtigste Del deraf, de berømte Breve fra den hollandske Anatom *Walæus* til Th. Bartholin, hvori *Harveys* Opdagelse forsvares og ved slaaende eksperimentelle Beviser bekræftes — denne Del udelader Paulli ganske af Oversættelsen!

Ved Midten af det 17. Aarhundrede var Paulli saaledes saa langt fra at være paa Højde med sin Tids Udviklingsstandpunkt i anatomisk-fysiologisk Henseende, at den intelligente Mand selv nødvendigt maa have følt det. Det er derfor ogsaa meget tvivlsomt, om det forholder sig, som af Panum fremstillet, at han i 1648 traadte tilbage fra sin Universitetsstilling meget mod sin Villie, som et lidende Offer for den herskende Professorslægts Intriger. Det er tvertimod sandsynligt, at han med let Hjerte tog sin Afsked. Han fik fuld pekuniær Erstatning i et Kanonikat, han

blev fri for den obligate anatomiske Virksomhed, som vistnok i Længden trættede ham, han kunde nu saa meget friere og fyldigere pleje de ham saa kære botaniske Sysler, og — last not least — han kunde derved forsonde de vrede Guder og komme ud af den pinlige Kampstilling til sine Universitetskolleger. I Virkeligheden ses han ogsaa senere at have levet i god Forstaaelse med sin Efterfølger Thomas Bartholin, den Mand, der i de følgende Aar gjorde Paullis Teater til, hvad det skulde være i videnskabelig Henseende. En af Paullis Sønner, Jacob Henrik, blev senere Bartholins kære Discipel og Prosektor og erholdt, efter sin Lærers Tilbagetræden fra anatomisk Virksomhed og paa hans Anbefaling, som et fuldt Forsoningens Tegn, Designation til at efterfølge ham som Professor anatomie.

4. Thomas Bartholin.

I Thomas Bartholin have vi igen en Personlighed, der i hele sin Støbning er grundforskellig fra de to ældre Anatomer Worm og Paulli, om han end som disse tilhører den lærde Latinertid og som Forfatter udtrykker sig i det samme elegant snørklede Sprog som Paulli. En febrilsk, næsten stundesløs Livlighed, en umættelig Trang til at give sig i Kast med alle mulige foreliggende Spørgsmaal og bruge sin lærde Dialektik til deres videnskabelige Behandling, en mærkelig Evne til at benytte alt, Mennesker og Situationer og Litteratur og Opdagelser, til sine særlige Opgavers Fremme, en altid lige utrættet Skrivelyst og Skrivefærdighed, det er de Karaktertegn, som fornemmelig springe i Øjnene, naar man har ham for sig. Ganske

**THOMAS BARTHOLINUS, CASP. FIL. D.
MED. ET ANATOM. IN ACADEM. HAFNIENSI
PROFESS. REGIUS. Ætatis 35. A^o. 1651.**

*Carl van Mandt
pinxit.*

*Jonas Swiderhoef
sculpsit.*

overordentlig stor er ogsaa den litterære Produktion, han har efterladt sig. Men var han tillige en stor, en virkelig fremragende anatomisk Forsker? Som en saadan staar han unægteligt for Efterverdenen, og stod han vel allerede for en beundrende Samtid; og dog kunde det maaske, som det følgende vil vise, være Tvivl underkastet, om han fuldt fortjener en saadan Betegnelse. Men han forstod i ethvert Tilfælde at optræde saaledes, at han maatte faa dette Prædikat hele den lærde Verden over og saaledes, at Danmark skylder ham og hans Navn den store Glans, hvormed det anatomiske Teater en Tid omstraalede.

At han i de første Aar af sin medicinske Professoretid — i de Aar til Worms Død, i hvilke han stod som »Professor tertius« uden endnu at være kommen ind i normeret Post — forskede med Iver i sit Hovedfag Anatomien, er udenfor al Tvivl. Hans vidtløftige Studierejse, der foretoges ved Hjælp af det kongelige Stipendium og af Bedstefaderen og strakte sig over henved 10 Aar, fra 1637—47, gik for sig paa det allerheldigste Tidspunkt og maatte gøre ham til en saadan virkelysten Anatom. Harvey's, Galenismen omstørtende Opdagelse af Blodets Kredsløb var netop kommen frem og bleven bekendt ved hans Udrejse, overalt havde den fremkaldt et overordentligt Liv og Arbejde, og anatomiske Opdagelser og fysiologiske Eksperimenter, der sigtede paa videre Opklaring og udvidede Synskredsen, begyndte at følge Slag i Slag. Han opholdt sig stadigt i de store udenlandske Brændpunkter og kom af sig selv midt ind i Bevægelsen, som hans livlige og opvakte Aand fuldt lod sig absorbere af. Den mest afgørende Betydning for hans anatomiske Udvikling fik hans første Studiestation, hans treaarige Ophold i Leyden. Medens oprindelig

Teologien havde været ogsaa hans Hovedstudium, rimeligvis under særlig Indvirkning af hans Faders Ven *Holger Rosenkrantz*, førtes han i Leyden mere og mere ind paa Lægevidenskaben og navnlig paa Anatomi med dertil nøje knyttet Fysiologi.

I Holland rørte sig den Gang det frodigste Forskerliv, og Harvey's Opdagelse fandt her sit første solide Hjemsted. Navnlig var det den unge, højtbegavede medicinske Professor *Walæus (Wale)* i Leyden, der, som allerede nævnt, med stor eksperimentel og stringent Dygtighed tog Spørgsmaalet op og efter fra første Færd at have været Harvey's Modstander snart overbeviste sig om den engelske Forskers fulde Ret. Bartholin var hans Discipel og tilegnede sig hurtigt Lærerens Syn. Men han gjorde mere end selv erhverve sig denne Indsigt; litterært anlagt i lige saa høj Grad som Faderen eller i endnu højere Grad havde han allerede den Gang lagt Planen til en ny, forbedret og med Tavler udstyret Udgave af Faderens Anatomi, og han var ikke længe om at komme paa det rene med, at det vilde være en stor Gevinst for Haandbogen, om han kunde knytte Walæus' Navn og nye Undersøgelser dertil. Dette fik han virkelig den elskværdige hollandske Forsker til at gaa ind paa, og saaledes bleve de to berømte, allerede ovenfor omtalte Breve »de motu chyli et sanguinis« trykte i Bogens Slutning, hvorved den vandt overordentlig i Interesse og Udbredelse, navnlig da det var den første anatomiske Haandbog, hvori Blodomløbet fremstilledes. Bartholin kom saaledes hurtigt og nemt, i en Alder af 25 Aar, i Spidsen for den nye banebrydende Bevægelse. Bogen udkom 1641 i Leyden samtidigt med Bartholins Afslutning af sit Studieophold ved dette Universitet.

I de følgende Aar drog han Europa rundt, men dvælede bestandigt ved de Universiteter, hvor Lægevidenskabens var i Flor; hans Valg var nu definitivt truffet. 1645 erholdt han den medicinske Doktorgrad i Basel som Faderen og Worm. Inauguraldissertationen har ingen særlig Betydning, derimod knytter der sig nok en vis Interesse til nogle af de tilføjede Theses, saaledes: »Lægekunstens Udøvelse kan forenes med adelig Byrd« eller: »Lægen (Anatomen) bør ikke udstødes af Selskabslivet«. Samtidigt gav hans literære Aare forskellige frodige Livstegn og forøgede yderligere hans ved Haandbogen indvundne Berømmelse. Paa Tidens lærde Disputations Vis behandlede han brændende Emner som Enhjørningen (der giver ham Lejlighed til Drøftelse af mange heterogene Sager, saaledes ogsaa det dengang fundne Møgeltønderiske Guldhorn), forskellige Misdannelser (der efter hin Tids Opfattelse alle betragtedes som et Udslag af »lusus naturæ«) og de levende Legemers Evne til at lyse — en Afhandling, hvori Bartholin ret kan boltre sig i lærde metafysiske Spekulationer, hvis Materiale søges i alle mulige hellige og profane Skrifter om Lysfænomener »ligefra Helgenglorier til St. Hans Orme«, som Gosch siger. Men samtidigt er han stærkt optagen af Tidens reelle Forskningsresultater, særlig selvfølgelig af Opdagelsen af Kyluskar og Blodkredsløb, og veksler herom Breve med Worm, der stadigt havde sine alvorlige Tvivl om Harvey's Fund. Bartholin maa ogsaa nødvendigvis beskæftige sig med de reelle anatomiske Fremskridt, om ikke af anden Grund, saa for sin Haandbogs Skyld; han maa nemlig hurtigt skride til en ny, yderligere forbedret Udgave af Værket, der fandt rivende Afsætning, og 1645 udkom en saadan Udgave igen i Leyden, tilegnet ikke som tidligere

Holger Rosenkrantz, der nu var død, men Svigersønnen, den ny Kansler Chr. Thomesen. Og nu var den 28aarige Thomas Bartholin allerede bleven saa berømt, at Forlæggeren giver hans Portræt foran Værket, forsynet med følgende versificerede Hyldest til den Bartholinske Slægt fra dens tro Ven i Padua
Johan Rhode:

Emicat hoc vultu quæ condita pectore virtus,
Et patris et claro nomine crescit avi.

Endelig kom han da hjem i Slutningen af 1646 og kom som en Celebritet, der havde modtaget flere Kaldelser til Professorater ved fremmede Universiteter. Han maa utvivlsomt siges i fuldeste Maal at være den rette Mand paa den rette Plads, da han overtog den anatomiske Professorstilling, men iøvrigt ikke Paullis Løn af Kongens Kasse. Han skulde beholde sin Lønning som Professor i det filosofiske Fakultet, idet han tillige skulde reciperes i det medicinske som »Professor tertius ordinarius« og som saadan docere »medica et anatomica«. Det nyeste Udviklingsstandpunkt i Anatomi og Fysiologi kom nu til sin Ret i vort hidtil stagnerende Domus anatomica, og videre betydningsfulde Forskninger bleve der anstillede. I Marts 1649 foretog Bartholin efter Udstedelse af et højtideligt Program sine første Demonstrationer i Teatret; et mandligt Lig dissekeredes for en udsøgt aristokratisk Tilskuerkreds, i hvilke befandt sig ikke alene de to Videnskabens Velyndere, Kansleren Chr. Thomesen og Statholderen Joachim Gersdorff, men ogsaa selve Kongen, der gentagne Gange indfandt sig og fulgte Undersøgelsen af Liget med stor Opmærksomhed. Kort efter dissekerede han et kvindeligt Lig, hvortil han ligeledes udstedte et Program, i hvilket han be-

buder »nudum sequioris cadaver sexus castis oculis manibus pudicis visurus, contrectaturus, arvum genitale nativamque puerorum mulctram sancte et religiose ostensurus«. Ved sin første Demonstration udstedte Bartholin ligesom Paulli Adgangstegn, men senere undlod han det, »certas ob causas nostris amicis haud ignotas«, siger han og sigter aabenbart til det Anstød, det har vakt, at Professoren gjorde sig en pekuniær Indtægt af Demonstrationerne. Han gav da derefter Adgangen fri for alle efter Forbilledet fra Padua.

Bartholin nøjedes ikke med, som Paulli, et Par Gange om Vinteren at foretage saadanne dramatiske Demonstrationer for et fornemt Publikum, om han end ogsaa lagde megen Vægt paa disse effektfulde Forestillinger, der i det Hele paa hin Tid afgav en yndet Underholdning for Fyrster og Aristokrati. Vel kan han ikke i det Hele siges at have været en meget nidkær anatomisk Lærer, men i sine første Professoraar viser han dog en rosværdig Iver i saa Henseende, hvorom vi have et litterært Vidnesbyrd i hans 1651 udgivne »Collegium anatomicum«, en Samling af smaa Disputationer om forskellige vigtige anatomiske Forhold, som hans Disciple vistnok have nedskrevet efter hans Forelæsninger og Demonstrationer, og som han derefter lod dem forsvare under sit Forsæde, idet han tillige indledede Handlingen med orienterende Foredrag. Disse, der senere tryktes i hans samlede Taler, ere alle udstyrede med hans glimrende Retorik og Sving. Nogle af dem ere desuden interessante ved hans Udtalelser om vedkommende unge Forfatter, saaledes den til den 8. Disputation holdte Tale; denne Afhandlings Forfatter er *Peter Schumacher*, og han fremhæves med stor Ros af Bartholin som en særdeles lovende Discipel.

Fra 1651 synes det imidlertid bestandig at være hans egen videnskabelige Produktion, der optager ham, og kun naar der bliver Tid tilovers derfra, tager han sig i saadanne Mellemrum af sine studerende, hvad han endog ligefrem betoner i Forelæsningskatalogerne, saaledes for 1651—52: »per intervalla publice, si vires suffecerint, auditores in anatomicis exercitaturus«. Indøvet som Bartholin ved sit Ophold i Leyden, Paris og Padua var i indgaaende anatomisk-fysiologiske Undersøgelser, tog han ogsaa herhjemme energisk fat derpaa og bragte i Løbet af faa Aar de betydelige Resultater til Veje, som have gjort hans Navn til et af de store i Lægevidenskabens Historie. Dette Glans-afsnit i den danske Lægevidenskabs Historie har imidlertid ved den store baade videnskabelige og nationale Interesse, som dertil knytter sig, allerede ofte været Genstand for historisk Fremstilling og er derved saa almindelig bekendt, at jeg her skal nøjes med korteligt at angive Hovedtrækkene i Opdagelsernes Gang.

Det store Spørgsmaal om Legemets Bloddannelse og Ernæring maatte efter Harvey's Paavisning af Blodcirkulationen blive særlig brændende og give Anledning til mange Tvivl; hvorledes kunde blandt andet Blodet forsyne Legemet med Næringstof, naar det var i et uophørligt, hastigt Cirkelløb og ikke langsomt fra Leveren sivede ud i Vævene og her absorberedes? Saadanne vanskelige, uløste Spørgsmaal maatte for mange besindige Fysiologer foreløbigt gøre Harvey's Lære meget usandsynlig. Var Leveren overhovedet Bloddannelsens Sæde? Skønt Harvey efter at have gennemført sin voldsomme Revolution i den hidtil urokede Galenske Opfattelse derefter blev konservativ og trods den paaviste Blodbevægelse i Venerne fra Periferien ind mod Hjertet fremdeles vilde opretholde

det Galenske Axiom om den store Léverkirtel som Optager af Næringsstoffet gennem Tarmvenerne og Venerne som de næringgivende Kar (der altsaa dog skulde føre Næringsstoffet ud mod Periferien), kunde alle de yngre af Harvey's Lære gennemtrængte Anatomer ikke slaa sig til Ro dermed, Tvivlsspørgsmaal maatte nødvendigst paatrænge sig, og overordentlig Opsigt vakte derfor den italienske Anatoms *Asellus* allerede 1622 gjorte, men først nogle Aar senere publicerede Opdagelse af særlige, Næringsvædsken fra Tarmen førende Kar (Kyluskar) — en Opdagelse, som Worm iøvrigt var en af de første til at anerkende. At disse Kar ikke gik til Leveren, men i et ganske særskilt System, i Brystgangen, førtes langs Rygsøjlen op til de store Venestammer over Hjertet, paaviste 1649 den unge franske Student *Pequet* hos en Hund, og endnu før denne banebrydende, alt det gamle fuldt omstødende Opdagelse blev offentliggjort (1651), var Bartholin ved Brev fra sin Broder *Rasmus*, der dengang opholdt sig i Frankrig, bleven bekendt dermed. Han gav sig straks til at efterforske Sammenhængen hos Mennesket, og paa Ligene af to henrettede Forbrydere, som Frederik III. overlod Bartholin, lykkedes det denne klart at paavise hele Kylusstammens Forhold, hvad han straks meddelte i Skriftet »de lacteis thoracicis in homine brutisque nuperrime observatis« (1652).

Ved denne Undersøgelse opdagedes tillige nogle langs Venestammen ved Leveren liggende ejendommelige Kar, indeholdende en temmelig tynd Vædske, hvilke Bartholin foreløbig antog for Kyluskar (hvad skulde det ellers være?) saaledes, at han mente at kunne opretholde den gamle Opfattelse saa vidt, at en Del af Kylus dog gik til Leveren — medens *Pequet* straks klart hævdede, at al Kylus førtes ad Brystgangen

til Hjertet, som da ved Siden af sine andre indgribende Funktioner, der vare fastsatte i Galens Codex, ogsaa skulde udføre den Leveren tidligere tillagte bloddannende Funktion. Imidlertid lykkedes det snart Bartholin ved Vivisektioner af Hunde at overbevise sig om, at Strømmen i disse problematiske Kar førte bort fra Leveren og altsaa intet havde med Kylus at bestille; han fandt tillige saadanne vandholdige Kar paa andre Steder af Legemet, navnlig i Yderlemmerne, og det viste sig altsaa, at her forelaa et hidtil ganske ukendt Karsystem, hvilket Bartholin benævnedes »Vasa lymphatica« — Kar, der førte en vandagtig Vædske bort fra Organerne og Vævene. Nu kunde der altsaa ikke mere være Tale om Leveren som Blodtilbereder, og i det banebrydende Skrift, som Bartholin udgav 1653, tilegnet Kongen: »Vasa lymphatica nuper Hafniæ in animantibus inventa« tilføjer han da sin bekendte pompøse Gravskrift over Leveren (»hepatis exequiæ«); den store Lever har været Organismens Konge og dannet alt Blodet, men nu er den afsat og skal kun endnu modtage en Tak for sin lange gode Tjeneste! I Foraaret 1654 opdagede han endelig ogsaa paa et Menneskelig Lymfekar, hvad han strax offentliggjorde i et Kronprinsen tilegnet Skrift »Vasa lymphatica in homine nuper inventa«.

Med en overordentlig Ekspedithed udsender Bartholin disse litterære Redegørelser. Det er ikke for intet, at i Afhandlingernes Titel stadig »nuper« og »nuperrime« figurere. De ere ikke fri for at minde noget om den af Tyskerne i vor Tid meget yndede Kategori »vorläufige Mittheilungen« — altid meddelende nye Opdagelser, som vedkommende lige har gjort og endnu langt fra er paa det rene med, skønt Resultatet ofte straks betegnes som »unwiderlegbar

festgjæstelt. Bartholins Fremstilling minder egentlig ikke ganske lidet om denne Kategori. Der er over disse hans Skrifter ikke blot Triumfens Glæde — om end iklædt Tidens naiv-bombastiske, praleriske Form, dog af en ikke ringe fængslende Friskhed — men ogsaa et ligefremt Hastværks Præg; i samme Øjeblik han har gjort en Opdagelse, helt eller halvt, jager hans Pen afsted for at faa alt straks paa Stedet meddelt, udviklet og drøftet. Er dette nu nærmest vel et Udtryk af Frygten for ikke at være den første om Opdagelsen — hin rige Periodes Forskerliv kunde nok motivere en saadan Prioritets Angst — saa er det dog ikke dette alene. Det er tillige et Udtryk for Bartholins ejendommelige febrilske Naturel, hans Forfatteriver, hans iltre Skrivelyst; at skrive om sine Opdagelser er aabenbart det, der yder ham den største Tilfredsstillelse.

Men Følgen af, at han aldrig ret giver sig Tid til at sunde sig eller at gøre sine vigtige Undersøgelser færdige, bliver da ogsaa, at han skriver løst og fast, at der navnlig i hans fysiologiske Drøftelser, hvor han ofte giver sit lærd dialektiske Talent frie Tøjler, kommer meget uholdbart, uovervejeth, upaalideligt frem. Hvilken Modsætning, naar man sammenligner hans Afhandlinger med Harveys klassiske Skrift, hvor alt er modent, klart, uimodsigeligt! Men Harvey offentliggjorde først sine Resultater efter mange Aars Undersøgelser. Om end Bartholin, velbegavet og særdeles vel instrueret som han var, oftere straks ser rigtigt og klart i Forholdet — t. Ex. naar han straks antager de nyopdagede Kars Lymfe for et Produkt af Stofskiftet og ser dens Hovedbetydning som Cirkulationsvehikel for Næringsstof — saa er dog det modsatte ikke sjældent Tilfældet, og derfor indbøde disse

hans Skrifter ikke lidet til Kritik, der da heller ikke udeblev; det var ikke blot Virak, der bødes ham. Det var navnlig den gamle, skarpsindige og paa sin Vis grundige *Riolan* i Paris, der, uanset at Bartholin havde dediceret Skriftet om Lymfekarrenes Opdagelse til ham, skaanselløst fremdrog alle saadanne svage Punkter. Ganske vist skete det fra et uholdbart Galensk Grundstandpunkt, men der fremsattes dog Bebrejdelser, som maatte falde med en vis tung Vægt over Bartholin, saaledes naar Riolan, der ogsaa personlig godt kendte den danske Anatom, lader forstaa, at han finder en vis Mangel paa virkelig Troværdighed i dennes Fremstilling. Endnu stærkere Udtryk fandt denne ret graverende Sigtelse hos en anden Modstander, den unge svenske Student *Olof Rudbeck* i Upsala, der lidt tidligere end Bartholin paaviste Lymfekarrene som et særligt Karsystem, men ikke havde skyndt sig saa meget med at publicere det. Her er det netop Prioriteten i Opdagelsen, Kampen staar om, og Rudbeck insinuerer for at hævde sin Forret, at nogle i 2. Udgave af Bartholins Skrift om Lymfekarrene (udkommen efter Rudbecks Skrift) indskudte Datumangivelser ere ligefrem urigtige, saaledes at Bartholin altsaa stemples som aldeles utroværdig eller som ligefrem usandfærdig. Rudbeck fremstiller det endvidere som meget sandsydligt, at Bartholin kan have hørt noget om Undersøgelserne i Upsala, maaske ved Meddelelser fra den Kartesianske, af Dronning Christina indkaldte Læge *Bourdelot*, og derved er ledet ind paa Sagen. Endelig rejser Rudbeck en stærk Tvivl om, at Bartholin overhovedet var i Stand til virkelig gennemført anatomisk Forskning og vil give hans Assistent *Lyser* hele Æren for de Opdagelser, der gjøres i Domus

anatomica (»Qvod enim sine eo potes? Mirum vero te aliena manu inventa pro tuis crepitare«.)

Disse nærgaaende Angreb tilføjede dog i Øjeblikket Bartholin ingen kendelig Skade. Dertil var hans europæiske Position allerede altfor grundmuret og hans Skrivefærdighed og polemiske Evne altfor vel udviklet. Riolans Angreb asparerede han personligt, den svenske Students ved Indlæg, udgivne af to unge Disciple fra Tyskland, *Bogdan* og *Sejer*. Meget klogt og velberegnet holdt han sig reserveret tilbage; som værdig og berømt Universitetsprofessor indlod han sig ikke selv i nogen Polemik med den unge Student. Men en Braad, der maatte vedblive at lade sig mærke, skjulte sig dog i disse Angreb, der aabenbart maatte være baserede paa Kendskab til Bartholins svage Sider. Rudbeck var nok en fuldblods Kamphane, men dog tillige i hele sin Færd en for alvorlig Mand, til at han kunde udslynge Beskyldningerne, oven i Købet mod en fejret europæisk Celebritet, ganske uden Grund. Fuldstændigt grebne ud af Luften kunde de næppe være. Hvad nu Beskyldningen for Mangel paa anatomisk Forskerdygtighed angaar, saa bliver det unægteligt allerede paa Forhaand, efter hele Bartholins Personlighed og aandelige Disposition, som den tegner sig for os, efter hele hans dominerende febrilske lærd litterære Anlæg, noget mindre sandsynligt, at han tillige skulde kunne være en virkelig Forsker-natur, udrustet med den objektive Ro og taalmodige Udholdenhed i lagttagelsen, den hele Uholdethed, som dertil er en nødvendig Betingelse. Og betragte vi ham nærmere i hans Forhold til Forskningen i *Domus anatomica*, bliver denne Tvivl unægteligt yderligere bestyrket. Han standser øjeblikkeligt sine anatomiske Undersøgelser, saasnt det (1653) er lykkedes ham

at se og paavise de lymfatiske Kar; de mange endnu uopklarede kapitale Spørgsmaal, som nødvendigt knyttede sig hertil og, for at komme til virkelig Forstaaelse af Forholdet, paatrængende krævede deres Løsning — hvad der kun kunde ske ved fortsatte Dissektioner og Vivisektioner — tager han aldeles ikke op til en saadan stringent Prøvelse. Han nøjes med paa Grundlag af det fundne at tumle sig i lærde dialektiske Udviklinger, hvori han unægteligt var en Mester, og for hvilke der ogsaa var god Brug i Polemiken med de andre Anotomer. Han standser pludseligt paa Halvvejen, og hvorfor gør han det? Her kan kun tænkes to Forklaringsgrunde. Enten har hans opvakte Aand dog været saa behersket af det gammeldags lærde — det, der hos ham som hos Worm og de fleste andre blandede sig ind i det nye — at han har anset selve Forskningen for det mindre væsentlige til Sagens egentlige Afgørelse, eller han har været ude af Stand til at foretage videre stringente Forkninger, fordi han nu ikke mere havde den dygtige Bistand ved Haanden, som han tidligere havde haft, og som han paa Grund af egne Mangler i saa Henseende nødvendigt maatte have. Meget kan tale for det første — Bartholin var utvivlsomt, som den franske Medicinalhistoriker Daremberg træffende siger, »plus erudit que savant« — men meget unægteligt ogsaa for det sidste og for det ikke ugrundede i Rudbecks Insinuation, at det er Bartholins Prosektor *Lyser*, hvis dygtige Haand og Kniv Opdagelserne væsentlig skyldes, saa at denne har spillet en endnu større Rolle deri end den, Bartholin selv indrømmer ham ved elskværdigt at fremhæve ham som sin udmærkede Medhjælper og Medopdager. Meget heldigt supplerede han i ethvert Tilfælde sin Professor; medens

denne havde en langt større og omfattende anatomisk-fysiologisk Indsigt, var Lyser sikkert nok den overlegne i teknisk Talent og Forskeævne.

Som ung Student, vistnok endnu i 1649, kom *Michael Lyser* til Kjøbenhavn fra sit Hjemsted Leipzig, hidlokket som andre udenlandske studerende af Bartholins allerede store Ry. I Domus anatomica uddannede han sig nu i Anatomi og anatomisk Teknik og vandt efterhaanden det Mesterskab deri, som ogsaa Bartholin selv og andre samtidige vidne om, og hvorom han selv har rejst sig et talende litterært Monument i sin berømte og gennem et langt Tidsrum rundt om ved Universiteterne benyttede »Culter anatomicus« (udkommet første Gang i Kjøbenhavn 1653), et Skrift, der yder langt mere end nøiagtige tekniske Anvisninger til Dissektion; det viser noksom, at Forfatteren er en anatomisk Videnskabsmand, der har forstaaet at udvikle Tekniken til en virkelig videnskabelig Metode, til største Støtte for al anatomisk Forskning. Det er i hans Prosektortid 1651 og 1652, at alle de indgaaende Vivisektioner foretages, som fører til Paavisningen af Lymfekarsystemet, adskilt fra Kyluskar. Inden han igen forlod Kjøbenhavn, fik Bartholin en anden dygtig Prosektor uddannet. Det var en ung dansk Student, *Henrik a Moenichen* fra Malmø. Denne kunde vel paa ingen Maade erstatte Lyser, hvis videnskabelige og produktive Gnist han aabenbart har manglet. Men denne beskedne, stilfærdige Yngling, der heller aldrig senere aspirerede til akademisk Ansættelse (sin Ærgjerrighed fik han tilfredsstillet ved en Livlægestilling), var i ethvert Tilfælde en overordentlig solid, paalidelig Arbejder med megen Interesse for anatomisk Teknik og erhvervede sig en stor manuel Færdighed og Behændighed, hvorom

han senere under sin Studierejse i Udlandet overalt aflagde Vidnesbyrd, idet han med Bravour og til Bartholins Ære demonstrerede Lymfekarrene for de fremmede Anotomer. I hans Prosektortid (1653—54) indvinder Bartholin sit sidste Supplement til Opdagelserne, Paavisningen af Lymfekarrene i Menneskelig. Fra det Øjeblik, denne dygtige Prosektor forlader Teatret (1654), ere alle Forskninger deri forbi. Nu er det kun Skriveriet, Polemiken, der florerer, og de to efter a Møinichen følgende Prosektorer, de tyske Studenter *Bogdan* og *Sejer*, (1654—55) hjælpe ufortrødent med til ved groft Skyts at tilbageslaa Rudbecks Angreb, medens de ikke, hverken den Gang eller i deres senere Virksomhed i Tyskland, vides at have givet noget Vidnesbyrd om praktisk anatomisk Dygtighed; i saa Henseende kunde Bartholin næppe have megen Nytte af dem. Fra 1654 ses der kun af og til at være foretaget de traditionelle offentlige Demonstrationer, hvis Pomp og Overværelse af Notabiliteter nok tiltalte Bartholin.

Efter de nævnte Tyskere havde han iøvrigt igen en kort Tid en utvivlsomt begavet og interesseret Prosektor i den unge *Jacob Henrik Paulli*, en af Simon Paullis Sønner, men noget Opsving i Teatrets Virksomhed kommer ikke, og i 1656, da Bartholin, efter i 1654 ved Worms Død at være rykket op i normeret Plads i Fakultetet, som Følge af Bedstefaderens Død blev Primus Medicus og Decanus perpetuus, afsluttede han definitivt al anatomisk Virksomhed og lukkede Teatret, idet han i den pompøse Tale, hvormed han tog Afsked med denne Gerning, henviste til, at Anatomien plejede at røgtes af »Alter Medicus«. Det skulde da her blive *Ostenfeld*, som nu erholdt dette Professorat, (og altsaa straks kom ind i

normeret Plads), men som var en Mand, der havde en vis repræsentativ og diplomatisk Evne, derimod vistnok intet Anlæg for anatomisk eller overhovedet for lægevidenskabelig Forskning og aldrig, hverken før Tiltrædelsen af Embedet eller efter denne, har givet noget Vidnesbyrd derom. Men havde Bartholin virkelig været den fremragende og fordybde anatomiske Forsker, som Lægevidenskabens Historie har givet ham Stempel af, vilde han næppe saaledes i en Alder af omtrent 40 Aar fuldstændig have opgivet hele denne sin Gerning eller egentlig allerede tidligere afsluttet den midt under overordentlig vigtige Undersøgelser, selv om Arbejdet skulde blive ham besværligt ved mindre dygtige Assisterter, der ikke som Lyser vare i Stand til selv at udføre hele Undersøgelsen.

Der er nu tillige i Bartholins senere Forhold til Lyser noget paafaldende, som ikke kan andet end stille ham i det samme ugunstige og mistænkelige Lys, der senere viser sig ret tydeligt i hans Forhold til en anden af hans fremragende Disciple, Niels Stensen. Efter et fleraarigt Studieophold ved forskellige Universiteter og fornemmelig i Padua og efter i sin Fødeby Leipzig at have modtaget en Udnævnelse til Professor ved Universitetet kom Lyser tilbage til Kjøbenhavn, snart efter at Thomas Fincke var død, og Bartholin saaledes var rykket op til 1ste medicinske Professor og derved fuldstændigt havde trukket sig tilbage fra Anatomien. Der kan vist næppe være Tvivl om, at han kom hertil i den Hensigt at knyttes til vort Universitet og genoptage Virksomheden i vort højtansete og velindrettede Domus anatomica, og Bartholins bombastisk rosende Udtalelser om ham maa i ethvert Tilfælde have bestyrket hans Forventning derom. Men samtidig med Lysers Tilbagekomst sker det mærke-

lige, at Thomas Bartholins Broder Rasmus, som et Aar tidligere var bleven udnævnt til matematisk Professor i det filosofiske Fakultet, pludselig udnævnes til ogsaa at være »Professor medicus tertius« i det medicinske Fakultet, medens Lyser bliver udnævnt til Provincialmedikus for Lolland-Falster og saaledes forsvinder fra Hovedstaden og Universitetet. Et Par Aar efter døde han af en ondartet Feber. Det er her vanskeligt at væрге sig mod Mistanken om, at Bartholin har benyttet sin Indflydelse til at stænge Lyser ude, maaske nærmest af de Familiehensyn, som altid gjorde sig særlig gældende i den Fincke-Bartholinske Slægt, men maaske ogsaa af en vis Skinsyge eller dog Frygt for, at Lyser ved at genoptage de tidligere afbrudte anatomiske Forskninger skulde vinde nye store Laurbær, som kunde fordunkle Mesterens og bekræfte Rudbecks Insinuation om, at det var Lyser og ikke Bartholin, der var den fremragende anatomiske Forsker.

Rudbecks Beskyldninger mod Bartholin gik jo imidlertid endnu videre end til Sigtelse for Mangel paa praktisk anatomisk Dygtighed. Det var Sigtelsen for Løshed og Upaalidelighed i Fremstillingen, eller endog for ligefrem falske Angivelser, der var den mest graverende, og den er da ogsaa med Indignation bleven tilbagevist af de allerfleste af Bartholins Biografer og med Grund, forsaavidt som han utvivlsomt ikke har hentet Opdagelsen fra Rudbeck. Men i sin Almindelighed kan Beskyldningen dog ikke helt tilbagevises. Bartholin har desværre senere givet Vidnesbyrd om megen Upaalidelighed ved sin litterære Optræden paa et andet Omraade end det anatomiske. Det er i hans bekendte, officielt anerkendte og Grif-fenfeld tilegnede Skrift om Danebrogsordenens Oprindelse — det, der endnu den Dag i Dag har den Ære

at være Kilden til den historiske Angivelse i Statskalenderen. Da Griffenfeld havde indstiftet den ny Ridderorden til Forherligelse af det absolute Kongedømme og i sin altid levende nationale Stemning dertil havde benyttet Danebrogstegnet, var det ham magtpaaliggende at gøre Ordenen saa historisk stor og gammel og ærværdig som muligt, og han havde da Brug for en Skribent, der kunde udføre dette lidt vanskelige Hverv med tilbørlig Pomp og Effekt. Og han kunde da ikke længe være i Tvivl om, at Manden, der havde baade Vilje og Evne til at gøre dette, var den alsidige Thomas Bartholin.

Bartholin havde ligefra Peter Schumachers Drengear staaet i nær Forbindelse med ham og hans Slægt. Ole Worms sidste Hustru, den ansete Vinhandler Motzfelds Datter, var Moster til Peter Schumacher, denne havde som ung Student sluttet sig nøje til Bartholin og kastet sig over Studiet af Anatomi, fængslet af den unge Professors livlige anatomiske Forskning og Undervisning. I de omtalte Skrive- og Disputereøvelser om anatomiske Emner, som Bartholin i sine første Professoraar dyrkede, var Peter Schumacher en ivrig Deltager. Kun 16 Aar gammel (1650) optraadte denne første Gang som Disputator under Bartholins Forsæde paa Grundlag af en lille Afhandling »de ureteribus et vesica urinaria«, og særlig interessant er den allerede ovenfor nævnte Tale, hvormed Bartholin indledede Handlingen, og hvori han med sædvanligt Sving fremhæver sin unge Discipels usædvanlig lovende Egenskaber og bebuder en glimrende Fremtidsbane for ham. Under Schumachers store Udenlandsrejse, hvor Anatomien i Begyndelsen fremdeles var hans Hovedstudium, ses han at staa i meget venskabelig Brevveksling med sin Lærer. Da han i

1670 holder Bryllup med Catharina Nansen, fejrer den berømte Professor Begivenheden ved i den Anledning at udgive et helt Festskrift, hvori han paa sin sædvanlige dialektiske Maner behandler forskellige ›Quæstiones nuptiales‹. Da Griffenfeld paa sin 40-Aars Fødselsdag (1674) tiltræder sin ny Værdighed som Universitetets Patron, er det Rasmus Bartholin, der modtager ham som Rektor, men Festtalen holdes af Thomas, der i den mest glimrende Retorik hilser Stormanden som en Apollo, som Visdommens, Digtningens og Solens Herre, som al Videnskabs høje og trofaste Værner. Og omtrent med samme Udtryk af Hyldest og Taknemmelighed tilegner Bartholin Griffenfeld 2det Bind af sine berømte ›Acta medica‹ (1675), efter at have i det foregaaende første Bind paakaldt selve den treenige Gud.

Intet Under derfor, at Bartholin ogsaa stod til Rede, da Griffenfelds ny Ridderorden skulde forherliges. I et pragtfuldt udstyret Festskrift, ›De equestris ordinis Danebrogici origine‹ der forøvrigt ved Skæbnens mærkelige Spil først udkom i Begyndelsen af 1676, umiddelbart før Stormandens Fald, vier han denne paany en Hyldest som den store velsignelsesrige Guddom og viser derpaa i en lang Række lærde Udviklinger, støttet til foregivne gamle Pergament-Codices og Mønter, som hans Fætter Willum Worm skulde have skaffet til Veje fra de kongelige Samlinger, at Danebrogsordenen er stiftet af Kong Valdemar Sejr efter Slaget ved Reval, og at ogsaa de følgende Konger, for at holde Ridderordenen i Ære, selv have baaret Ordenskorset paa deres Bryst. Dette sidste beviser han ved at give et Billede af Kong Valdemar Atterdag, som han erklærer at have taget fra gamle Tapeter paa Kjøbenhavns Slot, og hvorpaa Kongen

fremtræder i Ordensdragt med Danebrogskorset paa Brystet. Bartholins Fremstilling stod nu fuldt ved Magt og blev tilmed ved dette Aarhundredes Begyndelse atter bekræftet af Ordenens nye Historieskriver *L. Simonsen*. Derefter begyndte vel den kritiske og polemiske *G. L. Baden* i et lille Skrift at rokke derved. Men først i den nyeste Tid har *A. D. Jørgensen* klart paavist, at Bartholins »Bevisførelse helt igennem er bygget paa mistydede eller opfundne Aktstykker og forfalskede Billeder«. Hvad særlig Billedet af Valdemar Atterdag angaar, det, som Bartholin angiver at have taget fra det gamle Slots Tapeter, da viser det sig kun at være en forfalsket Gengivelse af Kongens Billede i den af Jørgen Holst udgivne store Samling Kongebilleder (»Icones regum Daniæ«), som den udmærkede Kobberstikker Haelwegh havde stukket; Rigsæblet er raderet ud og Danebrogsordenens Kors er anbragt paa Kongens Bryst i Stedet. Saa lidet paalidelig var Bartholin som historisk Forsker.

Naar imidlertid Staven fuldstændig brydes over Bartholin særligt paa Grund af denne hans Optræden, saa er det dog maaske igen en lidt for streng Fordømmelse af vor gamle medicinske Stormand. Den historiske Forskning stod jo den Gang ikke paa Nutidens Standpunkt. Bartholins Rival Rudbecks i sin Tid saa berømte Hovedværk »Atlantica« — hvori han fastslaar, at Platons atlantiske Ø, hele den europæiske Civilisations Vugge, var Sverrig — viser noksom, hvorledes man den Gang mente at kunne konstruere Historien. Vi have jo ogsaa allerede set, at selv en saa grundhæderlig og samvittighedsfuld Forsker som Ole Worm ikke tog i Betænkning ganske vilkaarligt at rette paa og »forbedre« Runeindskrifterne for at faa det ønskede Indhold ud deraf. Det teleologiske

Hensyn var endnu den Gang saa fremtrædende i de lærdes Grundbetragtning, det teoretiske Spørgsmaal »hvorfor« beherskede endnu saa fuldstændigt det nøgtern-empiriske Spørgsmaal »hvorledes«, at det syntes et være ikke blot en tilladelig, men en ligefrem selvfølgelig Sag at belyse og ændre de givne historiske Data efter den forudfattede Anskuelse om Forholdet. Allerede den ganske ugenerte og naive Fremgangsmaade, som Bartholin betjener sig af til sin Forbedring af de historiske Vidnesbyrd, viser det mindre ondartede deri og synes egentlig at tage en Del af Brodden fra den begaaede Forfalskning. Den nævnte Samling Kongebilleder var nemlig udkommen kort i Forvejen, alle kunde med største Lethed overbevise sig om, at Billedet af Valdemar Atterdag kun var Haelweghs Billede, hvori Rigsæblet var raderet ud og erstattet af et Danebrogskors; endog Haelweghs Nummer under Billedet er bevaret i Bartholins Aftryk. Det er vistnok slet ikke faldet Bartholin ind, at han ved sin Forbedring har foretaget sig noget moralsk utilstedeligt; han har betragtet sit Billede som korrekt, og den Mulighed er jo heller ikke udelukket, at han eller andre have troet at se en saadan Afbildning paa de gamle Tæpper. A. D. Jørgensen har iøvrigt ogsaa senere gjort Bartholin den Indrømmelse, at hans fremsatte Tanke »har en vis historisk Berettigelse«.

Svag og servilt krybende ligeoverfor Magthaverne var unægtelig Bartholin i sin Optræden ligesom Simon Paulli i høj Grad, men det laa nu engang i Tiden, og særligt med Hensyn til hans Forhold til Griffenfeld kan der anføres yderligere formildende Omstændigheder. Storkansleren var jo gennem sin Moster nær knyttet til den Worm-Bartholinske Slægt og havde været Bartholins kære medicinske Discipel ved Uni-

versitetet. Der kan derfor godt til Grund for hans Bombast ligge en Følelse af Begejstring for Vinhandlersønnen og hans svimlende Karriere, der let maatte bringe den sympatetiske Betragter til at føle sig henflyttet til Eventyrets bedaaende Land og komme i en vis Ekstase. Om Tilstedeværelse af en saadan overvældende Begejstringsrus hos de samtidige vidner det ogsaa, at en fra alt lavt Snobberi saa fjerntstaaende Mand som den brave Ole Borch samtidigt stemmer sin Lyre til Griffenfelds Pris og udsender et overstrømmende latinsk Æresdigt. Griffenfeld er selv paa den Tid betagen af en vild Storhedsrus, der lader ham glemme alle Hensyn, og en saadan Stemning kunde da ogsaa nok gribe andre, som stode ham nær.

Men store personlige Svagheder lider tilvisse Thomas Bartholin under, og nogen egentlig grundig eller paalidelig lærd kan han næppe siges at være; det bliver allerede paa Forhaand mindre sandsynligt ved den ligefrem overvældende Masseproduktion, der foreligger fra hans Haand, og hvorom en italiensk Digter begejstret vidner:

Hujus scripta viri quicunque recenset et annos,
Tot poterit libros, quot numerare dies.

Midt i al den Lærdom, han stadigt bærer til Skue, al den Citatrigdom, hvormed hans Skrifter stadigt ere udstyrede, vil det stundom heller ikke være vanskeligt at opdage en vis Overfladiskhed, en Mangel paa virkelig indgaaende Kendskab til den tidligere Litteratur om Emner, han behandler, navnlig naar det er Emner fra den praktiske Medicins Omraade, som han overhovedet aldrig havde interesseret sig særdeles meget for. Det var da heller ikke alene Virak, Samtiden ydede ham, men der fremkom jo ogsaa virkelig

Kritik, som ikke tog blødt paa hans Mangler og Blot-
 telser. Dette var endog Tilfældet med det Litteratur-
 værk, som mere end noget andet har bidraget til at
 gøre ham europæisk bekendt og berømt for Sam-
 tid og Eftertid: hans anatomiske Haandbog. Foruden
 Riolan var det den gamle *Caspar Hofmann* i Altdorf,
 der optraadte skarpt og blandt andet bebrejdede Bar-
 tholin hans løse ukritiske Angivelser. Men hvor ivrigt
 denne end afviste Bebrejdelserne i sine letløbende
 Modskrifter, forstod han at tage sig dem ad notam;
 de Udgaver af Haandbogen, der rask fulgte, bleve be-
 standig mere rensede for de antikverede Fremstillinger
 fra Faderens Tid og i det hele for Slakkerne og sam-
 tidig stedse mere berigede med de ny Opdagelser,
 hvorfor Haandbogen ogsaa i en meget lang Aarrække
 bevarede sin Yndest og universelle Udbredelse. Den
 3. af hans Lærebogs Udgaver, udkommen som de for-
 rige i Leyden (1651), bærer derfor heller ikke med Urette
 Titelen »Anatomia ex Caspari Bartholini Parentis
 Institutionibus omniumque Recentiorum et propriis
 Observationibus tertium ad sanguinis circulationem
reformata«. Talrige nye Afbildninger vare ogsaa til-
 føjede. Endnu større Forbedringer har den 4de 1673
 udkomne Udgave; her kommer selvfølgelig ogsaa Bar-
 tholins egne vigtige Opdagelser til deres Ret. Et sær-
 ligt slaaende Vidnesbyrd om Bogens enorme Udbre-
 delse er det, at der sammen med de nævnte Hoved-
 udgaver fra Bartholins Haand udkom meget talrige
 Optryk deraf forskellige Steder samt Oversættelser i
 alle større Kultursprog — en tysk, af *Elias Wallner*
 foretagen Oversættelse, udkommen 1677 i Nürnberg,
 har Bartholin dediceret til Dronning Charlotte Amalie
 og fremhæver i Tilegnelsen det store Antal af Over-
 sættelser, »ja der grosse Mogoll aus sonderlicher Be-

gierde des Menschen Wesen zu wissen, hat es in die Indianische Sprache durch einen fremden Medicum vertiren lassen«. Han støtter sig vistnok til en i Acta medica (Vol. III. P. 86) indført Meddelelse fra Sønnen Caspar, der i Paris havde truffet en fransk Læge, som skulde have besørget Oversættelsen, men N. M. Petersen spørger dog tvivlende: Er nogen saadan Oversættelse til?

Bartholins litterære Ærgerrighed følte sig dog ikke tilfredsstillet ved denne Haandbog, der selv i sine senere udvidede og bestandig rigere illustrerede Udgaver dog saa ret beskeden ud, sammenlignet med de udenlandske store Pragtværker. Han stræbte efter ogsaa i det ydre at kunne fremtræde som jævnbyrdig med *Vesal*, *Casserio* og *Andre*, og med sin store Evne til at udnytte alt til sine FormaaIs Fremme satte han ekspedit sine nævnte udmærkede Præparatorer i Gang ogsaa med dette Arbejde; »efter kongelig Befaling« forberedte han et saadant anatomisk Pragtværk under Navn af »Anatome Augusta«. En Del Tegninger dertil synes virkelig at være udførte ved ingen ringere end Carl van Mandern og stukne af Haelwegh; de færdige Afbildninger opbevaredes i nogen Tid i det private Naturalmuseum, Bartholin havde indrettet i sin Professorresidens ud til Frue Plads. Men da han senere manglede Præparatorer, gik det store Foretagende i Staa, og Kobberværkerne skulle senere være blevne ødelagte ved Ildebranden af hans Ejendom Hagestedgaard, hvor han efter 1660, da han, 44 Aar gammel, »af Helbredshensyn« fritoges for at holde Forelæsninger, havde sit sædvanlige Opholdssted, og hvor han uforstyrret kunde pleje sin altid lige livlige Drift til litterær Produktion, samtidigt med, at han ogsaa med Energi virkede for praktiske og administrative

Reformer; Udgivelsen af vor første Farmakopoe (1658) og af den store Medicinallov (1672) har han haft fremragende Del i. Er nu en god Del af hans Forfatterskab ikke fri for de fremhævede Pletter, der klæbe ved ham, er den end gennemsyret af hin Tids temmelig golde, skolastiske Lærdoms Aand, saa findes der dog rundt om deri faktiske Bidrag af Betydning for Anatomien og (navnlig i »Cista medica«, »Domus anatomica« og »medicina Danorum domestica«) en Fylde af vigtige kulturhistoriske Oplysninger om medicinale, videnskabelige og andre Forhold i vort Fædreland, hvilke, om de end næppe alle ere fuldt paalidelige, vel kunne benyttes med Fordel og ogsaa senere ere blevne benyttede i stor Udstrækning.

I Modsætning til den mere storslaaet anlagte Rudbeck, hvis vældige Aand var gennemtrængt af vidtgaaende nationale Reformopgaver, og som altid helst talte og skrev Svensk, viser Bartholin sig ogsaa i den Henseende kun at være i Niveau med sin lærde Tid, at han altid benyttede det latinske Sprog, hvilket han unægteligt behandlede med Mesterskab og Anvendelse af de sirligste Vendinger. I det danske Sprog er han kun optraadt som Forfatter ved en Oversættelse af det mærkelige og meget berømte diætetiske Skrift »Discorsi della vita sobria« af den venetianske Adelsmand *Luigi Cornaro*, der efter at have nedbrudt sin Sundhed i et udskejende Ungdomsliv genvandt sit Helbred ved en strengt gennemført maadeholden Levevis og blev 100 Aar gammel. Skriftet, hvori han gør Rede for sin Diætetik, forfattede han først i en Alder af 90 Aar. Bartholins Oversættelse »om ædru Lefnets Gavn og Nytte« udgaves anonymt (1658) af »enhvers Tjenist berede«.

Af særlig lægevidenskabelig Interesse ere Bartho-

lins 4 Centurier »Epistolæ medicinales a doctis vel ad doctis« (udgivne 1663—67), indeholdendeligesom Worms meget talrige Breve baade fra ham og fra mange indenlandske og udenlandske Videnskabsmænd, og af ligefrem monumental Betydning er det i stor Stil anlagte Tidsskrift, han startede 1673, og som udkom i det hele i 5 tykke Bind under Navn af »Acta medica et philosophica Hafniensia«. Det 2det, 1675 udkomne Bind har han i de mest svulmende Vendinger tilegnet sin »Mæcenus et Patronus benignissimus« Griffenfeld; det følgende (1677 udkomne) er tilegnet Ahlefeld. Dette Værk er ved de talrige Bidrag fra Samtidens danske Videnskabsmænd et imponerende Mindesmærke om det rige videnskabelige Liv, som, i det mindste tildels fremkaldt ved Bartholins Impulser, den Gang rørte sig i Danmark. Trods alle sine store Svagheder vil saaledes Bartholin vedblive at staa for Efterverdenen som den betydelige Mand, der havde formaaet at danne en anselig, af Udlandet beundret, litterær videnskabelig Skole i vort lille Land, ligesom han paa sit tidligere Virksomhedsstadium i sit Institut paa Frue Plads havde dannet en ikke mindre berømt praktisk anatomisk Skole. Overhovedet forstod han at bringe dansk Lægevidenskab til at indtage en ledende Stilling og manglede ikke de Føreregenskaber, der udfordredes for at samle Kræfterne. Da han 1680 døde, ligesom Faderen og flere andre af Tidens fremragende Videnskabsmænd af Nyresten, var det ogsaa i god Samklang med hans hele Position, at han, for 4de Gang valgt til Universitetets Rektor, kunde forlade Verden som en Videnskabens Konge. »smykket med Purpur og Scepter«.

5. Niels Stensen (Steno).

Bartholin var tilvisse i forskellige Henseender begunstiget af et særligt Held. Hans Skole i anatomisk-fysiologisk Forskning og Forfatterskab staar omgivet med særlig Glans i Medicinalhistorien derved, at den kan opvise ikke alene selvstændige Dygtigheder som den omtalte Lyser, men ogsaa rummer en straalende videnskabelig Stjerne af allerførste Rang, nemlig Niels Stensen. Kaste denne Forskers emnente Præstationer saaledes en stærk Glans tilbage over Skolens Grunder, saa kaste de tillige en vis Skygge over ham; Bartholins videnskabelige Ydelser blive ved den uvilkaarlige Sammenligning med Discipulens mindre betydelige, og dennes hele sublime Personlighed lader Bartholins Svagheder og Misligheder falde saa meget mere i Øjnene. Der hviler over Stensens videnskabelige og personlige Liv, som P. Hansen træffende siger, »noget af den platoniske Højhed, som præger de sjældneste Aander«.

I egentlig Forstand kan Stensen ikke siges at være anatomisk Discipel af Bartholin; thi denne havde trukket sig tilbage fra praktisk anatomisk Forskning og lukket sit Teater, da Stensen i Efteraaret 1656 blev Student. Snarere var den altid livlige og for de unge interesserede Simon Paulli hans første Lærer i saa Henseende, ligesom i ethvert Tilfælde i Botanik. Hans nære personlige Forhold til Paullis Familie er paavist af A. D. Jørgensen; den ene af Sønerne, den nævnte Jacob Henrik, der i sine første Studieaar og som Bartholins Prosektor flinkt lagde sig efter Anatomie, var Stensens nære Ungdomsven. Men Simon Paulli var i videnskabelig Henseende ikke paa Højde

med sin Tids anatomiske Udvikling, det var Bartholin, der stod og vedblev at staa som den anatomiske Videnskabs selvskrevne Chef herhjemme; Stensen valgte ham til sin Privatpræceptor og stod forøvrigt gennem sin ældre Broder i Bekendtskabsforhold til ham. Studiet af hans Skrifter og særligt af hans reformerede anatomiske Haandbog har sikkert tidlig lagt Grundvolden til Stensens Indsigt og hos den legemlig noget sarte og sygelige, men netop derved saa meget mere gammelklogt tænksomme Yngling henvendt Opmærksomheden paa de mange endnu dunkle Problemer. Af sin Præceptors direkte Undervisning kunde han næppe lære noget synderligt. Bartholins Interesse for de studerende tog sikkert ikke til med Aarene, ligesaa lidt som hans litterære Sysler og »negotia publica« af forskellig Art aftog. Som primus medicus udrettede han endnu mindre i Egenskab af Universitetslærer end tidligere. Og Fakultetets ny Medlem Ostenfeld tog i saa Henseende sin Hustrus Fætter til Forbillede og anstrengte sig lige saa lidt. Af Thomas Bartholins Broder Rasmus, der netop var bleven ansat som matematisk Professor, kunde Stensen maaske nok lære noget mere; i ethvert Tilfælde var denne kundskabsrige og ogsaa som eksakt fysisk Forsker fremragende Mand vel i Stand til at give videbegærlige Disciple den rette Indvielse i Naturvidenskabens ny, af *Descartes* befrugtede Udvikling og navnlig i dens matematiske Grundlag. Stensens senere Fordybelse i Naturvidenskabens matematiske Sider har vistnok her faaet en væsenlig Impuls.

Alt i alt var det dog næppe ret meget af naturvidenskabelig og navnlig ikke af praktisk anatomisk Udvikling, han havde kunnet tilegne sig af disse

Lærere, da han i 1660, 23 Aar gammel, med nogen Understøttelse tiltraadte sin Studierejse og snart efter i Holland forbausede Verden ved sin store anatomiske Færdighed og sine Opdagelser. Han har næppe faaet Dissektionskniven i Haanden i Foraaret 1660, før han gør den bekendte Opdagelse af Ørespytkirtlens Udførselsgang, der senere bestandigt har baaret hans Navn. Opdagelsen kan altsaa paa en Maade siges at være Frugten af en Alladdins lykkelige Greb og umiddelbare Begavelse. Naar den imidlertid af hans Biografer ofte fremstilles som et rent tilfældigt, heldigt Fund af hans behændige Haand og Kniv, der den Gang af hans hollandske Lærer *Blasius*, Bartholins Slægtning og Ven, var anvist til at øve sig paa Undersøgelse af Hjernen, saa er det næppe rigtigt. Fundet betyder noget mere og viser Steno som en allerede udviklet Forsker, der arbejder for bevidste videnskabelige Formaal. Med sin usædvanlig tidlige Aandsmodenhed og sin ved teoretiske Studier af Anatomien vundne Indsigt i Øjeblikkets anatomiske Udviklingsstandpunkt og de foreliggende Problemer har han sikkert klart set, hvor Bartholin brat var standset, og har straks i Amsterdam, saa snart han fik Adgang til selvstændig Dissektion, haft en planmæssig Forskning for Øje, hvoraf Opdagelsen af Ductus Stenonianus (»Vas salivale exterius« kaldte han selv Kanalen) er det første Udslag. Til nærmere Forstaaelse heraf vil det være nødvendigt at paavise, hvor man den Gang i det hele stod i den livlige anatomisk-fysiologiske Udviklingsbevægelse.

Opdagelsen af Lymfekarrene havde netop gjort Spørgsmaalet om de mange mindre og større Kirtlers Betydning og Funktion særligt brændende. Man saa, at de alle stode i udstrakt Forbindelse med Lymfekar

eller Kanaler af Lighed dermed, at der baade til dem og fra dem førtes lymfelignende Vædske. Men hvad betød egentlig denne nøje Forbindelse mellem Lymfekar og Kirtler? Og var ogsaa de paaviste Udførsels-gange fra Kirtler en Fortsættelse af Lymfekarrene? Disse Spørgsmaal stode endnu ganske ubesvarede. Bartholin, som havde standset sine Undersøgelser egentlig paa det mest spændende Punkt, havde kun om Legemets største Kirtel Leveren, (»Organismens Konge«) fastslaaet det negative Fund, at den ikke var Blodtilbereder og saa uden nærmere Begrundelse tyet til at antage Hjertet som Leverens Stedfortræder ligesom Pecquet, men iøvrigt ingen Oplysninger givet. Englænderen *Wharton* havde i rigtig Erkendelse af Problemets Vigtighed taget fat paa Undersøgelsen og forfattet en stor Monografi om Kirtlerne (»Adenographia«) men kun været i Stand til at besvare Hovedspørgsmaalene meget mangelfuldt. Da Stensen skred til sin første selvstændige Undersøgelse navnlig for efter Blasius' Tilskyndelse paa et købt Faarehoved at undersøge Hjernen (der endnu dengang nærmest henregnedes til Kirtelsystemet), var det utvivlsomt med velberaad Hu, i Erkendelse af Vigtigheden af kombinerede Lymfekar- og Kirtelundersøgelser, at han med særlig Iver forskede efter lymfeførende Kanaler og paa Siderne af Hovedet opdagede et saadant stort »Kar« (Vas), der mundede ud i Mundhulen, og hvis Forløb han kort efter paa et Hundehoved nærmere kunde paavise: Karret udgik fra den store Kirtel ved Siden af Øret (hvis Betydning hidtil var ukendt ogsaa for *Wharton*) og førte Vædske ind til Mundhulen. I Modsætning til Udførselsgangen fra Underkæbekirtlen, hvilken *Wharton* havde opdaget, kaldte han da det nyopdagede »Vas salivale exterius« — foreløbig er

han ikke kommen videre i Forstaaelse, end at han anser Gangen for et stort Lymfekar, og derfor betegner den som »Vas« og ikke korrekt som »Ductus«, hvad Gangen først senere kom til at hedde.

Denne første Opdagelse tændte for Alvor Forskningens Ild hos Stensen. Fra nu af skrider han ganske metodisk frem for at opklare de dunkle Spørgsmaal vedrørende Kirtlernes Betydning. Han lader sig ikke afskrække af den Misundelse, som altid let følger Geniet i Hælene, og som ogsaa Stensen snart fik at mærke. Hans Lærer Blasius søgte først at reducere Opdagelsen til intet, og da dette viste sig umuligt, at tilegne sig selv Æren derfor. Stensen flyttede da sin Virkeplads til Leyden og fandt i dette glimrende Centrum for Datidens Forskning langt gunstigere Betingelser end i Amsterdam. De to udmærkede Anatomer ved Leydens Universitet, *Sylvius* og *van Horne*, toge sig med den største Velvilje af den unge danske Forsker. Den geniale Sylvius var tilmed selv samtidigt optagen af Kirtelundersøgelser i samme Retning, og van Horne hædrede ham straks ved at give den nyopdagede Kanal Stenos Navn. 1661 kunde han i Leyden udgive sit første Skrift, en under van Hornes Forsæde forsvaret Disputation »de glandulis oris et novis earundem vasis observationes anatomicæ«, hvori han ikke blot kan meddele Opdagelsen af den nævnte Kanal, men tillige af flere mindre Spytkirtler under Tungen, fundne paa et Kalvehoved. Endvidere tilbageviser han klart og skarpt Blasius' falske Paa-stande og utilbørlige Insinuationer.

1662 udkom hans første større anatomisk-fysiologiske Skrift: »Observationes anatomicæ, quibus varia oris, oculorum et narium vasa describuntur, novique salivæ, lacrymarum et mucii fontes deteguntur«. Heri

er for det første Indholdet af den tidligere Disputats optaget, dernæst gives der Meddelelse om nye Opdagelser af Kanaler, der ere Udførselsgange fra Kirtler ved Øjnene og i Næsen. Særlig glimrende og klassisk i Fremstillingen er det udførlige ny Afsnit om Taarekirtlerne og Taarekanalerne. Ligesom man forud for Steno overhovedet endnu var ganske i Vildrede med Afsondringen af Legemets forskellige Vædsker, saaledes gjaldt dette ogsaa i særlig Grad om Taareafsondringen. Den hidtil almindelige, i Galenismen bundende Opfattelse gik ud paa, at Taarevædsken dannedes i Pandehulerne (Sinus frontales) eller i selve Hjernen, hvorfra den da strømmede ned gennem de hule Nerver, og navnlig skete det ved Sindsbevægelser, hvor Hjernen trak sig sammen. Derfor kunde de sjælløse heller ingen egentlig Taareafsondring have. Wharton havde vel under Navn af »Glandula innominata« beskrevet Taarekirtelen, men ikke haft Anelse om dens Funktion. Alt dette Virvar klarer Stensen med ét Slag, idet han efter at have paavist Taarekirtlernes fine Udførselsgange klart og udtømmende fremstiller hele Taareafsondringens Proces med dens fysiologiske Betydning for Øjnenes Funktion og endelig med samme Klarhed paaviser og udvikler hele Mekanismen i Taarernes Opsugning og Afløb gennem Taarepunkterne og Taarekanalerne. Her viser han sig i det klareste Lys som den stringente, ubønhørlige Naturforsker; alt er saaledes klart og simpelt, siger han, og der er ingen Grund for ham til videre at diskutere de gamle Antagelser og kunstige Hypoteser: »Quia suspiciones pro veris venditare meum non est, in medio hæc relinquens quæ manifesta sunt proponam; cum ex iis omnia, quæ circa lacrymas observantur phænomena commode possint explicari«. Det

er en ny Aand, der ogsaa udtrykker sig i det simple, stringente Sprog, saa forskelligt fra Bartholins og alle andre halv skolastiske lærdes. Denne Opdagelse var af en saa uomtvistelig, slaaende Karakter, at den straks blev anerkendt overalt, og t. Eks. i den følgende Udgave af Bartholins Anatomi gengives Sagen simpelt- hen efter Stenos Fremstilling uden den ellers sædvanlige, lærd dialektiske Drøftelse af de forskellige ældre og nyere Antagelser.

Men Stensen har i sine Kirtelundersøgelser trængt dybere ind i Spørgsmaalet end til en saadan Paavisning af enkelte afsondrende Kirtler og deres Udførselskanaler. Det er ved de tilføjede generaliserende Slutninger, at han fornemmelig viser sit aandsmodne og overlegne Forskerstandpunkt. Paa Grundlag af sine klare og grundige, faktiske Paavisninger kommer han til at fæstslaa et almindeligt gældende Forhold for Afsondringen af Legemets forskellige Vædsker; overalt, hvor en saadan Afsondring gaar for sig, er der Kirtler, der producere den specifikke Vædske ved Hjælp af det tilstrømmende Blod. Ogsaa i Sondringen af disse Kirtler (»Glandulæ conglomeratæ«) fra virkelige Lymfekirtler (»Glandulæ conglobatæ«) naar han, ganske vist nærmest i Tilslutning til Sylvius' allerede foreliggende Undersøgelseres resultater, et Stykke videre i Erkendelse, idet han omkring Spytkirtlerne opdager andre Kirtler af forskellig Bygning (»Glandulæ conglobatæ«) og uden Udførselsgang og ser, at disse, de egentlige Lymfekirtler, maa have en anden endnu uopklaret Funktion at udføre i Legemets Husholdning. Videre kommer han ikke i Opklaring, og ved at bibeholde Betegnelsen »Vas« for de afsondrende Kirtlers Udførselsgange viser han, at han fremdeles staar usikkert i sin Opfattelse af Lymfekarrenes Forhold til

Kirtler. Men han er heller ikke blind for, at hans Forskning kun danner en Begyndelse; dette fremhæver han stærkt og er meget langt fra at antage som Bartholin, at de endnu uopklarede Spørgsmaal kunne besvares ved dialektiske Spekulationer. Tværtimod betoner han noksom, at kun ved fortsatte Forskninger vil Besvarelsen kunne gives.

Den fulde Udformning af det her fremstillede kommer imidlertid først frem i hans følgende Skrift, som udkom i 1664 efter hans Tilbagekomst til Kjøbenhavn, og som i en samlet Sum giver Frugterne af hans geniale anatomisk-fysiologiske Forskning under det lange Ophold i Holland. Det bærer Titlen: »de musculis et glandulis observationum specimen« og er det berømteste af alle hans anatomiske Skrifter; »aureus libellus« kaldes Skriftet af *Albrecht von Haller* — en Værdsættelse, der dog fornemmelig refererer sig til dets Afsnit om Musklerne og særlig om Hjertets Bygning og Funktion. Steno voldte ved sine banebrydende Undersøgelser paa dette Punkt en fuldstændig Revolution i hele Tidens Opfattelse, en Omvæltning, der var saa dybt indgribende, at den heller ikke kunde erkendes eller akcepteres af Samtiden; han var her helt forud for sin Tid.

Galens Lære om Hjertet var endnu trods Harveys Opdagelse væsentligt gyldig, da Stensen skred til dets Udforskning. Organet betragtedes som bestaaende af en ejendommelig, fra Muskelvæv helt forskellig Substans, et »tomentum«, begavet med mægtige mystiske Evner, ved hvilke det formaaede ud af den fra Lungerne indsugede Luft at tilberede de Liv givende »Spiritus vitales« og at frembringe og vedligeholde den Legemet iboende Varme (»Calor innatus«). Efter at Leveren som Følge af Mælkekarsystemets Paavis-

ning var bleven afsat som Blodtilbereder, havde man ingen anden Udvej end at tildele Hjertet ogsaa denne Hovedrolle i Legemets Husholdning. Baade Pecquet og Bartholin proklamerede uden Betænking Hjertet som Leverens fulde Arvetager; den sidste lod sin Discipel *Seget* 1754 fastslaa det i en Disputation, betitlet: »Triumphus cordis post captam de hepatis clade, duce Bartholino, victoriam«. Her rejste sig nu for alle de mere dybtskuende Aander en vanskelig Gaade, som bydende krævede sin Løsning. Thi den anerkendte Lære om Blodets Kredsløb maatte fordre en betydelig Muskelkraft til at drive Blodet rundt, og denne Kraft kunde man kun søge i Hjertet, der altsaa nærmest maatte antages at bestaa af Muskelsubstans og ikke af et mystisk »tomentum«. Paa Grundlag af sine mesterligt gennemførte Vivisektioner havde Harvey ogsaa klart og bestemt hævdet, at Hjertet for Iagttagelsen i alle Henseender viser sig som en Muskel. Men med denne Opfattelse af Hjertet som et ligefremt Muskelorgan kunde Antagelsen af alle Hjertets ejendommelige mystiske Evner ikke forliges, og ingen af Blodkredsløbets Tilhængere fulgte i denne Henseende Harvey, der heller ikke havde paaavist Hjertets muskuløse Bygning, dertil var den geniale Eksperimentator ikke tilstrækkeligt fintpræparerende Anatom. Det blev da Stensen, som satte denne afgørende Slutsten paa Harveys Opdagelse. Til den lærde Verdens Forbavselse var det lykkedes Stensen i Leyden at udpræparere Hjertets Muskelfibre i alle deres forviklede Slyngninger og derved ikke alene fastslaa Hjertet som et Muskelorgan, men ogsaa klart paaavise hele dets Virkemaade gennem Muskelfibrenes Forhold. Med den realistiske Naturforskers Nøgternhed og Emancipation fra forudfattede Meninger afviser han kategorisk

alt, hvad man tidligere lige fra Aristoteles havde drømt om Hjertets mystiske Egenskaber, om dets hele høje Stilling som Sjælens Sæde, (endnu aktuelt i den gængse og poetiske Tale om »Hjertet«) og fastslaar med overlegen Klarhed og Sikkerhed, at Hjertets Undersøgelse kun viser det som en Muskel og intet andet.

Lige saa megen Opsigt som denne mesterlige Undersøgelse og Fremstilling vakte rundt om i den lærde Verden, lige saa vanskeligt havde man imidlertid ved at anerkende dens Gyldighed. Efter Leverens Afsættelse fra dens store Funktion som Centrum for det vegetative Liv havde man som nævnt kun Hjertet at ty til; hvis dette nu ikke var andet end et kraftigt Pumpeorgan, havde man aldeles ingen Forklaring af hele Blodtilberedelsen og Varmedannelsen, og en Forklaring, en færdig, afrundet Lære maatte man have i Behold, det kunde Datidens lærde paa ingen Maade undvære. Det var kun Steno, der formaaede at blive staaende ved den ægte Naturforsknings Nøgternhed og Resignation. Thi han anviste sine Læsere unægteligt ingen Udvej, ingen Stedfortræder for Hjertet. Ganske vist har han Lymfekirtlerne i særlig Erindring, og det er utvivlsomt med det store uløste Problem in mente, at han i Skriftet saa stærkt fremhæver de tidligere foragtede Kirtlers store Betydning for Legemet og Nødvendigheden af fortsatte Forskninger i saa Henseende. Selv havde han kun nogenlunde oplyst Forholdet med Hensyn til den ene Klasse Kirtler (»Glandulæ conglomeratæ«). Hvad den anden store Klasse, de egentlige Lymfekirtlers hele Betydning angaar, stod han ganske uvis, og endnu den Dag i Dag kan Spørgsmaalet ikke siges at være virkelig opklaret. Men hans geniale Blik har ogsaa her bekræftet sig, for saa

vidt som disse Kirtler sikkert nok spille en betydelig Rolle ogsaa for Bloddannelsen.

Med Fremkomsten af dette banebrydende Arbejde og i det hele med Afslutning af Stensens fleraarige Ophold i Leyden er hans glimrende anatomisk-fysiologiske Forskerbane i det væsentlige afsluttet.. Hvad der senere er offentliggjort af ham paa dette Omraade, er for en stor Del Resultatet af Forskninger, allerede anstillede i denne Ungdomsperiode; kun lidt deraf stammer fra en senere Tid. Men ogsaa disse senere spredte Detailmeddelelser, hvoraf nogle bleve trykte i Bartholins Acta, frembyde næsten alle megen Interesse og ere rige paa fine og stringente Iagttagelser, ofte forudgribende Videnskabens senere Udviklingsstandpunkt, saaledes at de først i en langt senere Tid ere blevne fuldt forstaaede og værdsatte. Dette gælder t. Eks. om det saakaldte »Stensenske Forsøg«, et Dyreeksperiment med Afsnøring (og paafølgende Løsning) af den store Underlivspulsaare tæt under Udspringet af Nyrepulsaarerne, hvorved ejendommelige Lamheds- og andre Tilfælde fremkaldes. Forsøget blev fremdraget og dets store Interesse for Videnskaben paavist i forrige Aarhundrede af *Haller*, i en nyere Tid navnlig af den franske Fysiolog *Brown-Séguard* og de tyske Fysiologer *Stannius* og *Schiffer*. Det blev ligeledes bemærket og behandlet af Veterinærpatologien, navnlig af den franske Veterinær *Bouley*, og er i den nyeste Tid ogsaa kommen til Ære i Menneskets Sygdomslære, idet den store franske Nervalge *Charcot* har lagt det til Grund for Bedømmelsen af visse Lamhedstilfælde.

I Virkeligheden standsede altsaa Stensens anatomisk-fysiologiske Forskning meget tidligt og ret brat, egentlig ved Begyndelsen af 1664, da han forlod Leyden

og rejste tilbage til Kjøbenhavn. Det kan ligge ret nær med flere af hans Biografer at søge Grunden til dette Brud i ydre Omstændigheder, i den Modgang og Krænkelse, han utvivlsomt led, da han var kommen hjem i de navnlig ved Bartholins varmt anerkendende Breve nærrede Forventninger om at blive knyttet til Kjøbenhavns Universitet. Stenos Ven, den omtalte *Jacob Henrik Paulli*, der i 1662 var bleven udnævnt til Professor Anatomix designatus under den Forudsætning, at han efter sin Tilbagekomst fra sin Studierejse skulde genoptage Gerningen i det lukkede Domus anatomica, vendte sine Studier og Interesser i andre Retninger og følte sig nu nærmest kaldet til at docere Historie og Geografi i Vikariat for *Rasmus Vinding*, hvis Tid og Kræfter skulde anvendes til andet Arbejde og navnlig til Forberedelse af den danske Lov. Det var da naturligt at sikre Anatomien den ny store Kraft, der netop stod til Rede. Var der end i Øjeblikket ingen egentlig Vakance, idet R. Bartholin foreløbigt var Indehaver af det ekstraordinære Professorat under det medicinske Fakultet (»*medicus tertius*«), saa laa det i alle Tilfælde for at gøre, hvad man i hin Tid altid var villig til, at give en ny Designation. Denne kom ogsaa, men det blev ikke Steno, der fik den, men hans Studiefælle i Leyden *Mathias Jacobsen*, en Søstersøn af Thomas Bartholin. Han overtog Geografien, medens Paulli skulde docere Historie, idet altsaa Vindings Studiefag paa den Maade deltes. Om Anatomien var der da foreløbigt ingen Tale. At Stensen endnu den Gang gerne vilde være knyttet til Universitetet som Anatom, og at denne Forbigaaelse gik ham til Hjerter og var den nærmeste Foranledning til, at han hurtigt igen forlod Fædrelandet, er udenfor al Tvivl.

Men naar han omtrent samtidigt opgav sin anatomiske Forskning, saa var den væsentligste Grund dertil utvivlsomt en dybere, begrundet i hans ejendommelige, urolige Aandsdisposition, i den Retning, hvori hele hans Aandsudvikling bevægede sig. I sin fængslende og tankerige Levnedsskildring af Stensen har A. D. Jørgensen udførligt og indgaaende paavist dette. Hans videnskabelige Interesse var for det første egentlig bestandig stærkt delt, uroligt søgende. Den Sans for Humaniora og for Matematiken, hvortil hans udmærkede Lærere i Frue Skole, Rektoren Jørgen Eilersen og Ole Borch, allerede havde lagt Grunden hos den for alt aandeligt og videnskabeligt Liv modtagelige Dreng, rørte sig bestandigt senere kraftigt hos ham, ogsaa under hans Studieophold i Leyden. Hans store Sprogtalent førte ham naturligt til fortsat Fordybelse i lingvistiske Studier, af de i klassiske og andre Skrifter nedlagte Skatte sugede han stadigt Næring, og Matematiken tiltrak ham i særlig Grad ved sin absolute Klarhed og Sikkerhed, hvorved den stod i saa stor Modsætning til den famlende konkrete Naturvidenskab, der altid bevægede sig i Gisninger og usikre Slutninger. Idet han blev stærkt optagen af den ny kartesianske Filosofi, førtes han derved tillige nærmere ind paa Matematiken, som endog midt under hans anatomiske Forskninger i Leyden 1662 fængslede ham saa meget, at han var stærkt betænkt paa ganske at opgive hine for dens Skyld. Overhovedet var det de filosofiske Doktriner og Systemer, som først og fremmest maatte optage hans søgende, religiøse, for de store Idealer anlagte Aand. Hans omtalte anatomisk-fysiologiske Skrifter have ogsaa den i første Øjeblik meget paafaldende Ejendommelighed og Dobbeltthed, at man rundt om deri ved Siden af den mest

nøgterne og stringente Fremstilling af faktiske Iagttagelser møder filosoferende og dybt religiøse Udviklinger, fremgaaede af en ubetvingelig Tilbøjelighed til fra det iagttagne skabte at løfte Blikket og Tanken til det skabtes Ophav, til Livsanskuelsens store Grundproblemer. Og altid fremtræder dette med en saadan afgjort subjektiv Karakter, at man ligesom føler hele hans Sjæl vibrere i disse Udtalelser; der er ikke mindste Spor af den Fraseologi, den skolastiske Dialektik og naive Filosoferen, hvormed andre af Samtidens Forfattere, saaledes selve Thomas Bartholin, af og til søge at pynte paa deres saglige Fremstilling og ligesom løfte den op i en højere aandelig Sfære. Hos Stensen er det Personlighedens dybe Trang, dens inderste Tanke- og Følelsesliv, der kommer til Orde med sit mest ægte Udtryk.

Han var aabenbart allerede i Leyden i en ikke ringe aandelig Gæring og Uro. Naar de perfide Forsøg fra Blasius' og andres Side paa at berøve ham Æren for hans første Opdagelse fremhæves som en Hovedgrund dertil, saa er det dog næppe med Rette. Vel maatte saadant oprøre og smerte en ung ideel Personlighed, der endnu intet kendte til Verdens Smuds og Ondskab. Men Uroen havde aabenbart en dybere og nærmest en religiøs Grund. Han havde jo oprindeligt hvilet i den lutherske Ortodoksis spidsfindige Dogmelære, og nu tabte han Fodfæstet under sin filosofiske Fordybelse, under sin fortsatte alsidige Aandsudvikling, under Omgangen med de ypperste Tænkere; han stod i Leyden i nært personligt Forhold ikke blot til de egentlige Kartesianere, men til selve Spinoza, der kun var lidt ældre end han. Det kom for Steno snart til at staa som det vigtigste, som det ene fornødne, at vinde frem til en ny holdbar

religiøs Livsanskuelse, det gjaldt for ham, hvad hans omtalte Ungdomsskrifter tydeligt vidne om, at naa til det generelle, til Totaliteten, og ikke blot til Detailresultater som de anatomiske, der vel kunde give ham Begejstring for Skaberen og derved have højere Værd, men dog ikke kunde skaffe Uroen i hans Sjæl virkelig Hvile og Lise. Han fik derved let og tidligt en vis Uvilje mod Anatomien; det fremgaar ogsaa tydeligt af hans nævnte berømte Skrifter ligesom af hans Breve til Bartholin, at det egentlig kun var med en voksende Selvovervindelse, at han fordybede sig i den anatomisk-fysiologiske Forskning, i et Arbejde, som var hans sarte, fintfølede Personlighed instinktmæssigt imod ved de blodplettede Hænder, der mindede om Slagterhaandværket, og navnlig ved de uafbrudte Vivi-sektioner, han maatte foretage som det eneste Middel til Erhvervelse af dybere Forstaaelse. Han fortæller Bartholin, at han under et vidtløftigt Forsøg har holdt en Hund i Live paa tredje Time, og fremhæver den dybe Rædsel og Afsky, det volder ham at underkaste et Dyr saadanne langvarige Pinsler. Med sit klare Blik har han hurtigt vundet den Overbevisning, at Kartesianernes selvsikre Lære om Dyrenes Mangel paa Sjæl og dermed følgende Uimodtagelighed for Smerte beroede paa en fuldstændig Vildfarelse.

Det er da et Spørgsmaal, om man virkelig for Alvor har stor Grund til at beklage, at Stensen i 1664 havde den Skuffelse at gaa Glip af et Professorat med Anatomi som Hovedfag. Stillingen var sikkert snart bleven ham pinlig og efterhaanden uudholdelig. Efter hele det Billede af ham, som hans Skrifter og Breve stille frem for os, kan man umuligt tænke sig ham, naar han efter en Designation var naaet frem til et ordinært medicinsk Professorat, siddende roligt i

sin Residens ved Frue Plads og følede sin dybe, altid urolige Aandstrang fyldestgjort ved at gaa over til sit Anatomiteater og foretage Demonstrationer og Detailforskninger, ved at være med til de skolastiske Disputationer paa og udenfor den lutherske Ortodoksis Omraade, hvori hans Kolleger fandt deres videnskabelige Ærgerigheds Tilfredsstillelse, og iøvrigt være optagen af alle de smaa personlige Spørgsmaal, de trættende Intriger og Rivninger, de Udslag af en smaatskaaren Egoisme, som udgjorde en stor Del af det akademisk konsistoriale Liv. Dertil var han en altfor ideelt anlagt, altfor stor og urolig Aand, der aldrig kunde fordybe sig i det smaa. Det var da ogsaa under diametralt modsatte Forhold, i en ganske anden aandelig og fysisk Atmosfære, at han, efter at være rejst bort med en lille Fædreneerf, fandt sin Higen tilfredsstillet og sin Uro bilagt, for saa vidt som denne da overhovedet kunde bilægges.

Den glimrende Modtagelse, han som en stor videnskabelig Berømthed overalt fandt i Udlandet, har nu nok lettet og lysnet op for ham paa denne hans 2den store Rejse; han var jo endnu ung og selvfølgelig modtagelig for alt Livets Solskin. Da han over Holland var rejst til Paris, bleve baade han og hans aandsbeslægtede Ven, den geniale Naturforsker *Swammerdam*, som opholdt sig her, modtagne af den udmærkede Mæcen *Thevenot* med den hjerteligste og mest udsøgte Elskværdighed. Opholdet her var maaske den første og eneste Periode i Stenos Liv, hvor han en Tid følte sig virkelig let og glad og derved en Stund fik fornyet Mod paa al Forskning. »Journal des sçavans« noterer den berømte danske lærdes Besøg og fortæller om de Dissektioner, han foretager, de Foredrag, han holder, og som alt vækker almindelig Be-

undring. Særlig berømt blev hans Foredrag om Hjernen (»Discours sur l'anatomie du cerveau«), hvori han i en glimrende Fremstilling og med ægte fransk Verve giver en kritisk Fremstilling af alt, hvad man hidtil har antaget og lært om dette indviklede Organ, og med gammelkoncis Nøgternhed betoner Nødvendigheden af nøje Iagttagelse og Fjernelse af alle spekulative Hypoteser; tilsidst giver han i store Træk en Udvikling af Naturvidenskabens Forskningsmetode, saaledes som den bør være for at naa til holdbare Resultater. Stor Betydning har denne Tale haft som Vejleder og Rettesnor for senere Forskere; den berømte danske Anatom *Winsløw* — ganske som Steno Apostat og derved udelukket fra Fædrelandet — har i Fortalen til sin monumentale Haandbog i Anatomi vidnet, at »le seul discours de feu Mr. Stenon sur l'anatomie du cerveau a été la source primitive et le modèle général de toute ma conduite dans les travaux anatomiques«. Senere hen i Værket har *Winsløw* aftrykt Talen in extenso. Og endnu i Nutiden fremhæver den kritisk nøjeregnende, medicinal-historiske Autoritet *Darremberg*, at Talen om Hjernen »est le véritable point de départ des recherches modernes sur cet organe«. Men det er det stringente Syn og den vidtskuende Betragtning, der giver den Betydning; den hviler ikke paa Grundlag af nye anatomiske Forskninger.

Saa rejste Stensen videre til det Land, som for ham blev det forjættede, til Italien, til Toskana og Florents, Medicæernes straalende Residens, hvoraf A. D. Jørgensen har givet et ligesaa fængslende som belærende Tidsbillede. Her fandt han de Forhold, den Atmosfære og de Mennesker, som hans Sjæl bevidst eller ubevidst havde higet efter, og her udfoldede hans rige, geniale Evner sig i straalende Glans i nøje Sam-

liv med alle de udmærkede Personligheder og Videnskabsmænd, som levede i Florents og det nære Pisa. Han begynder paany at foretage anatomiske Forskninger i den tidligere Aand, med lykkelig Haand og gennemtrængende Blik, saa at han atter kan berige Videnskaben med nye betydelige Resultater, om end denne Gang ligesom tidligere kun som Begyndelser, som Indledning til nye videnskabelige Spørgsmaals Besvarelse ved Undersøgelser, som han ikke gav sig Ro til at fortsætte; hans urolige Aand vender sig, som tidligere, meget hurtigt igen bort til andre Forskningsfelter. Det er nogle Hajer, hvis Dissektion giver saadanne nye lovende Frugter; navnlig bringer hans nøjagtige Paavisning af Forplantningsforholdene hos levende-fødende Hajer ham til at forfølge Forplantningsforholdene videre hos Pattedyr og Mennesket og til at fremsætte Anskuelser forud for deres Tid om Kvindens Æggestok og om dens hele, for Samtiden ukendte Funktion. Det er i 2det Bind af Bartholins Acta, at han senere publicerer disse sidste Undersøgelser, medens selve Hajdissektionen allerede refereres i et vigtigt Skrift, han udgav snart efter sin Bosættelse i Florents, et Skrift, hvori han som tidligere skarpt betoner den naturvidenskabelige Forsknings ubønhørlige Krav og Principer, dens nødvendige Uheldethed af forudfattede Meninger, men som iøvrigt fjerner sig fra egentlig anatomisk Forskning og slaar ind paa en mere teoretisk-fysisk Retning. Det bærer Titelen »Elementorum myologiæ specimen seu Musculi descriptio geometrica«, og søger at realisere en Tanke, som laa nær for hans eksakte Aandsretning, om Matematikens Anvendelse paa Muskelfunktionen, altsaa et genialt Tilløb til at etablere en Muskellærens Mekanik. Det er ogsaa i dette Skrift, at Referatet findes

af det omtalte »Stensenske Forsøg« med Underbinding af Underlivspulsaaren, for derved at komme paa det rene med Blodtilførselns Betydning for Muskelvirksomheden.

Hvor decideret han fremdeles stiller sig paa Videnskabsmandens og Naturforskerens stringente Standpunkt, vise følgende Bemærkninger i Skriftet, vendte mod Tidens famlende, hippokratiske Lægekunst: »Man har ofte gjort mig denne Indvending: hvortil skal denne Kundskab om Muskelstrukturen nytte? hvad har den at gøre med Praksis? Ved dette ofte gentagne og i forskellige Vendinger fremførte Spørgsmaal søger man at gøre de Mænd latterlige for ikke at sige forhadte, som give sig af med nye videnskabelige Undersøgelser. Det vilde ikke være svært at vise, hvor meget Praktiken skylder vort Aarhundredes anatomiske Undersøgelser, der have rettet saare mange Vildfarelser, som man gør sig skyldig i ved Forklaringen af Sygdomsaarsagerne, og til samme Tid har eftervist Urigtigheden af de Grunde, som man oftere anfører ved Brugen af Lægemedler. I Stedet for at gøre hint Spørgsmaal, ville vi bede vore Modstandere spørge deres Samvittighed og da sige os, paa hvilket solidt Grundlag deres Ord hvile, naar de med en saadan Bestemthed udtale sig om Apopleksi, Paralyse, Kontraktion, Konvulsioner, Prostration af Kræfterne og andre Symptomer. Hvortil støtte de sig, naar de foreskrive deres Midler, som de bruge mod saadanne Anfald, ikke i Almindelighed mod Paralyse eller Konvulsioner, nej mod dette bestemte af Slag eller af Krampe truffne Menneske? Hvis de indrømme, at man i Diagnosen af Sygdommen kun spiller med Ord, at i Sygebehandlingen kun en Formodning er det ledende, saa maa de, om de ville eller ikke, tilstaa, at

i denne Del af Anatomien Undersøgelsen dog er god for noget.« De strenge, ubønhørlige Krav, han her stiller til Lægekunstens faste Begrundelse i virkelig Naturvidenskab, vise noksom, hvor uendelig langt han i medicinsk Opfattelse var forud for sin Tid. En saadan Tale kunde Tidens hippokratiske Læger umuligt fatte. Disse hyldede vel i Teorien det stolte Princip, som Lægekunstens Fader havde fastslaaet, kun at bøje sig for Iagttagelse og Erfaring ved Sygesengen, men i Virkeligheden vare de dog vidtstvævende Dogmatikere. Det var Hippokrates's Efterfølger Galen, som, trods sin Lærebygningens Kuldkastelse ved Harvey og Steno og alle det 17de Aarhundredes andre betydelige naturvidenskabelige Aander, fremdeles i Virkeligheden beherskede Lægernes Sind og Tanke og opretholdt de gamle dogmatiske Synsmaader.

Sin største Navnkundighed har dog dette Stenos Skrift vundet for Eftertiden ved nogle Slutningsblade, hvori han, som altid med den stringente Naturforskers Forsigtighed, fremsatte Anskuelser, der indeholdt den frugtbare Spire til en ny stor Videnskab, hele den moderne Geologi. Ved Undersøgelsen af et Hajhoved kommer han ogsaa til Tænderne og bliver slaaet af den notoriske Lighed, han finder mellem disse og de af forskellige Forfattere, saaledes af Thomas Bartholin, omtalte og drøftede, men aldrig forstaaede Forsteninger, der navnlig i stort Antal fandtes paa Malta, de saakaldte »glossopetræ«. Som altid, naar en stor ny Tanke har grebet ham, forfølger han den med rastløs Energi og kaster sig over Udforskning af Jordlagene og deres Forsteninger rundt om i Toskana. Snart kommer han saa vidt, at han kan skride til Udarbejdelsen af et Skrift, der har gjort hans Navn endnu mere berømt end hans andre Forskninger, et i sin

ydre Fremtræden lille beskedent Skrift som alle hans Publikationer med Titelen »De solido intra solidum naturaliter contento dissertationis Prodromus«, hvis Indhold denne Afhandling, som navnlig tager Sigte paa en Karakteristik af Personlighederne, ikke skal gaa nærmere ind paa, navnlig da Hovedindholdet meddeles baade af *Gosch*, af *A. D. Jørgensen* og meget udførligt af Stensens anden nye grundige Biograf *W. Plenkers*. Først efter omtrent halvandet Aarhundrede kunde dette Skrifs banebrydende og grundlæggende Værd fuldt vurderes, saa at en af den ny Geologies betydelige Mænd, *Karl Vogt*, i sin geologiske Haandbog kunde stille dets Forfatter mellem dem, »die als Propheten der Wissenschaft ihrem Zeitalter voraus eilend, die Bahn bezeichnen, welche in späteren Jahrhunderten eingeschlagen wird«, og den internationale geologiske Kongres i Bologna i 1881 fejre ham som den videnskabelige Geologis store Grundlægger. Kongressens Deltagere rejste samlede til Florents, og dens Præsident Professor Capellini nedlagde en Laurbærkrans paa hans Grav i San Lorenzo Kirken; samtidigt sattes en Indsamling i Gang, for hvilken Billedhuggeren Consani modellerede et Monument med en pompøs latinsk Inskription og med Stensens Buste i Relief, hvilket 1883 rejstes ved San Lorenzo Kirken.

Og dog var ogsaa dette epokegørende Arbejde kun en Indledning, en »Prodromus«; det store afsluttende Værk, der bebudedes at skulle følge, saa aldrig Lyset — saa længe kunde hans urolige Aand ikke samle sig om Geologien. Forinden indtraf det afgørende Brud, som fuldt fjernede ham fra al Naturvidenskab. Men ikke en Gang under selve hans ivrige Forskning i Apenninerne i 1666—67, under Forarbej-

derne til den udkomne Prodomus, var hans Aand udelt helliget disse forviklede Undersøgelser. Hans religiøse Liv var netop i denne Periode i den voldsomste Gæring, han fængsledes ikke blot af Italiens Skønhed, af Sprogets bedaarende Klang og Videnskabens klare Lys; men alt, hvad han saa og oplevede, alt, hvad han erfarede af de udmærkede Mennesker, til hvilke han var kommen i nært Venskabsforhold, indgav ham en bestandig dybere Veneration og Sympati ogsaa for deres Religion og deres religiøse Liv. Romerkirken fængslede ham mere og mere, og hans Respekt for den lutherske Ortodoksis Læresætninger, der allerede langt tidligere var bleven svækket, navnlig gennem filosofisk Fordybelse og vel særligt ved Spinozas overlegne Paavirkning, senere under Opholdet i Paris ved Omgang med *Bossuet*, Datidens største og ædleste katolske Stridsmand, kunde ikke yde ham nogen virksom Modvægt. Han kom bort fra sin Fædrenetro, siger N. M. Petersen, »fordi Protestantismen ikke tilfredsstillede hans dybe Sind, fordi han i den ikke saa nogen Forbedring i Livet, og fordi den oprindelige Kirke greb ham med sin Martyrdom«. Romerkirkens Skyggesider traadte i Florents ikke meget frem for ham. Tværtimod maatte han sande det begrundede i, hvad en Jesuit i Køln tidligere havde gjort gældende for ham, at om der end selvfølgelig i alle Trossamfund kan findes slette Mennesker, saa findes der kun blandt Katolikerne i Sandhed hellige Kristne. Han kom til dette Resultat efter Erfaringer i sin Vennekreds og navnlig ved Bekendtskab med ædle Munke og Nonner. Særligt de sidstes, ligesom ogsaa andre ædle, ildfuldt troende Kvinders Personlighed fremkaldte hos ham en bestandig dybere Følelse af Veneration.

Han fik her for første Gang, - som A. D. Jørgensen siger paa Grundlag af et indgaaende Studium af Stenos teologiske Stridsskrifter, »et fuldt Indtryk af Klosterlivets Forsagelse og den Sjælefred, der stod i saa stærk Modsætning til hans egen Uro«. Han maatte bøje sig for Romerkirkens »historiske Ret, dens indre Harmoni og Konsekvens, dens storslaaede Sammenhæng gennem Tiderne, dens Rigdom paa Aandens Stormænd, Helgener, Trosbud, Blodvidner og Lærefædre, den strenge Alvor i dens Krav, det milde og naaderige i dens Omsorg for de enkelte, det dulmende og forsonende i dens Naademidler, dens Forbønner og dens Kærlighedsgerninger. Det var dette Billed, som nu dannede sig i hans Sjæl og krævede Underkastelse eller Forkastelse. Hvad skulde Protestantismen sætte derimod?« Paa de for Stensen afgørende Punkter havde Protestantismen intet at sætte derimod. Det var kun den katolske Kirke, der holdt Martyriet højt, der havde sine ophøjede Helgener, som netop, fordi de selv vare Mennesker, fuldt ud kunde afgive det løftende Eksempel til Efterfølgelse for andre skrøbelige Mennesker; det var kun den katolske Kirke, der i det rene Munkeliv havde kunnet virkeliggøre den kristelige Læres højeste Krav, den absolute Forsagelse af alt, hvad Verdens er. Men let faldt det dog ikke for Stensen at afsværge sin Barnetro; for hans trofaste, dybe Sind maatte det trods alt uvilkaarligt staa som en Brøde, et Forrædderi at gøre det. Tilmed havde han vistnok, som tidligere Medicinere, der besøgte katolske Universiteter — de vigtigste Lærdomssæder for Lægevidenskaben vare katolske — forud aflagt et ligefremt Løfte om at blive ved sin rene Lære. Først efter lange Tidens dyb Sjælekamp i Frygt og Bæven kom han saa vidt.

at han kunde foretage det store, afgørende Skridt og kaste Broen af efter sig. Paa den katolske Kirkes store Helligdag, »de dødes Dag« den 2den November 1667, afsvor han det protestantiske Kætteri og bekendte den hellige Tro. 5 Uger derefter, paa Festdagen for Marias ubesmittede Undfangelse, gentog han Afsværgelsen for den pavelige Nuntius efter at have forberedt sig omhyggeligt til denne hellige Handling. Naar Steno senere i sine apologetiske Skrifter, i god Overensstemmelse med det Krav paa klar Logik, som i den katolske Kirkes Lærebygning staar i første Række, kommer til at fremstille sin Omvendelse som et ligefrem nødvendigt Resultat af en konsekvent Tankeudvikling, saa er det sikkert nok et Fejlsyn, umærkeligt udviklet hos den da af Agitationens voldsomme Ild beherskede Prælat. Det forholder sig utvivlsomt saaledes, som det her er udviklet og som A. D. Jørgensen klart fremstiller det, at »Tankerækken, Begrundelsen er det sekundære hos ham; det er selve Personligheden, som vindes, bagefter overtales Forstanden for saa at faa det Hverv at forsvare det nye«.

Naar det oftere er blevet sagt, at denne Stensens Konversion medførte Brud med Videnskaben, for hvilken han derefter var tabt, saa er det for saa vidt med fuld Ret blevet gendrevet baade fra katolsk Side og af A. D. Jørgensen. som det netop var efter denne afgørende Vending, at han fuldendte og udarbejdede sit mest banebrydende og berømte Værk, sin »Prodromus«. Og den katolske Kirke har tilvisse al mulig Grund til at være stolt af, at det netop er Konvertiten Stensen, der har skabt Geologien. I og for sig afgav selvfølgelig Trosforandringen heller ikke nogensomhelst Grund til at opgive Videnskaben; hans Landsmand og Slægtning *Winsløw* udviklede sig netop først

efter sit Frafald fra Lutherdommen til at blive den verdensberømte Anatom. Det er ogsaa psykologisk forklarligt nok, at den Fred i Sindet, som maatte være den nærmeste og naturlige Følge af Apostasiens Fuldbyrkelse, afgav en langt gunstigere Betingelse for fortsatte videnskabelige Studier end den Uro og Sjælekamp, han tidligere havde lidt under. Men alligevel have de egentlig heller ikke ganske Uret, som ville tillægge Overgangen til Katolicismen denne for Videnskaben skæbnesvangre Virkning.

Apostasien var foregaaet under et voldsomt Opørør i hele hans Følelsesliv. Der kom vel et fredeligt Havblik derefter, men kun af forbigaaende Varighed; saa kommer Uroen igen og tilmed af en fortærende Karakter, hemmelighedsfuld i sit dybeste Væsen. Det var ikke den rolige Overgang til en anden Kirke, saaledes som senere Winsløws viser sig at være. Denne var, naar man sammenligner ham med Stensen, en diametralt modsat Aand, en i sin Grund alt andet end storslaaet, men helt igennem fornuftig og sindig Personlighed, der ogsaa hovedsageligt gennem Tankeudvikling og Fornufts slutninger, om end nok under Bossuets altid lige mægtige og elektriserende Paavirkning, kom til det Resultat, at Katolicismen var at foretrække for Protestantismen, og saa roligt fulbyrdede sin Apostasi. Ganske anderledes med Stensen. Vandt han end foreløbig nogen Sjælefred ved sin Overgang, har han end selv kunnet vidne, at han derved havde »modtaget en guddommelig Vished om Guds Naade, der i samme Øjeblik lyksaliggjorde mig i saa rigt Maal, at mit Ydre kundgjorde den indre Glæde for mine Venner«, saa viste det sig dog snart, at Trosforandringen i sig selv ikke var tilstrækkelig til at skaffe ham denne Fred. Han maa da forsøge at

gaa et stort Skridt videre, han maa forsøge at dulme sin paany voksende Uro ved at betræde den af Katholicismen anviste Vej mod Askesen og Martyriet, og derved drives han fuldstændigt bort fra alt videnskabeligt Arbejde.

Mærkeligt nok indtraf samtidig med hans Konversion et Kongebrev fra Danmark, hvori han faar Befaling til straks at rejse hjem; indtil videre Forfremmelse skal han erholde en Pension af 400 Rdl. aarlig, en hædrende Hjemkaldelse, der rimeligvis, som A. D. Jørgensen antager, maa tilskrives hans gamle Velynder Ole Borchs og Peder Schumachers Indflydelse. Men han følger ikke den kongelige Ordre, han har aabenbart meget vanskeligt ved at løsrive sig, han er altfor stærkt fængslet til Florents, anderledes kan hans Nølen vanskeligt forklæres; og hans Venner glæde sig over hans fortsatte Forbliven. Endelig, et helt Aar efter Hjemkaldelsen, rejser han bort (Efteraaret 1668) — men ikke til Danmark. Hans brogede, aabenbart ved pludselige Indskydelser bestemte Rejserouter afspejle noksom den indre Uro, der behersker ham. I Foraaret 1669 opholder han sig i Norditalien, derfra gaar han til de østerrigske Lande, hvor han flakker om hele den øvrige Del af Aaret. At dette Ophold skete for fortsatte geologiske Studiers Skyld, som A. D. Jørgensen mener, forlyder der i Virkeligheden intet om. Saa dukker han i Foraaret 1670 pludselig op i Holland; det synes, som om han i sin Uro har faaet den Indskydelse at søge Tilflugt i dette Land, hvor han tidligere havde haft et Hjem og havde henlevet sin Ungdoms glimrende Studie- og Forskeraar. Han er imidlertid selv bleven en anden, end han var den Gang, og derfor er heller ikke den gamle Vennekreds som tidligere i sit Forhold til ham.

Han kom ind i oprivende teologiske Disputer og maatte paa flere Maader føle sig pinligt berørt sammen med alle de anderledes troende. A. D. Jørgensen vil endog hævde, at netop Synet af en aandelig Nød i Kristenheden i Holland skulde være Hovedaarsagen til hans paafølgende fulde Opgivelse af Videnskaben.

Aabenbart som en Forløsning kommer da Budskabet til ham fra Florents om Storhertug Ferdinands betænkelige Sygdom. Han faar derved en nær Anledning til øjeblikkeligt at bryde op og rejse tilbage til det kære Florents, som hans Længsel bestandig stod til, som han aabenbart ikke kunde leve foruden. A. D. Jørgensen vil motivere hans ilfærdige Tilbagerejse med, at han skulde yde den syge Storhertug Lægehjælp; men han havde sikkert aldrig givet sig af med at udøve Lægepraksis, hvis usikre Famlen maatte være hans stringente videnskabelige Aand i høj Grad imod, og den Antagelse er derfor meget usandsynlig. Storhertugens Sygdom giver ham kun den gyldige Anledning til at vende tilbage, som han maatte have. Efter den lange, urolige Omflakken virker Tilbagekomsten til Florents, som iøvrigt først fandt Sted efter Storhertugens Død og Sønnen Cosimos Tronbestigelse (1670), selvfølgelig straks lettende og oplivende paa Steno. Han er i Stand til paany at dyrke »Gæstevenskabet«, at tilbringe glade Timer med sine kære italienske Venner, han har Mod nok til at ville tale Spinoza til Rette og med Selvfølelse indskærpe ham, at »den fuldkomne Kristen tillige er den fuldkomne Filosof«. Og da Storhertug Cosimo møder ham med den største Hjertelighed og opfordrer ham til at genoptage sine afbrudte geologiske Forskninger og fuldføre det Hovedværk derom, han tidligere havde bebudet, tager han ogsaa med en vis Iver fat derpaa;

i hans videnskabelige Drift kom der en ny Opblussen, og han fuldfører det møjsommelige Arbejde at ordne den store Samling af Mineralier i Palazzo Pitti. Han tager endvidere i nogen Tid Del i de botaniske Undersøgelser, som den Gang anstilledes af hans Ven *Marcello Malpighi*, den store Forsker, der paa flere Punkter med afgørende Held fortsatte og fuldbyrdede Stenos anatomiske Undersøgelser, særligt med Hensyn til Kirtlernes Bygning. Men det er dog kun en forbigaaende Opblussen. »Det er øjensynligt,« siger A. D. Jørgensen, »at Genialitetens tidligere Præg efter Opholdet i Holland er vejet fra Stenos Arbejder. Han var en altfor betydelig Videnskabsmand til ikke at udrette et og andet indenfor sit Fags naturlige Omraade, han var altfor samvittighedsfuld til ikke at udføre det godt, som i den Retning blev paalagt ham; men den indre Spændkraft, som forhen drev ham til Naturstudiet, den vidunderlige Evne til overalt at opdage Tingenes naturlige Sammenhæng, at sammenknytte det spredte og faa Mening i det tilsyneladende tilfældige, den spores ikke mere saaledes i, hvad han tager sig for.« Snart efter var han fuldstændig tabt for Videnskaben, og Overgangen til Katolicismen bliver da i ethvert Tilfælde det Skridt, der i sine direkte eller indirekte Følger bringer ham dertil, om end ikke Aarsag dertil i dybere Forstand. Thi det er den hemmelighedsfulde, fortærende Sjæleuro, der i disse Aar mere og mere vinder Overtaget, og som efter den sidste lettende Remission snart vender tilbage for at udfolde en bestandig større Magt over ham; den Fred og Lykke, han skulde være bleven lyksaliggjort med ved sin fuldbyrdede Omvendelse, viser sig i Virkeligheden slet ikke at være tilstede.

Saa kommer der i Begyndelsen af 1672 en ny

kongelig Hjemkaldelsesordre, enslydende med den forrige, denne Gang utvivlsomt bevirket af Griffenfeld, og denne Gang er Steno den følgagtig; han rejser virkelig tilbage til Danmark for at begynde en anatomisk Lærervirksomhed. Med god Grund spørger A. D. Jørgensen: Hvad bevægede egentlig Stensen til at modtage denne Kaldelse til Hjemmet? Det er en psykologisk Gaade. Var end den intolerante Strømning herhjemme bleven noget tilbagetrængt af Griffenfeld, saa maatte Forholdene dog nødvendigt være i høj Grad pinlige for Steno. Hans videnskabelige Granskerdrift, hans Interesse for anatomisk Forskning var forlængst blegnet, og hans forrige Rejse havde noksom vist, at han var bunden med de stærkeste Baand til Florents og ikke vilde kunne være i Stand til at føre sit Liv fjernt derfra. At denne Mand med sin Skarpsindighed og sit klare Blik, med det dybe og alsidigt udviklede Tankeliv, udviklet ogsaa og fornemmelig under lange Tidens skjulte, oprivende Sjælekampe, skulde have kunnet bevare en saadan »psykologisk Naivitet«, at »han ikke har Øje for, hvorledes han er stedt«, og at underordnede Hensyn som formelle gamle Forpligtelser eller Aftaler skulde kunne bringe ham til at rejse — Antagelser, som A. D. Jørgensen fremsætter — synes utænkeligt. Tværtimod, det var vistnok netop, fordi han fuldkommen klart saa, hvorledes han var stedt, at han tog den svære Beslutning; han har netop i psykologisk Klarhed paa sig selv følt, at han maatte gøre Forsøget paa at forlade Florents; det maatte saa briste eller bære. Men hvilken skulde da være den indre, den ene afgørende Grund, der for ham var bestemmende, der tvang ham til at forsøge atter at forlade det Sted, som han tydeligt nok ikke kunde leve foruden? Hvad

betingede overhovedet den voksende, oprivende Uro, der saa tydeligt i de sidste Aar havde behersket hans Sind, og som heller ikke Trosforandringen havde kunnet bilægge? Dette er det dunkle Spørgsmaal, som aldrig er bleven opklaret og ikke vil kunne fuldt opklares; kun psykologiske Gisninger kunne her opstilles.

Vor gamle teologiske Professor Jens Møller har i sin Tid behandlet Stensens Omvendelseshistorie. Støttet til de paagældende officielle Beretninger og Aktstykker, som han har fremdraget og undersøgt, har han hurtigt maattet bemærke, at Omvendelsen ikke som Winsløws fuldbyrdes ved værdige Prælaters begrebsmæssige Udviklinger, men ved hellige Kvinders glødende og betagende Overtalelser, og han slutter da, at Omvendelsen med al dertil knyttet Ekstase og Sjælsoprør er bevirket ved et heftigt erotisk Moment, der aldeles har overvældet den for alle sværmeriske Indtryk saa modtagelige, følelsesfulde Videnskabsmand. Møller nærer selvfølgelig kun liden Sympati for Renegaten, udtrykker sig heller ikke med særlig Finfølelse, og N. M. Petersen har ogsaa udtalt sin Indignation derover og erklæret det for usømmeligt og uværdigt at slaa paa, at en ung smuk Nonne kunde indtage en Mand paa 30 Aar. N. M. Petersen oprøres ved at se den ophøjede Personlighed paa en vis Maade blive degraderet til en sædvanlig Romanhelt. Den meget skrivende teologiske Professor var vist heller ikke nogen særdeles dybtskuende Aand, men nok alligevel en ganske god praktisk Psykolog, der har forstaaet at se naturligt paa Sagen og anlægge den mest ligefremme menneskelige Betragtning, som maaske dog slaar bedre til end andre, mere spekulative Synsmaader.

I Virkeligheden er der i Omvendelsesbestræbel-

serne, saaledes som de udførligt fremstilles i de katolske, af Plenkers og A. D. Jørgensen gengivne Beretninger, meget, der taler for det begrundede i Jens Møllers Opfattelse, og først og fremmest gælder det om den afgørende, yderst bevægede og dramatiske Slutningsscene, hvor den kvindelige Hovedperson Signora *Lavinia*, Patricieren Arnolfinis Hustru, en efter Prælaternes Vidnesbyrd lige saa glimrende begavet og fintdannet som ildfuld og sværmerisk Dame, overmander den danske Grubler efter allerede længe i Forvejen at have vundet en afgørende Indflydelse paa ham og »ægget ham med sin Nidkærhed, sin Kærlighed og sit Eksempel«. Naar hun kun naar sit lidenskabeligt tilstræbte Maal, at vinde Steno for sin Kirke, ved at nægte ham al Adgang til sig, hvis han ikke afsværges sin Tro, saa synes her uafviseligt at foreligge den ikke usædvanlige Samvirken af et religiøst og et erotisk Moment. Og sammenholder man med denne Scene de i Plenkers' Skrift meddelte Breve, som Steno senere, da han havde foretaget det sidste afgørende Skridt og med Præstevielsen valgt den absolute Forsagelse og Martyrdommen, fra Nordtyskland skrev til sin fjerne italienske Veninde, bemærker man disse Breves ejendommeligt gribende og vibrerende Tone, den ømme Inderlighed, hvormed han anraaber om hendes Forbøn i sin Elendighed og sine Selvpinsler, den dybe Bevægelse, hvormed han stadigt i Erindringen kredser om de Dage, da hun saa afgørende greb ind i hans Liv, saa maa den Tanke paatrænge sig, at en hemmelig, en dyb og uudslukkelig Ild bestandig brænder i hans Hjerte, og at den betagende Patricierinde nu kun staar for ham i et bestandig mere ophøjet Skær og er bleven til et med den høje tilbedte Madonna. Alt tyder da paa, at Jens Møller har været nærmere

paa det rette Spor i sin psykologiske Grundbetragtning af Steno end hans senere Biografer; det synes at ligge ret nær at søge Løsningen af den nævnte Gaade og Nøglen til al Stenos vedvarende, hemmelighedsfulde Sjælekamp i en ulykkelig, haabløs Kærligheds uimodstaaelige Magt over hans Sind. En dyb erotisk Lidenskab, som han maa føle som en Synd og en Brøde, men som fuldt har overvældet ham, er rimeligvis ogsaa det, der nu fører ham til som en sidste fortvivlet Udvej atter at forsøge at forlade Florents, hvor meget end hans Hjerte bløder derved.

Det Forsøg, han som »Anatomicus Regius« i 1672—73 virkelig gjorde paa i sin Fødeby at genoptage sin verdslige videnskabelige Gerning, sin Ungdoms straalende Videnskab, maatte, som hans Sinds-tilstand nu var, nødvendig strande. Begyndelsen gik som altid ret let; alt nyt kunde endnu for en Stund fængsle ham. I det genaabnede Domus anatomica foretog han i Efteraaret 1672 forskellige Dissektioner og længere hen paa Vinteren efter gammel Skik en højtidelig offentlig Dissektion af et Lig, hvortil det medicinske Fakultets Dekanus Thomas Bartholin indbød med sædvanlig Bombast og overstrømmende Lovtaler over den tilbagevendte Anatom, »Aarhundredets nye Demokritos«. Stensen indleder selv Demonstrationerne med en Tale (»Prooemium Demonstrationum in theatre Hafniensi anatomicarum«), der senere tryktes i Acta medica, og som A. D. Jørgensen med Rette kalder et af de skønneste Vidnesbyrd, hans ædle og høje Aand har efterladt sig. I de mest sublime, begejstrede Vendinger priser han den Skønhed i alt det skabte, som Forskningen netop bringer for Lyset, men dog kun for at vende Tilskuerens Blik mod selve Skaberen. Talen indeholder ogsaa den berømte,

af Goethe fremdragne Passus: »Skønt er det, som vi se, skønnere det, vi forstaa, men allerskønnest det, som ikke begribes« (pulchra sunt, quæ videntur, pulchriora, quæ sciuntur, longe pulcherrima, quæ ignorantur).

Efter denne Kraftanstrengelse ses han hurtigt at blive træt og falde sammen. Han forfatter vel en og anden mindre anatomisk Opsats, og han foretager enkelte Dyredissektioner det følgende Efteraar, men dermed er ogsaa alt forbi. Den lutherske Intolerance kommer nu ogsaa trods Griffenfeld til Udbrud mod ham, og man har heri villet finde Hovedgrunden til hans hurtigt paafølgende Opgivelse af sin Stilling. Dette er dog sikkert fejlagtigt; at føre Kamp for sin Tro og Overbevisning var netop noget, der passede godt med Stenos Tilbøjelighed. De protestantiske Angreb give ham kun en naturlig Anledning til straks at trække sig tilbage; i Sommeren 1674 begærer og faar han sin Afsked. Han rejste gennem Tyskland — hvor han i Hannover besøgte Enkedronning Sophie Amalies Broder Hertug Johan Frederik, der var gaaet over til Katolicismen — og derfra til Amsterdam, hvor han mødte *Swammerdam*, der led under tiltagende religiøse Anfægtelser og syntes at trænge til hans Støtte. Mødet med hans gamle Ven blev frugtesløst, forsaavidt som denne ikke lod sig bevæge af Stenos sikkert energiske Omvendelsesforsøg til at antage Katolicismen, men de to Ungdomsvenner vedbleve dog at staa i Forbindelse med hinanden. Da *Swammerdam* det følgende Aar, efter at være kommen under Antoinette Bourignons Indflydelse, fuldstændigt lod sig absorbere af religiøst Sværmeri og trak sig tilbage fra al sin geniale naturhistoriske Forskning, var Steno fremdeles den Ven, der tog sig af hans

Sager, hvad der ses af et Brev fra Steno til den omtalte berømte Naturforsker *Malpighi*, som den Gang var medicinsk Professor i Bologna. I dette Brev, der er dateret 18de Juli 1675, meddeler Steno, at hans hollandske Ven, der har besluttet at trække sig tilbage fra alt Naturstudium, vil sende Malpighi en Pakke Tegninger til videnskabelig Afbenyttelse; og han tilføjer i Brevet, at Swammerdam nu søger Gud, men endnu ikke er naaet til den hellige Kirke, og beder Malpighi forene sig med ham og med andre troende i Forbøn for den stridende Sandhedssøger. (»Cerca Dio, ma non ancora nella chiesa di Dio. Ella preghi Dio e per quelli amici qu'ella conosce esser veri servi di Dio, faccia pregare per esso«.)

Fra Amsterdam ilede Steno videre til Florents for at fuldbyrde det sidste svære Skridt paa sin urolige Bane, for nu at vie sig til absolut Forsagelse, for helt og udelt at tage Kristi Kors op og søge at følge ham efter.

Efter hans Tilbagekomst hertil ventede hans Venner og Storhertugen selv at se de videnskabelige Arbejder gjort færdige fra hans Haand, som han tidligere havde stillet i Udsigt. Men derom var der ingen Tale. Det fremskinner ogsaa tydeligt nok af hans nævnte Brev til Malpighi, at han er fuldt enig med Swammerdam i at betragte al saadan Arbejden som forfængelig Tant, og at det at søge Gud i den hellige Kirke er det eneste, det gælder om. Efter Aftale paatog han sig vel at være Lærer for Storhertugens Søn, men trods al Nidkærlighed lykkedes dette Hverv dog heller ikke for ham. Hvad han endnu havde bevaret af Forfatterenergi, anvendte han udelukkende i sin Kirkes Tjeneste. Med Lidenskab hævdede han i forskellige Indlæg Romerkirken som den eneste sande Kirke, og

med ikke mindre lidenskabeligt og udæskende Ret-
 haveri angreb han Protestantismen. Fra at have
 været en udmærket Videnskabsmand blev han, siger
 Leibnitz, til »en maadelig Teolog«, om end hans Aands
 høje Flugt, hans Skarpsindighed og Klarhed dog heller
 ikke her fornægter sig. I 1675 foretager han da det
 afgørende Skridt, at lade sig præstevie. Det kunde
 maaske synes at have været den naturlige Afslutning
 paa hans skildrede Udviklingsgang i disse kvalfulde
 Aar, om han havde realiseret Forsagelsen ved at
 blive Munk og i et afsides Kloster kæmpe sin indre
 Strid til Ende stille og bortdød fra Verden. Men
 dertil var der fremdeles aabenbart en altfor stor Ak-
 tivitets i hans urolige, lidenskabelige Natur, en saadan
 Passivitet passede ikke for ham; han maatte opbyde
 sine sidste Kræfter til Værge for Kirken og blive en
 Kirkens ubøjelige Stridsmand. Unge Landsmænd, der
 paa deres Studierejse kom til Italien, søgte han med
 Iver at omvende, saaledes hans to lovende anatomiske
 Disciple fra Kjøbenhavn, Thomas Bartholins Søn og
 Søstersøn *Caspar Bartholin* og *Holger Jacobsen*. Den
 sidstnævnte, der elskede sin kjøbenhavnske Lærer
 meget højt, synes at være bleven bragt nær til en
 Apostasi, men hans Bartholinske Blod viste sig dog
 stærkt og fornuftigt nok til i Tide at holde ham til-
 bage og bevare ham for det ventende Professorembede
 i Hjemmet.

Sin bestandig urolige Aktivitet, sin altid lige le-
 vende Trang til at sætte alle sine Kræfter ind paa en
 stor Opgave kommer Stensen da til i Overensstem-
 melse med sin daværende Sindsstemning at fyldest-
 gøre ved 1677 at paatage sig Stillingen som apostolisk
 Vikar (titulær Biskop af Titiopolis) for de nordiske
 Missioner, altsaa med det gigantiske, hans sværmeriske

Trang fyldende Hverv at vinde Norden tilbage for den hellige Kirke. Der syntes den Gang at have aabnet sig en vis Udsigt i saa Henseende i Nordtyskland ved Hertug Johan Frederiks nævnte Overgang til Katolicismen. Ved det helligste asketiske Levnet, ved at give alt, hvad han ejede, til de fattige, ved Faste og Bodsøvelser, ved at anraabe om sine Venners Forbønner, forberedte Stensen sig til Udførelse af sin svære og, som det snart viste sig, haabløse Gerning. Tilfods og barbenet, med Stav og Pose vandrede han fra Florents til Rom for at modtage den højtidelige Indvielse og fortsatte derpaa paa lignende Maade sin Rejse nordpaa ad Tyskland til.

Snart blev hans Embedsophold i Hannover umuligt ved Hertugens Død og Successionen af en protestantisk Fyrste. Paven sendte ham da som Viebiskop til Münster, men ogsaa her mislykkedes alt for ham; selve den katolske Gejstlighed modtog den fanatisk strenge og hensynsløse Asket med alt andet end Sympati. Forgæves søgte han ved end strengere Selvpinsler at fuldkommengøre sig til Løsningen af sin umulige Opgave; de Breve, han i denne Tidsperiode skriver til Signora Lavinia og andre, give et gribende Billede af hans bestandig voksende Sjæle kval og Fortvivlelse. Trods al Stræben mod Martyriet føler han sig bestandig kun alt for uværdig og uformuende til den Kampgerning, han havde paataget sig. Snart blev ogsaa Stillingen i Münster uholdbar for ham, og han fik da igen overdraget Forvaltningen af hele det nordiske Vikariat, denne Gang med Bopæl i Hamborg. Og her blev hans Liv i endnu fuldere Maal end tidligere, hvad Plenkers betegner som »Kreuz und Leiden«. Hans aldrig stærke Helbred begyndte

nu alvorligt at medtages under de bestandig voldsomere Selvpinsler.

Da syntes der igen at aabne sig en Udsigt for den katolske Kirke i Nordtyskland ved den mecklenborgske Hertug Christian Ludvigs Konversion og dennes Ønske om Oprettelse af en permanent Missionsstation i Schwerin. Herpaa satte da Stensen sine sidste Kræfter ind, men med et lige saa mistrøstigt Resultat, som hans tidligere apostoliske Virksomhed havde haft. Fra denne Tid skriver sig vistnok det Portræt af ham, der findes i Schwerins Domkirke, og hvoraf vort kirurgiske Akademi besidder en Kopi. Det er maaske ikke malet med Mesterhaand, men det dybe, tankerige, gennemtrængende Blik, de udtærede lidende Ansigtstræk, omgivne af det maleriske biskoppelige Ornat, give et Indtryk, som aldrig kan glemmes, naar man en Gang har set Billedet. Alt vidner om den i svære Sjælekampe vundne Forsagelse, hvis Martyrskær løfter hele Billedet op i en overjordisk Sfære. Snart fandt han den Fred og Forløsning, hvortil han saa haardt trængte. I Efteraaret 1686 naaede Døden ham efter en kort Sygdom; hans Lig lod hans tro Ven og Velnyder Storhertug Cosimo føre til Florents og her ned-sætte i San Lorenzos Kirkens Gravhvælving, hvor en Plade med latinsk Indskrift betegner hans Hvilested.

6. Ole Borch.

Denne Mand kunde med en vis Grund fordre at blive omtalt før Steno; han er ældre end denne, hvis Lærer han endog var i Frue Skole. Han lider maaske ogsaa let ligefrem Uret ved i Skildringen at følge efter

F. Cramer. del. **OLE BORCH** Illust. sculps. Hagfr. 1754.
*Cancelleraad, Professor, samt Stifter af Borchens Collegio.
 Sikknen efter det Original = Målerie, som findes paa Collegii = Høresal.*

sin kære Discipel, idet han vistnok kommer til at tage sig mindre interessant ud derved; thi denne saa brave, trofaste og for Videnskaben altid begejstrede Mand har unægteligt ikke ret meget af de særlig fængslende personlige Egenskaber, det overlegne Syn og den Genialitetens høje Evne, som helt igennem præger Stensen og hans urolige Virken. Borch danner i sin Personlighed og sit Liv en afgjort Modsætning til sin Discipel. For ham passede det udmærket at gaa roligt Livet igennem til sin Universitetsgerning paa Frue Plads, ham fyldte den, og han var en altid lige samvittighedsfuld, lige nidkær Lærer. Det smaa optog ham ligesaa meget som det store: han trættedes ikke ved alle de smaa og temmelig lidet interessante Spørgsmaal, han som Assessor i Konsistorium skulde være med til at drøfte. Han følte sig altid uforandret tilfredsstillet ved Syslen med de Videnskabsfag, han var sat til at varetage, og det var ikke faa.. Helt igennem sin Tids Barn var han Polyhistor og forstod at dele sin Interesse og sit Studium ligeligt mellem dem og at præstere noget godt og anerkendelsesværdigt i alle de paagældende Retninger.

Roligt og trofast var hans Sind; han var ogsaa fuldtro mod sin Tids lutherske Ortodoksi og gav fra sit naturvidenskabelige Standpunkt velmente og harmløse Bidrag til teologiske Spørgsmaals Besvarelse. Han drøfter saaledes med stor Alvor, Grundighed og Lærdom et vanskeligt Spørgsmaal som Bestemmelsen af, hvilken Slangeart det var, der forførte Adam og Eva i Paradisets Have. Under hans lange Studierejse blev hans bløde, let modtagelige Sind vel begejstret for Florents og Medicæerne, hvor han nød megen Venlighed og Ære som den solide, alsidig kundskabsrige Videnskabsmand; han beundrede Toskanas rige

videnskabelige og aandelige Liv, men alt dog med Maade, uden at blive henreven eller overvældet. Grundmuret som han var i sin Lutherdom, var han vel paa sin Post mod Romerkirkens Sirenesange og blev uden Vaklen ved at opfatte Katolicismen som en dels forargelig, dels taabelig Religionsform. Han kom ikke videre end til at se den ydre Skæl, hele det ydre Apparat, som var ham fremmed og frastødende; de andre, større Sider i Katolicismen havde han intet Blik for. Da Stensen i sin sidste ekstatiske Periode ogsaa henvendte sig til sin gamle Lærer og søgte at indvirke paa ham, svarer Borch kun i sin sædvanlige Støthed med at opfordre den vildfarne til at komme ud af sin Forvildelse og vende tilbage til sin Barnetro. Staar Borch saaledes som den ædruelige, støtte Mand i skarp Modsætning til sin urolige Discipel, saa havde han dog, som vi skulle se, ogsaa sit Fantasteri og Sværmeri, som bragte ham i Vildfarelse, men det var kun indenfor Videnskaben; ogsaa i saa Henseende var han sin Tids meget lettroende, naive Barn — alt i Modsætning til Steno, som i Videnskaben, hvor hans Aands overlegne Klarhed og Stringens kunde gøre sig fuldt gældende og Følelselivets dybe Trang ikke spillede med, altid optraadte med den mest koldblodige Nøgternhed.

Naar Borch i denne Skildring dog ret naturligt kommer efter sin Discipel, har det sin Begrundelse i, at han — ogsaa i Modsætning til denne — udviklede sig langsomt og først kom til at spille en Rolle i Videnskaben, efter at Steno allerede var bleven en europæisk Berømt. Født i Ribe blev han 1644 Student fra denne Bys Skole, studerede derefter i en Aarrække flittigt de forskellige Videnskabsfag ved Universitetet og viste sig meget lovende saavel i de

lægevidenskabelige Discipliner som i Filologi, Filosofi og Poesi. Den febrilske Uro og Længsel efter alt nyt og stort, som vel ogsaa spillede med i Stenos meget tidlige Udenlandsrejse, mærkes ikke hos Borch, der roligt blev ved sine Studier hjemme. 24 Aar gammel tog han imod en Hørerstilling ved Frue Skole, hvor han derefter virkede med vanlig Nidkærhed og, som omtalt, havde Niels Stensen mellem sine Disciple; samtidigt fortsatte han sine forskelligartede Studier, som han ikke vilde afbryde. Derfor afslog han ogsaa et ærefuldt Tilbud om at overtage Rektorstillingen paa Herlufsholm. Han havde nemlig allerede tidligt vundet en vis Anseelse ved litterære filologiske Arbejder, navnlig ved en Art leksikalsk Haandbog i latinsk Prosodi »Parnassus in nuce«, skreven særlig til Ophjælpning af latinsk Digtning, den, hvori han selv efterhaanden vandt mange Laurbær.

Et andet Tilbud, nemlig at paatage sig Opdragerhvervet for Rigshovmester Joachim Gersdorffs Sønner, kunde han derimod ikke afslaa; thi denne Stilling passede med hans Studier. Ved Siden af hans kære Latin, som han begejstret hylde baade for selve Sprogets Skyld og for dets store verdenshistoriske Mission, var det mellem de samtidigt dyrkede Naturvidenskaber navnlig Kemien, som i bestandig højere Grad fængslede ham. Joachim Gersdorff var en Mand med betydelig videnskabelig Dannelse og livlige videnskabelige Interesser netop i samme Retning som Borchs. Der var i hans Hus indrettet et kemisk Laboratorium, hvad der spillede en stor Rolle for Borch, som her ogsaa i de følgende 5 Aar foretog mange Eksperimenter og erhvervede sig Gersdorffs store Bevaagenhed. Skønt efter sit Væsen en stille Fredens Mand, var han sig under Fædrelandets Fare i 1658.—59

sin Pligt som dets Søn vel bevidst, og kæmpede i Stormnatten saa heltemodigt paa det mest udsatte Sted ved Løngangen, at han derfor blev belønnet med en velkommen Kongetiende, vistnok paa hans Velynder Gersdorffs Anbefaling, og det er rimeligvis den samme formaaende Statsmand, hvem hans kort efterfølgende Udnævnelse til et nyt overtalligt Professorat ved Universitetet nærmest skyldes; den for Videnskaben og særligt for Kemien interesserede Konge gik vistnok ogsaa villigt ind derpaa. At en yderst velsindet Velynder her havde været medvirkende, viste det udstedte kongelige Kaldsbrev, som i Modsætning til tidligere Kaldsbreve til ekstraordinært oprettede Professorater. saaledes ved Simon Paullis omtalte Udnævnelse, var et ligefremt Ventebrev, der sikrede ham Oprykningsret ved Vakance til de normerede Poster. Den nye Enevoldskonge kunde unægteligt ogsaa lettere paabyde det end hans Forgænger.

Dette i det hele interessante Kongebrev motiverer Udnævnelsen ved »den Frugt og Zir, som Philologicum, Poeticum, Botanicum og Chemicum Studium paa et velbeskikket Academie kan føre med sig«, og giver detaillerede Forskrifter for, hvorledes Undervisning i disse Videnskaber — netop Borchs særlige Fag — skulde drives: ordinært skal han som Professor Philologiæ tage sig af de herhen hørende Fag, ekstraordinært skal han »om Vaaren og Sommeren undervise Studiosos, som have Inclination til Medicinam, in Botanicis og om Vinteren in fundamentis chemiæ«. Det mest storartede Bevis paa særlig Gunst er imidlertid, at der i Kongebrevet tiltaas ham i hans Livstid aarligt 500 Rdl. af et norsk Toldsted, »eftersom han efter vores allernaadigste Befaling, til Vores og Nationens Tjeneste, skikker sig til et opus metricum at skrive, som Tid,

Vindskibelighed og Betænkning fordrer og hannem i langsommelig Tid ingen Salarium in Academia kan tilfalde. Det begyndte dengang ved Universitetet at vrimle med Designationer, saa at det gik langsomt med Oprykningen til de normerede Poster. Endelig faar han Tilladelse til en Udenlandsrejse paa to Aar, for yderligere at uddanne sig i Videnskaberne.

Saaledes kunde Ole Borch ikke blot have den Fordel at møde ved fremmede Universiteter som velbestaltet Professor og blive behandlet standsmæssigt, men han kunde i det hele rejse med større Ro end andre yngre studerende. Han havde jo hele sin Fremtid sikret og tilmed sikret saaledes, som han ønskede sig den. Men det var langt fra, at denne Bevidsthed om at have naaet det ydre Maal i Verden gjorde ham mindre ivrig i fortsatte videnskabelige Studier. Tværtimod, det fremgaar noksom af hans udførlige Dagbog paa Rejsen (i det store kgl. Bibliotek) ligesom af hans talrige Breve til Thomas Bartholin, at ingen ung Student kunde være ivrigere end han for at forøge sine Kundskaber og Indsigter; alt, stort og smaat, teoretisk og praktisk, banebrydende Opdagelser og beskæftigede Lægers brogede Receptformler interessere ham omtrent i lige Grad. Begejstringen over Kemiens og Alkemiens Vidundere er dog bestandig fremme i første Linie, og det er derfor forklarligt nok, at han, hvis Styrke kritisk Sans aldrig var, straks og ubetinget kunde lade sig betage af den mere bekendte og mærkelige end egentlig berømte Guldmager *Borri*, en storslaaet Type paa hin Tids ret talrige pseudovidenskabelige Personer, halvt geniale Fantaster, halvt bundsnedige Charlataner. Udgaaget fra et Jesuiterseminarium i Rom optraadte han som religiøs Sværmer, søgte at stifte en ny og bedre Kirke end den herskende og maatte

da flygte forfulgt af Inkquisitionen og dømt til Baalet. Efter et omtumlet Liv i Tyskland, hvor flere guld-søgende Fyrster paakaldte hans hemmelige Kunst, og hvor han tillige gjorde Furore som lykkelig Læge, kom han omtrent samtidig med Borch i 1660 til Amsterdam. Medens han optraadte forsigtig reserveret overfor de mere skeptiske og f. Eks. næppe nogensinde gjorde noget Forsøg paa at nærme sig Steno, som jo heller ikke var andet end en ung Student, viste han sig straks yderst imødekommende mod den danske Professor og førte ham ind i sit Laboratorium — hans fine Instinkt sagde ham, at han havde en Mand for sig, som lod sig bruge. Vi skulle se, at Borri heller ikke tog fejl af Borchs naive Begejstring og ikke fik Grund til at fortryde sin Elskværdighed mod ham. Denne var som altid en trofast Ven.

Et særligt tiltalende Indtryk give Borchs Dagbogsoptegnelser og Breve ved overalt at vise ham som den, der ikke kender til Nag eller Misundelse, som den, der altid fryder sig ved at se andre udrette det, hans egen jævne Begavelse er uformuende til. Det er kun med rørende Glæde, at han i Leyden ser sin unge Discipel Stensen blive applauderet; utrætteligt beretter han om dennes Opdagelser til Bartholin, altid kun fremhævende den unge Mands lovende og udmærkede Egenskaber og henvisende til, hvilken fremragende Kraft Universitetet i København kan vente sig og maa sikre sig. Han deler sin rørende Kærlighed mellem Stensen og Borri. Om Stenos Opdagelse af Taarekirtlernes Udførselsgang, som han nøje har fulgt, skriver han med en saa livfuld Begejstring og Indtrængen i Emnet, at en lidt flygtig Læsning deraf har kunnet føre til den Antagelse, at det var ham selv, der havde gjort Opdagelsen, hvad han dog ikke

i mindste Maade gør Fordring paa og vistnok heller ikke kan gøre nogen Fordring paa. Han ses heller ikke i sine Studieaar i Bartholins Glanstid nogen Sinde at have været meget med ved Forskningerne i *Domus anatomica*; anatomisk Forskning blev overhovedet ikke hans stærke Side.

Efter de to Aars Forløb fik han en fornyet Rejse-tilladelse, nærmest af Hensyn til Gersdorffs Sønner, som han efter Faderens Død (mindet af Borch med et pompøst Sørgedigt) igen skulde tage sig af, og som nu skulde uddannes i Udlandet. Med dem rejste han da til London og Oxford, hvor han særligt søgte den store Kemiker *Robert Boyles* Vejledning, og derfra til Paris, i hvis videnskabelige Liv han en Tid lang tog livlig Del. Efter at have sendt sine unge Myndlinge hjem rejste han videre over Montpellier til Italien, hvor Florents som omtalt særligt fængslede ham. Han skal der, lykkelig Læge som han stadigt var, have helbredet en Prinsesse af Medici, der var opgivet af sine italienske Læger, og som nu blev saa forelsket i den indtagende danske Læge, at hun tilbød ham sin Haand, naar han vilde gaa over til Katolicismen; men selvfølgelig modstod han Fristelsen. I Stedet for hendes Haand skal han have erholdt en saa kolossal Pengebelønning, at han derved blev en rig Mand. Om der ligger noget faktisk til Grund for denne romantiske Fortælling, er ukendt. Hans Dagbogsoptegnelser standse uheldigvis under hans Ophold i Frankrig, altsaa før han kom til Florents. I Rom blev han søgt af den svenske Dronning Christina, dog ikke som Læge, men som Videnskabsmand. Den alsidigt interesserede Dronning, som altid vilde træde i Forbindelse med de lærde, var dog navnlig optagen af Fyrsternes sædvanlige Begær efter at lave Guld, og

Borch fik i hende en taknemmelig Discipel i Alkemiens Studium, skønt han ikke bragte hende til Maalet. Roms antike Mindesmærker fængslede ham som Filolog i høj Grad, men samtidigt blev han ogsaa stærkt frastødt af det katolske Jærtegn-Uvæsen, som altid her florerede i højeste Grad. Her kan han ret føle sin protestantiske Overlegenhed og ved at gennemskue alle de fromme Bedragerier faa sin kritiske Selvfølelse plejet for billigt Køb.

Han kom hjem i 1666 og tog nu med stor Nidkærlighed fat paa sin alsidige Lærervirksomhed samtidigt med, at han endelig i en Alder af over 40 Aar begyndte at gøre sig gældende som Forfatter paa Naturvidenskabernes Omraade. og først og fremmest paa Kemiens. Og her bliver den ellers fredelige Mand paa en Gang til en vældig Polemiker, alt for sin kære Kemis Skyld. Den nærmeste Anledning til denne hans Forfatteroptræden afgav et Skrift af den berømte Professor *Hermann Conring* i Helmstädt, vel som alle andre en polyhistorisk, men tillige en overlegen kritisk Aand, der fulgte alle de ny Opdagelser med største Aarvaagenhed og var den første lægevidenskabelige Autoritet i Tyskland, som paa Grundlag af talrige Vivisektioner fuldt anerkendte Harveys Lære, skønt i sin Grund konservativ anlagt. En anden af Harveys tidlige Talsmænd i Tyskland, *Slegel*, meddeler et Brev fra Conring, hvori denne »fætetur venerari se τὰ πάλαια siquis alius, at sensibus magis fidere«. Iagttagelsen gælder for ham mere end Autoriteten — hvor forskellig fra hans omtalte samtidige C. Hofmann! Men skarpt afviste Conring alle den ny Forsknings vilde Skud og ganske særlig aarvaagent fulgte han de kemiske Reformbestræbelser. Ogsaa her er han fuldt anerkendende lige overfor hele den ny, virkelig

naturvidenskabelige Forskning og venter deraf betydningsfulde Frugter ogsaa for Lægekunsten, men samtidigt afviser han kategorisk alle forhastede Forsøg paa at forklare Livsfænomenerne ud fra Kemien og navnlig hele den vilde Alkymi, som, baaren af Menne-skeaadens altid levende mystiske Tilbøjeligheder og særligt af Renaissancebevægelsens og Paracelsismens overstrømmende Mystik, i hin Forsknings Følge skød frem med stor Fart. Det Skrift af et saadant Indhold, som Conring havde udgivet, (»de hermetica Ægyptiorum vetere et nova Paracelsicorum medicina«), var det nærmest, som fremkaldte Borchs første større Skrift om Kemien. Det er paa ingen Maade det lette Kavalleri, som Borch betjener sig af i sin Polemik; han gaar som altid uhyre grundigt til Værks og tager i sin Afhandling »Dissertatio de ortu et progressu chemie« (1668) Sagen op til den mest indgaaende lærde historiske Undersøgelse. Støttet til græsk-aleksandrinske Manuskripter, til Indskrifter paa Søjler og lignende fra den allerældste Tid, som han har lært at kende paa sin Udenlandsrejse, dokumenterer han med den yderste Vidtløftighed, at Tubalkain har været kemisk Videnskabsmand, at Faget derpaa er blevet dyrket i Chams Slægt (hvoraf Navnet »Chamia«) og at endelig Hermes Trismegistos har sat det i System. Det gamle Ægypten bliver da det første Hjemsted for denne store Videnskab. Derfra kom den til Jøderne ved Moses, der var oplært i al Ægyptens Visdom, som der staar i Apostlenes Gerninger (VII. 22), til Grækenland og Rom, til Araberne og derfra til Spanien og Europas andre Lande. Forskellige store Kemikere i Middelalderen fremhæver han med dyb Veneration og kommer til sidst til den nyere Tid, hvor han jubler over ogsaa at kunne fremhæve sit eget

Fædreland, de store Kemikere *Tyge Brahe* og *Peter Sørensen*.

Conring var ikke sen med at tage til Genmæle og tilføjede i en 1669 udkommen ny Udgave af sit Skrift et Afsnit »Apologeticus adversus Calumnias et insectationes Olai Borrichii«, hvori han med stor Klarhed hævder sit videnskabelige Standpunkt og afviser Borchs lærde Fantasterier. Men denne, for hvem Troen paa de alkymistiske Myter var bleven en Livssag, rustede sig paa ny med Energi til yderligere Værn derom og kunde 1674 offentliggøre det største Skrift, vi have fra hans Haand »Hermetis Ægyptiorum et Chemicorum sapientia ab Hermanni Conringii animadversionibus vindicata«. Med Indignationens Varme og Veltalenhed hugger han løs paa Conring i de heftigste og mest fornærmelige Udtryksmaader, uanset, at den berømte Professor i Medicin og Politik nogle Aar i Forvejen var bleven knyttet til den danske Konge ved en høj Tillidspost som udenlandsk Medlem af hans Raad. Borch klager over den Miskendelse, som alt det store, her særligt de gamle Ægypteres høje Videnskab, møder i denne onde Verden. »Vi Kemikere have en sørgelig Lod«, siger han, »hjemme i Laboratoriet tilsøles vi af Sod og ødelægges af de giftige Uddunstninger, ude angribes vi ikke blot af Mængdens forvirrede Tale, hvilken vi taale med spartansk Stolthed, men af selve de lærde, som følgende deres Sjæls oprørte Bevægelser misbruge deres Lærdom og Geni i ond Vredes eller ogsaa i Venskabs Tjeneste«. Det er Ægypterne, der er de virkelige store, i Sammenligning med den ægyptiske Hermes er Aristoteles, som Conring forguder, en Undermaaler og jammerlig Karl. Senere i Skriftet bryder han en

Lanse for sin kære Paracelsus, hvem han renser for alle Conrings nærgaaende Beskyldninger.

Da Borch udførte dette Hovedslag for sin Hjertesag, var Conring allerede en gammel Mand, og han tog heller ikke mere til Genmæle. Men Efterdønninger af den voldsomme Kamp lode sig dog længe mærke. *G. C. Schelhammer* (Professor først i Helmstädt og Jena, senere i Kiel), der var gift med Conrings lærde Datter, griber i sin Udgave af den afdøde Svigerfaders højt ansete »Introductio in universam praxin medicam« (som senere af *Lodberg Friis* ogsaa her i Landet benyttedes ved Undervisningen) Lejligheden til med Indignation at tilbagevise Borchs fornærmelige Beskyldninger mod den tyske Celebritet, og fra dansk Side optræder efter Borchs Død dennes hengivne Discipel *Holger Jacobsen* til Forsvar for sin Lærer med saa skarpe Udtryk, at det paa ny bragte Kampens Ild til at blusse op i lys Lue, hvorom heftige Udtalelsér fra forskellige tyske lærdes Side vidne.

Naar en saadan mild Fredens Mand som Ole Borch, der faar megen og velfortjent Ros for den mønsterværdige Høflighed i Polemiken, han ellers altid udviser, i Kampen for sin Kemi kunde lade sig henrive til at bruge en lidenskabelig og hensynsløs Angrebsform, saa har sikkert hans varmblodige italienske Ven *Borri* sin Part af Skylden og har opildnet sin troskyldige Adept. Den omflakkende Guldmager og Læge havde straks efter Borchs Hjemkomst fra Studierejsen forladt Holland og sat Kursen mod Kjøbenhavn. Et Ophold gjorde han i Hamborg, nærmest fordi han her var saa heldig at træffe sammen med Dronning Christina, »hos hvem«, som Werlauff siger, »enhver. der havde noget ekscentrisk ved sig, aldrig manglede at gøre Lykke«, og som jo var ganske sær-

ligt optagen af Alkymi og Guldmageri og Erhvervelse af de vises Sten. Dronningen tog ham da ogsaa i Beskyttelse baade mod hans hollandske Kreditorer og de Beskyldninger for Bedrageri, som efter hans Bortrejse fra Holland bleve bestandigt mere højlydte fra dette Land. Ligeledes blev han støttet af den engelske Ministerresident i Hamborg, hvis Hjælp han da ogsaa paaskønnede ved at forære ham en Kasse med foregivne Kostbarheder, men som, da den aabnedes efter hans pludselige Forsvinden fra Hamborg, kun skal have indeholdt værdiløse Smaasten.

1667 kom Borri til Kjøbenhavn, og Ole Borch var da lykkelig. Nu skulde han blive fuldt indviet i alle de store Hemmeligheder, for hvilke han i sin Tid i Holland kun halvt havde faaet løftet Dækket, derimellem ogsaa det vidunderlige og Lægevidenskabens Mænd højlig interesserende Eksperiment, som Borri havde forevist i Holland, og som bestod i, at han gennemborede Øjet paa Dyr, trykkede Øjenvædsken ud og saa heldte et alkymistisk Fluidum ind, hvorefter Øjet straks fyldte sig og den tabte Sekraft fluks vendte tilbage. For en god Modtagelse af den italienske Vismand i Kjøbenhavn havde Borch utrætteligt virket saavel i Breve til Hjemmet under sin Udenlandsrejse som efter sin Tilbagekomst. Særligt havde han været ivrig for at vinde Øjeblikkets toneangivende naturvidenskabelige Autoritet Thomas Bartholin, der fra først af nærrede megen Mistillid til den eventyrlige Person. Borri selv, der godt kendte Verden og Menneskene, havde med sædvanlig Snildhed arbejdet paa at omstemme Bartholin ved fra Holland at tilsende denne de mest smigrende Breve — en Metode, der næppe fejlede at gøre sin Virkning paa den fejrede Professor. Desuden maatte denne snart bemærke, at

selve Kong Frederik, der havde videnskabelige Interesser og som andre Fyrster var særligt velstemt mod Alkymister og Guldmagere, ogsaa havde kastet sine velvillige Øjne paa den lovende Italiener og nok ønskede at faa ham til Danmark. Saasnart Bartholin kommer under Vejr hermed, slaar han hurtigst muligt om og berømmer nu Borri i de højeste Toner, baade i Breve til Holland under Vismandens Ophold der og end mere efter hans Ankomst til Kjøbenhavn; Bartholin hilser ham her straks med en dithyrambisk Velkomsthymne, hvis Slutningslinier lyder:

Si vero invidiæ stimulus agitur iniquis,
Credite: constanti nomine *Burrhus* erit.

Kongen selv indrømmede den elegante og indtagende Guldmager Bolig paa Slottet, forsynede ham med Heste og Vogn og gav ham fire Tjenere og en Adelsmand til Opvartning. Og *Anders Bording*, der ogsaa havde et ret fint Instinkt for den Vej, Vinden blæste, stemte sin Lyre i sin »danske Mercurius« og sang:

Den Borri, som saa stor af Sagn om Verden farer
Til Kongen kommen er og hannem aabenbarer
Vel mangel lønlig Kunst udi Chymisteri,
Som han udgrundet har og er forfaren i.

Mere kunde Borri virkelig ikke forlange, og han ses nu ogsaa med Liv og Lyst at være skreden til Værket, utrætteligt støttet af Regeringen, af Bartholin og Borch. Assisteret af Nordmanden *Hans Olsen*, »Theosophus et medicus Bergensis«, vistnok en hæderlig og godtroende Fantast som hans Ven Borch, foretog Borri talrige kemiske Eksperimenter i det bekendte Guldhuse, der først byggedes bag Børsen og derfra flyttedes hen i Nærheden af den ny Østerport

og den af Christian IV. anlagte St. Annæ Kirke. Med Guldmageriet gik det dog kun saa som saa, men saa slog han sig til Gengæld saa meget mere op ved glimrende Mirakelkure saavel hos øjensyge som andre lidende. Ganske særlig Bravur knytter sig til hans Helbredelse af den af de danske Livlæger opgivne Ulrik Frederik Gyldenløve, Kongens egen Søn, og hvorom Bording i sin Avis synger:

Hvad vil Hippokrates, hvad vil Galen nu sige,
Her Borri med sin Kunst langt højere véd at stige.

Hans nævnte Eksperiment med Øjet var selvfølgelig noget af det, der maatte vække størst Opmærksomhed i de videnskabelige Kredse, og han gentog det ogsaa i Kjøbenhavn i Overværelse af Thomas Bartholin og Borch. Men da Bartholin senere redigerede Beretningen herom til sine Acta, hvor den indførtes i 1ste Bind S. 262, havde Vinden ved Kong Frederiks Død vendt sig, og han viser sig nu igen meget kølig og kritisk mod den fejrede Vismand. Han citerer et Angreb paa Borri fra den unge hollandske Anatom *Kerckring*, (der ligesom Steno gik over til Katolicismen og tog Bopæl i Florents), og lader tydeligt forstaa, at han bestandig har betragtet den eventyrlige Italiener med Mistro, hvorfor denne ogsaa var fornærmet og ikke en Gang vilde sige Bartholin Farvel før sin skyndsomme Bortrejse fra Landet efter Kongens Død. Men den brave. trofaste Borch skiftede ikke Mening. fordi Borri nu stod som en falden Storhed, og denne viste senere sin Paa-skønnelse af sin danske Ven ved at tilegne ham sit sidste Skrift »Hypocrates chymicus«. Vistnok var det ogsaa Borchs fortsatte ømme Følelser for Borri, der vare medvirkende til. at denne. da han senere

sad i haardt Fængsel paa Engelsborg i Rom og anraabte Kongen om en gunstig Erklæring, virkelig fik dette noget paafaldende Forlangende opfyldt, men iøvrigt uden at den danske Konges Anbefaling synes at have haft nogen Indflydelse paa den romerske Inkquisition.

Det vilde dog være en skammelig Uret mod Ole Borch, om hans Virksomhed for Kemien bedømtes af, hvad her er fremstillet om hans Kamp for de gamle Ægyptere og hans Begejstring for Borris hemmelige Kunster. Hans Virksomhed har ogsaa en ganske anden Side, der stiller ham i et særdeles gunstigt Lys lige overfor Videnskaben. Borch er helt igennem sit lærde Aarhundredes Barn og er ligesom Bartholinerne og Worm en mærkelig Blanding af Mystik og naturvidenskabelig Klarhed, af Lettroenhed og Skepsis, af blind Autoritetstro og Forskersyn. Endog i hans omtalte, alkymistisk bevægede Skrifter fremkommer der jævnligt Lysglimt, der betegne ham som den virkelige kemiske Naturforsker, og et senere lille Skrift »Docimastice metallica» viser ham, skønt han ogsaa her vender tilbage til Tubalkain og Hermes, ganske overvejende som den praktisk øvede Mand, der formaar at give andre Praktikere kyndige Faganvisninger til Prober-Kunstens Anvendelse i Bjergværker og Smeltehytter. Han giver detailleret Besked om de Kar og Apparater, som her skulle anvendes, men gør tillige, karakteristisk for hans gammeldags lærde Grundstandpunkt, Undskyldning for Behandlingen af en ulærd Materie, der maaske vil befindes at være en Filosof uværdig. Men at Skriftet virkelig var praktisk, bevistes ved dets stærke Benyttelse og Oversættelse baade paa Dansk, paa Svensk og paa Tysk. Betydeligst som Kemiker har han vist sig i de talrige Eksperimenter, han har

meddelt i Bartholins Acta. Her optræder han som den moderne empiriske Naturforsker, holder oftest alle teoretiske Spekulationer ude, fremlægger kun de fundne Resultater og gennemfører saaledes det nøgterne Erfarings-Standpunkt, hvilket han ofte i sine Skrifter betoner som det eneste gyldige. »Der er, siger S. M. Jørgensen (i Biografisk Leks.) »mærkelige Ting i disse smaa Afhandlinger, som vel fortjente at gøres til Genstand for et nøjere Studium«. Der er i Eksperimenterne Tilløb til store og afgørende kemiske Opdagelser, saaledes til Opdagelsen af Ilten, men uheldigvis er det kun blevet ved Tilløb. De zoologiske og botaniske Bidrag af ham, der ligeledes i et ikke ringe Antal ere trykte i Bartholins Acta, ere derimod kun af mindre Betydning, men grundig og samvittighedsfuld er han som altid, og ogsaa her er det stadigt den nøgterne Iagttagelse, der kommer til Orde. I Tidsskriftet har han endvidere indført talrige kasuistiske Meddelelser fra sin store Lægepraksis, de fleste dog kun visende Tidens naive Opfattelse af Sygdomsfænomenerne. Et større botanisk Arbejde, han udgav i sine sidste Aar, »de usu plantarum indigenarum in medicina«, er nærmest udarbejdet efter Forbilledet fra hans Lærer Simon Paullis »Flora Danica« og sigter som denne udelukkende paa det praktiske Formaal at paavise nyttige Lægeurter for Befolkningen; Botanik blev jo ogsaa endnu paa det Tidspunkt almindelig kun betragtet og behandlet som et Hjælpefag for Medicinen, og det Standpunkt indtager Borch ligesom Paulli.

Sin største videnskabelige Betydning har Borch dog vistnok haft ikke som Naturforsker, men som Filolog, som en af Datidens ypperste Latinere. M. Cl. Gertz har i biografisk Leksikon givet en udførlig Rede-

gørelse for hans frugtbare Forfattervirksomhed paa dette Omraade. Den omfatter dels grammatisk-leksikalske, dels mere historiske Arbejder, dels almindelige Sprogbetragtninger. Mange af disse Skrifter ere af betydeligt Værd. Først og sidst kæmper Borch mod den slette, med Barbarismer fyldte Latin; hans Kærlighed til »pura latinitas« holdt sig bestandigt lige varm. Ogsaa paa dette Punkt har hans Trofasthed staaet sin Prøve Livet igennem.

Det er imidlertid ikke alene ved sit yderst frugtbare Forfatterskab i alle de forskellige Videnskabsfag, at han staar som et Mønster paa en altid lige flittig og arbejdsom Universitetsprofessor. I Modsætning til de allerfleste af sine akademiske Kolleger viste han og vedblev til det sidste at vise de samme prisværdige Egenskaber ogsaa i sin Lærergerning. Han levede ikke alene for Videnskaben, men ogsaa og lige saa fuldt for de unge Videnskabsdyrkere, hans kære Disciple. Ikke blot varetog han med en paa hin Tid næsten ukendt Paapasselighed og Samvittighedsfuldhed sine Forelæsninger paa Universitetskatedret i Forbindelse med sine akademiske Disputationer og andre ham paahvilende Hverv og Forretninger, men han indviede ogsaa ufortrødent Disciplene i Videnskaben gennem de besværlige praktiske Øvelser. I Botaniken optog han sin kære Lærer Simon Paullis Ekskursioner i Kjøbenhavns Omegn, og han førte dem ogsaa ind i sit kemiske Laboratorium og lærte dem at arbejde her som han selv i Sod og Røg, udsat for de giftige metalliske Uddunstninger. En af hans og Stenos ivrige Disciple, den nævnte Holger Jacobsen, har i sine flittigt førte Kollegiehæfter foreviget Borch ved kvikke Tegninger, tildels gengivne i P. Hansens illustrerede Literaturhistorie, hvilke vise den højtskattede Lærer

baade i hans Laboratorium og i Spidsen for en stor Skare Studenter paa en botanisk Ekskursion. Den faderlige Kærlighed til Disciplene er den Understrøm, der bestandig mærkes i hele hans akademiske Virksomhed, og den var sikkert nok Udtryk for en dyb sympatetisk Trang hos den varmtfølende Mand, der iøvrigt førte sit Liv ensomt, tarveligt og tilbagetrukket, i ugift Stand.

Hvad der havde bevirket hans ensomme Pebersvendeliv, er ikke bekendt for Verden; naar man talte til ham om at indgaa Ægteskab, svarede han blot med den vise Thales: det er endnu ikke Tid (*οὐκ ἔστι καιρός*). Han har ogsaa sagt, at han forblev ugift, »ut philosopharetur expeditius«. At han har haft sin alvorlige Roman, der gav ham hans Præg for Livet, kan vel næppe være Tvivl underkastet. Om der ligger en Virkelighed skjult bag den romantiske Fortælling om den unge medicæiske Prinsesse, faar staa hen. E. Pontoppidan og C. P. Rothe beretter om en Trolovelse med en ung Pige, han indgik paa sine gamle Dage, men som han igen hævede, da han en Gang i et Spejl opdagede, at hun bag hans Ryg efterabede hans haltende Gang. Hvem det skulde have været, er ikke sikkert oplyst. Pontoppidan fortæller, at vedkommende unge Pige tilhørte den Wormske Slægt, og Koch opstiller den Gisning, at det var Borchs Kollega Villum Worms Datter Susanne Malene. Denne Antagelse synes at have Sandsynlighed for sig. For det første har Borch for denne unge Jomfru, som det ses af hans Testamente, næret kærlige Følelser, og vedblev med sædvanlig Trofasthed at nære dem. Har hun nu en Gang gjort sig skyldig i den nævnte ungdommelige Kaadhed, saa har dette naturligt nok kunnet bringe den aldrende Mand til at afstaa fra sit

dristige Forehavende at knytte hende til sig som sin Hustru, men har iøvrigt intet Skaar gjort i hans Følelser for hende, hvad han udtrykker i sit Testamente ved at forære hende til en »kærlig Amindelse« 600 Rdl. Men dernæst foreligger der et særlig talende Vidnesbyrd om et bestaaende inderligt Forhold mellem Borch og Jomfruen i et »sørgeligt Amindelses og Æres Digt«, der ved hans Død blev, som Underskriften lyder, »klageligen stiled af den, som: *Sørger Meget Wemodelig*«. Anonymiteten er temmelig let gennemskuelig ved de tre fremhævede Begyndelsesbogstaver i Underskriften (*Susanne Malene Worm*), og om end Lyriken deri fremtræder lidt ubehjælpsomt, er den følte Grundstemning deri ikke til at tage fejl af. Det begynder saaledes:

For Tiden blev jeg elsket, for Tiden jeg bedrøvet
 Maa sørge, thi min Ven er mig saa slet berøvet.
 Jeg veed ei Kærlighed, hvorvidt den strække kan,
 Men Venskab bandt mig dog til en fuldkommen Mand.
 Du søde Borck, jeg veed Du elskte mig saa saare,
 Jeg favner døde Krop derfor med Tusind Taare.
 Imedens Du var til, da holdt Du nok af mig,
 Thi nu Du borte er, jeg holde skal af Dig.

Den heri udtrykte vemodige Følelse for den afdøde, der utvivlsomt er ægte, vidner noksom om et bestaaende inderligt Forhold, og hvad mere er, den giver en Nøgle til Forstaaelse af, hvorfor en helt eller halvt sluttet Forlovelse mellem dem maatte blive hævet. Den unge Piges Følelser for den gamle Mand have ikke haft den Karakter, at de kunde føre hende til at indgaa Ægteskab med ham; det er ogsaa han kommen paa det rene med, og saa har han resigneret, medens Venskabsforholdet er blevet bevaret. Almindeligt bekendt er iøvrigt denne romantiske Side i Borchs Liv — ligesom ogsaa den tidligere romantiske

Episode i Florents — bleven ved Chr. Winthers Behandling deraf i den finttegnede og stemningsfulde Novelle en »Aftenscene«.

Men saaledes kunde han naturligt komme til at leve, som han gjorde i sine senere Aar, tilbagetrukken i stille Syslen for sin Videnskab og først og fremmest for sine Disciple, de unge Studenter. Og han tog sig ikke alene faderligt af dem, medens han levede, men han gjorde meget mere; han blev efter sin Død og for alle de kommende Slægter af danske Studenter en Velgører som faa ved Oprettelsen af sit store smukke Studenterhjem i Kannikestræde, det, som Efterverdenen stadigt har kaldt efter den højtfortjente Stifter »Borckens« eller i den nyere Tid »Borchs Kollegium« — hvad der imidlertid ikke var overensstemmende med hans i Stiftelsens Fundats udtalte Vilje; »saasom jeg af sær Betænkende ej vil, at det efter mit Nafn skal kaldis« siger han deri, skulde det hedde »*Collegium Medicæum*«. Hvorfor Stiftelsen skulde bære dette Navn, har han ikke villet sige, og en vis Hemmelighedsfuldhed er derfor knyttet dertil. Man har da gættet paa, at det skulde sigte til den medicæiske Prinsesse, hvem Borch skulde skyldes sin Rigdom, og deri villet finde en Bekræftelse paa den nævnte Fortællings Realitet. Hans Formue behøvede dog ikke at have en saadan Oprindelse. Han var i Stand til at give de danske Studenter denne storartede Gave, idet han ikke blot havde sine ret vel lønnede Embeder som Professor og Universitetsbibliotekar, men ogsaa en stor og indbringende Lægepraksis. Han var dertil en god Økonom, og hans tarvelige Liv medførte ikke store Udgifter; kun hans ikke ringe Godgørighed lagde noget Beslag paa hans Pengepung.

I flere Aar syslede han med Tanken om at an-

vende største Delen af sin Formue til at bygge et saadant Kollegium; dette skulde være det Barn, som arvede ham. »Akademiet var hans Moder, Kollegiet blev hans Datter«, siger Poul Vinding smukt i sin Ligtale over ham. 1688 fik han den ifølge Danske Lovs Bestemmelser nødvendige kongelige Tilladelse til at gøre sit Testamente saaledes, til Fordel for det paatænkte Kollegium, og samme Aar opnaede han Enighed med sine Kolleger i Konsistorium om Købet af en gammel forfalden Professorresidens i Kannikestræde ligeoverfor den Residens, han selv beboede. Borch betalte 2000 Rdl. derfor og forpligtede sig desuden til at yde Residensens Indehaver, den gamle Professor Bertel Bartholin, en af Thomas Bartholins Brødre og Borchs filologiske, men meget ubetydelige Kollega, en passende Huslejegodtgørelse. Kollegiet skulde rumme 16 Alumner, hvoraf efter Fundatsen 1 skulde dyrke Studiet af Kemien, 1 Studium Botanicum-Medicum, 1 Matematiken, 3 Filologien og 10 Teologien. Alle de Videnskaber, som Borch selv havde helliget sig, skulde saaledes her være repræsenterede. Den tilsyneladende store Begunstigelse af Teologerne, som kunde antages at være et Udslag af Borchs varme Interesse for den lutherske Ortodoksi, har dog i Virkeligheden sin ganske nærliggende Begrundelse deri, at i hin Tid de allerfleste Studenter dyrkede dette Studiefag, i ethvert Tilfælde i deres første Universitetsaar; senere gik de saa oftere over til andre Studiefag. Derfor føjer Borch ogsaa i Fundatsen betænksomt til angaaende de 10: »dog ingen af alle at forbydes, at de jo i andre lovlige Studiis efter egen Inclination sig ogsaa maa exercere«. Om Kollegiets fremtidige Ordning og hele Liv giver han meget detaillerede Bestemmelser. Ephorus skal føre nøje Indseende med, at

Alumnerne vise Flid og paapasselig besørge deres Exercitia; han skal ogsaa til de foreskrevne Deklamationer og Disputationer give dem Themata, som kunne skærpe deres Judicium. Borch giver selv med vanlig Omhu for Akademiets Elever i Fundatsen Anvisning paa saadanne Emner, som han anser for særlig heldige, saasom: Hvad vilde Eva passende kunne sige, da hun var bleven forlokket af Slangen? Hvad kunde den forlorne Søn sige, da Faderen havde modtaget ham med aabne Arme? o. s. v.

Borch nøjedes ikke med at byde Studenterne en saadan hyggelig og venlig Bolig, han skænkede dem ogsaa 16,000 Rdl., hvis Renter de skulde nyde godt af, og Fundatsen giver i sine forskellige Bestemmelser i det hele noksom Vidnesbyrd om, med hvilken Om-sigt han søgte at sikre Alumnernes og Kollegiets fortsatte Trivsel. Samtidigt udfærdigede han tillige et andet Testamente, hvori han skænkede Pengesummer til andre Studenter udenfor Kollegiet, navnlig til syge Studenter, ligesom ogsaa til fattige af andre Samfunds-klasser. Til 1ste Efor ved Kollegiet valgte han den nidkære og samvittighedsfulde Professor Poul Vinding.

Borchs Helbred blev imidlertid bestandig svage-ligere, og ivrigt paaskyndede han Opførelsen af sit Studenterhjem. Men han fik ikke den Glæde at opleve dets Fuldførelse. Da de Stensmerter, han led af, tilsidst bleve uudholdelige, bestemte han sig til at underkaste sig Operation af den øvede Kirurg *Johannes de Buchwald*, der imidlertid i dette Tilfælde ikke havde Held med sig. Den ved Stenens Størrelse yderst vanskelige Operation mislykkedes og voldte den berømmelige Professors Død 13de Oktober 1690. Den efter Døden udtagne Blæresten opbevaredes senere i Kollegiets »Museum rariorum« i en Sølvæske, forsynet

med Mindevers baade paa Dansk og Latin. Det danske var af Thomas Kingo og lød saaledes:

Her er den Morder-Sten, som stak med Dødens Fork
 Og jog til Graven vor uødelige Bork.
 Den lærde Verden fik derved et Hjerte-Meen,
 Gak Læser, gak og græd, om Du ej selv est Steen.

Først det paafølgende Foraar kunde hans stolte Kollegium højtideligt indvies. Det er vel senere gentagne Gange blevet lagt i Grus, hvorved det har mistet saavel sin oprindelige forholdsviis pragtfulde Udstyrelse som det kostbare Bibliotek og andre værdifulde Samlinger, som Borch ogsaa havde skænket det. Men det har dog begge Gange rejst sig igen og fortsat sin velsignelsesrige Gerning for de unge, som et bestandigt lige talende og levende Minde om den ædle, menne-skevenlige Stifter.

7. Den Bartholinske Perodes Epigoner.

*Peder Kylling — Holger Jacobsen — Caspar Bartholin
 den Yngre.*

Med Ole Borchs Død maa den danske Lægevidenskabs kortvarige egentlige Glansperiode siges at være afsluttet. Alt er vel ikke dermed forbi, noget naturvidenskabeligt og lægevidenskabeligt Liv rører sig vel fremdeles i Danmark, men det er nærmest dog kun et Efterslæt af mattere Karakter, og hvad der med Udgangspunkt i den Bartholin'ske Periode i den følgende Tid fremkommer af Præstationer af betydelig Rang, falder ligesom tildels allerede Stensens Virken udenfor vort Land og udbreder sin Glans over fremmed Videnskab.

Af de tre Naturvidenskabsfag, der udgøre den Bartholin'ske Perodes Hovedstyrke: Anatomi, Botanik og Kemi, var det kun Botaniken, hvis Studium uden Afbrydelse plejedes efter Borchs Død med Kyndighed og Energi. Det er Borchs Discipel *Peder Lauridsen Kylling*, som i saa Henseende har Hovedæren og har holdt Forskningens Fane højt i sin Lærers Aand. J. W. Hornemann har vidnet, at »denne udmærkede Mand var uden Tvivl den grundigste, den ivrigste og den mest erfarne af Botanikerne i Danmark indtil Rotthølls Tidsalder«. Hans botaniske Arbejder og navnlig hans Hovedværk »*Viridarium Danicum*«, vidne i ethvert Tilfælde om en utrættelig og grundig Samlerflid, om end næppe om en Videnskabsmand af fremragende Evner. Han var en stille Mand, der levede for sine kære Planter paa sit Kammer i Walkendorffs Kollegium uden at vise nogen videregaaende Ærgerighed og betragtedes af sin Samtid som en Særling, med hvem man var tilbøjelig til at gøre Løjer, somme-tider af lidt onskabsfuld Natur. Saaledes klager han selv over, at en drillende Spøgefugl havde, da hans »*Viridarium*« var under Pressen, faaet udtaget et Bogstav i det Værket prydende Indledningsdigt af hans Velynder og kyndige Medarbejder, Præsten *Henrik Gerner*, saaledes at der kom til at staa i Digtet »*Urtekostens Mester*« i Stedet for »*Urtekonstens Mester*«.

Af Borchs andre Disciple er det navnlig Thomas Bartholins Søn *Csspar* og hans Søstersøn *Holger Jacobsen (Jacobæus)*, der komme i Betragtning. Begge havde tillige haft Steno til Lærer under hans Virksomhed i Kjøbenhavn 1672—74, og begge viste paa tydelig Maade den store Indvirkning, som dette Discipelforhold har haft paa dem. *Holger Jacobsen* var fra først af den mest lovende af de to. Med stor Inter-

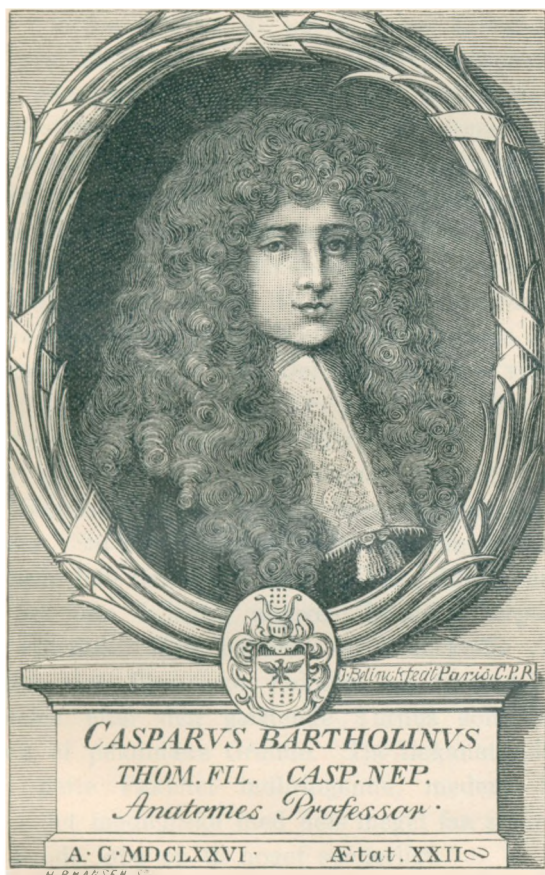
esse og Iver fulgte han sine begavede Læreres Forelæsninger og Demonstrationer, hvad hans i det store kgl. Bibliotek opbevarede Kollegiehæfter bære Vidne om. Den Veneration og Begejstring, han nærrede for sin fængslende katolske Lærer, bevirkede ogsaa, at han, da han sammen med sin Fætter Caspar Bartholin 1674 begav sig paa den store Studierejse, tyede til Florents og i meget lang Tid blev hos Steno. Denne gav sin kære og lovende Discipel Vejledning i Geologi og betroede ham at bearbejde sit store samlede Materiale til det Hovedværk, som Mesteren selv nu ikke kunde fuldføre. Under denne daglige intensive Paa-virkning blev den unge Students varme, lelfængelige Aand ogsaa ført stærkt henimod den katolske Kirke. I et Brev, skrevet 8de Marts 1677 af Professor Noris i Pisa, meddeles det, at Hr. Holger hører Stenos Messe med Andagt og gaar til Prædiken i Domkirken, og i et følgende Brev siges, at han hører Messen med største Andagt, hvorefter den end varer, og hans snarlige Konversion stilles i Udsigt. Men umiddelbart efter rejste han med sin Fætter bort over Livorno, og den truende Katastrofe blev lykkeligt undgaaet; de bleve begge heldigt bevarede for de ventende Professorembeder i Hjemmet.

Holger Jacobsens varme Sind og videnskabelige Begejstring synes nu ogsaa hurtigt at være bleven afkølet, efter at han ved sin Hjemkomst var bleven installeret i sit gode Embede ved Universitetet. Efter den Tid gav han sig aabenbart kun meget lidt af med Videnskaben. Det store geologiske Arbejde, som Steno havde lagt i hans Hænder, tog han aldrig fat paa, og det laa vel ogsaa over hans Kræfter. Det eneste litterære Værk, hvorved han i sin Professortid har gjort sig bekendt, er hans paa kongelig Befaling udgivne

»Museum Regium«, en Pragtfoliant, hvori alle det kongelige Kunstkammers brogede Samlinger beskrives og afbildes, og som ved at tilsendes fremmede Fyrster indbragte ham mange kostbare Foræringer og Æresbevisninger. Men selv af dette Værk havde han maaske i Virkeligheden kun en ringe litterær Fortjeneste. Udarbejdelsen af Teksten skal i det mindste for en væsentlig Del skyldes hans mangeaarige Huslærer *Jochum Halling*, en stilfærdig, beskeden Mand, hvis efterladte Samlinger og Afhandlinger i Haandskrift vise Dygtighed og grundige Kundskaber, men som aldrig bragte det til mere end til ved Universitetets Kaldelse at blive Degn i Taarnby paa Amager.

En tiltalende Side ved Holger Jacobsen, der iøvrigt døde kun 50 Aar gammel af Tyfus, var og vedblev at være hans varme Veneration for sine afdøde Lærere. Navnlig viste det sig ved Ole Borchs Død, hvor han som Universitetets Rektor i dets Programma funebre med saa stor Ildfuldhed tog den afdøde i Forsvar mod Conrings nærgaaende Angreb paa hans kemiske Teorier, at det, som allerede ovenfor nævnet, voldte megen Forbitrelse hos den tyske Celebritets mange Disciple og igen bragte den gamle Strid til at blusse op. Programmet angives iøvrigt at være forfattet af *Hans Mule*, men han var ingen stor Skribent, og hele Inspirationen skyldes sikkert nok Holger Jacobsen, der ikke manglede Evne, naar han blot vilde bruge den.

Naar Holger Jacobsen i sin letfængelige Ungdomsperiode slap uskadt ud af Stenos bedaaende Paavirkning og alle den katolske Kirkes fængslende Tilløkkelser, saa skyldtes det vist nærmest hans Fætter og Rejsefælle *Caspar Bartholin*, der skønt end yngre af Aar aabenbart var den besindige Mand, der ingen-

sinde lod Fantasien og Følelsen tage Magten fra den fornuftige Beregning, men, sit ægte Bartholin'ske Blod tro, altid først og fremmest tænkte paa sin gode Fremtidskarriere i Danmark. Til en saadan viste han sig ogsaa i fortrinlig Grad at passe; hans Fremtidsbane blev saa glimrende, som en Universitetsprofessors videst gaaende Ærgerrighed kunde ønske sig den. Overensstemmende med sin Slægts Traditioner og med sine tidlige Udnævnelser — først til »Professor anatomie et physices« med Sæde i det filosofiske Fakultet, derpaa til »Professor medicinæ ordinarius« med Oprykkingsret ogsaa i det medicinske — dyrkede han i den tidligere Tid af sin Universitetsvirksomhed fortrinsvis Anatomien, genaabnede det berømte Domus anatomica og synes i en Del Aar at have været en flittig og skattet Docent, der samlede videbegærlige Disciple om sig, ligesom Faderen og Bedstefaderen havde gjort det. Han fulgte ogsaa i det hele hæderligt i Stenos Spor og gjorde flere mindre Kirtelopdagelser. Sin Oprykkingsret i det medicinske Fakultet benyttede han imidlertid ikke og blev aldrig, saaledes som det ofte fejlagtig angives, Decanus perpetuus i dette Fakultet. Han beholdt sin fremskudte Stilling indenfor det filosofiske Fakultet og fungerede her fremdeles efter den gældende Turnus som Dekan, vistnok af pekuniære Grunde. Thi Dekanatsstillingen var i dette Fakultet indbringende, medens Sportlerne i det medicinske med dets meget faa studerende ikke kunde løbe op til noget synderligt.

Men det var kun en kortere Aarrække, at han flittigt udførte sine akademiske Pligter. Efterhaanden blev hans store Arbejdsdygtighed og alsidige Evner benyttede til mange andre Forretninger, der førte ham vidt bort fra Lægevidenskab. Hertil bidrog særligt den

Forbindelse, som han, maaske ogsaa ved sin indtagende og meget distingverede Personlighed, efterhaanden førtes ind i med de adelige Slægter og først og fremmest med den mægtige Reventlow'ske Slægt; Riegels bebrejder ham med sædvanlig Bisterhed, men ikke uden nogen Berettigelse, at han sveg Videnskabsmandens Kald for at blive Adelen's Haandlanger, Efter at han allerede 1691 som mange andre ansete Universitetsprofessorer havde faaet Sæde i Højesteret, fik han senere den saa ansvarsfulde Stilling som Generalprokurør, og snart efter udnævntes han tillige til Deputeret for Finanserne og Præsæs i Rentekammeret. Som den første borgerlige fik han det hvide Baand, og 1731 blev han med sin Slægt nobiliteret. Den uhyre Indflydelse, han var i Besiddelse af, benyttede han da ogsaa troligt, følgende Faderens Eksempel, til sin Slægts Fordel, men vakte derved en stærk Stemning mod sig; den virkede vel anonymt og stadigt i det skjulte, men blev vistnok netop derved saa meget farligere, og tilsidst maatte han da ogsaa tage Hensyn til dens Klager og Advarsler.

Med Caspar Bartholin den Yngre forsvinder dette berømte Navn fra vort Universitet og vor Lægevidenskab. Selv efterlod han sig ingen Sønner, og mellem hans Brødres Børn var der ingen, som tog Slægtens akademiske Traditioner i Arv. Førerskabet i vor Medicin gaar i det 18de Aarhundrede over til andre, der staar den store Fincke-Worm-Bartholin'ske Slægt fjernt, tildels til indkomne Tyskere, og hele Aarhundredets første Halvdel afgiver under dette Førerskab et ikke oplivende Billede af Træghed og Stilstand, der maa føles dobbelt trykkende efter den foregaaende Periodes rige Liv og Glans.

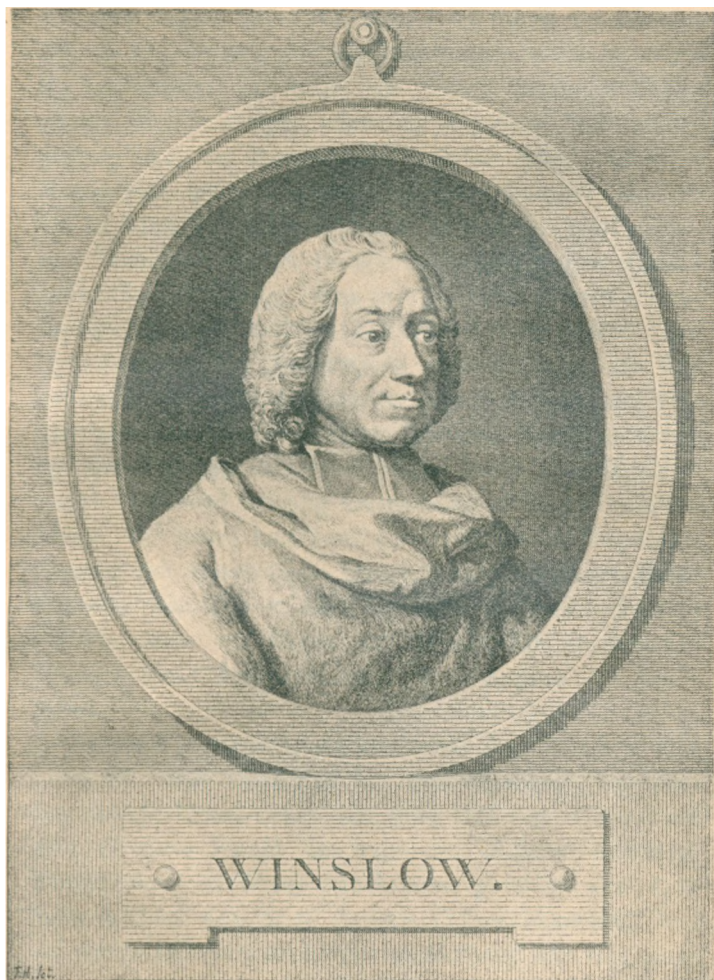
8. Jacob Winsløw.

Henimod det 17de Aarhundredes Slutning skyder dog endnu et ungt, særdeles frodigt Skud frem paa den Bartholinske Videnskabs gamle Stamme, vel ikke knyttet til denne ved Blodets Baand lige saa lidt som flere af de allerede omtalte Berømtheder, men dog et direkte Skud deraf, en direkte Discipel af Periodens tre Professorer Ole Borch, Holger Jacobsen og Caspar Bartholin. Og det er tilmed en Discipel, der snart viser sig at have ganske særlige Evner til at genoptage netop den Side i den Bartholinske Videnskab, som havde givet den dens største Prestige, den anatomiske Forskning. Det var en Videnskabsmand, hvis Betydning begrunder en mere udførlig Omtale, den fynske Præstesøn Jacob Winsløw, en kødelig Slægtning af Steno, med hvem han ogsaa kan siges at være aandeligt beslægtet, for saa vidt som han, ligesom denne, vandt en Verdensberømthed som Anatom og, ligesom denne, faldt fra sin Fædrenetro for at antage Katoicismen og derved ogsaa blev fremmed for sit Fædreland.

Det har derfor ligget nær at sammenstille disse to berømte Videnskabsmænd og betragte dem som to meget nære aandsbeslægtede. Men dette er dog nærmere beset alt andet end rigtigt. Det viser sig tværtimod ved en nøjere Betragtning, at disse to tilsyneladende aandsbeslægtede i Virkeligheden snarest maa siges at være afgjorte Modsætninger i hele deres Aandsdisposition som i deres Livsførelse. Og Væsenforskellen mellem dem kan maaske i en kort Hovedsum sammenfattes deri, at Winsløws aandelige Personlighed er en god, jævn og solid dansk Mands, medens Steno har langt mere af en fremmedartet end af en hjemlig Støbning.

Forskellen viser sig allerede i deres Forhold som unge Studerende. Medens Stenos gærende Aand ikke paa nogen Maade kunde give sig ind under den herskende ortodokse Teologis skolerette Opdrætning ved Universitetet, hvilede Winsløw, der hørte til det første Hold teologiske Alumner paa Borchs Kollegium, ligesom de fleste af Samtidens Studenter roligt i dette Studium, tog sin teologiske Attestats uden Vaklen og begyndte at prædike med almindeligt Bifald. Det var først, efter at hans Velydere, *Ole Rømer* og den for Naturvidenskab og Lægevidenskab altid livligt interesserede Geheimeraad *Mathias Moth*, havde opdaget Anlæg for naturvidenskabelig Forskning hos ham og tilskyndet ham til at forandre Studium, at han lod sig overtale til at gøre det. Men nu kastede han sig med vanlig Iver og Grundighed over de nye Fag og blev Caspar Bartholins dygtige Prosektor. 28 Aar gammel tiltraadte han da i 1697 som Mediciner og med rigelig offentlig Understøttelse den sædvanlige store Studierejse og søgte som alle sine samtidige hen til Hollands Lægevidenskab.

Her viser han sig hurtigt ligesom Steno i en mærkelig Grad frigjort for den apriorisk-skolastiske Tankegang, som Kjøbenhavns Universitet trods den Bartholinske realistiske Forskning endnu væsentligt var hildet i. Men Frigørelsen ytrer sig dog paa en ganske anden Maade hos ham end hos Steno. Medens denne uden at bekymre sig om Lægevidenskabens praktiske Discipliner straks kaster sig ind i en fordybet anatomisk-fysiologisk Forskning for at løse Naturens Gaader, tager Winsløw Sagen netop jævnt praktisk, dyrker Anatomien nærmest som en praktisk sigtende Kirurg og giver sig til at være Discipel hos en hollandsk

Jordemoder for at erhverve sig et praktisk Selvsyn paa Fødselshjælpen.

Saa rejste Winsløw videre til Paris, og her var det, at han foretog det skæbnesvangre Skridt at svigte sin Lutherdom og kaste sig i den katolske Kirkes Skød. Men intetsteds viser sig den dybe Modsætning mellem hans og Stenos Aand paa en mere afgørende Maade end netop i deres Omvendelseshistorie. Medens det er Stenos Følelsesliv, der overvælder ham, kommer Winsløw til sin Religionsforandring paa ganske jævn, fornuftmæssig Maade, gennem fortsatte teologiske Disputer, hvilke i høj Grad kunde florere i hin Disputationens og Dialektikens gyldne Tid. Hans forandrede Opfattelse bevirkedes dels ved saadanne Disputereøvelser om Forholdet imellem Protestantismen og Katolicismen, som han selv netop for Øvelsens Skyld drev med en ung Landsmand af den Worm'ske Slægt, og hvori han som den mest øvede Disputator overtog det vanskeligste Hverv, det at forsvare Katolicismen, dels ved at høre lignende Disputer i en Kirke i Paris, hvor en Præst var lønnet for at forsvare Romerkirkens Læresætninger mod Angreb fra Auditoriet.

Denne sidste Disputationsrække har Winsløw selv erklæret for at være den for ham afgørende, og vedkommende Præst synes dog efter Holbergs Vidnesbyrd kun at have været en temmelig ordinær dialektisk Klopfægter. At denne har kunnet gøre et saa dybt Indtryk paa den unge danske Videnskabsmand, kan da ogsaa kun forklares ved, at Holberg har Ret, naar han samtidigt stempler Winsløw som en Mand, der sammen med sin Lærdom i sin teologiske Disputere-syge viste en »stor Enfoldighed«, en Egenskab, som mindst af alt vilde kunne tillægges Stenos skarpsindige

og dybt tænkende Aand. Bossuets veltalende Skrifter og personlige Paavirkning, der en Menneskealder tidligere viste sin Indflydelse paa Steno, synes dog ogsaa at have udøvet en vis Indvirkning paa Winsløw, som efter sin Omvendelse traadte i nært Forhold til denne gamle Mønsterprælat og ved hans redbonne Hjælp hurtigt fik sin paa Grund af Religionsfrafaldet prekäere Stilling sikret i fast Tilknytning til Pariserfakultetet. Til Gengæld hjalp Winsløw sin Velgører og sin ny Kirke med at slaa fast, at Køkkenurterne ved Paris vare saa nærende, at der ikke — som nogle fritænkeriske Pariserdoktorer havde vovet at ymte om — i sanitær Henseende var noget til Hinder for at gennemføre Kirkens strenge Faste. Kort efter begyndte Winsløw som Assistent og Vikar hos den berømte Anatom *Du Verney* og som »Docteur Regent« i Fakultetet sin glimrende Lærer- og Forskerbane.

Ikke mindst træder den afgørende Modsætning mellem Steno og Winsløw frem i deres Livsførelse efter Omvendelsen. Hin vedbliver at være i en endog bestandig mere tiltagende Sjælsuro og Gæring. Denne falder derefter fuldstændig til Ro i sin ny Trosbekendelse og fortsætter hele Livet igennem uforstyrret Dyrkelsen af de Videnskabsfag, han som ung havde valgt sig — medens Steno hurtigt opgiver sin Anatomie og en Tid, inden han i voksende Sjælekval fuldt forlader al Videnskab, anvender sin rige Genialitet paa andre Forskningsopgaver. Dybt forskellige ere de to Landsmænd overhovedet i hele den Maade, hvorpaa de dyrke Videnskaben. Hurtigt modnes Frugterne af Stenos Genialitet, det ene banebrydende anatomisk-fysiologiske Skrift fremkommer efter det andet i den korte Periode, hvori han intensivt dyrker denne Forskning, Winsløws Produktion flyder kun sparsomt,

kun med længere Mellemrum offentliggør han sin anatomiske Specialarbejder i »Mémoires de l'Académie des sciences«. Først i en Alder af 63 Aar skrider han til Udgivelsen af sit verdensberømte, rundt om ved Lægeskolerne benyttede Hovedværk »Exposition anatomique de la structure du corps humain«, men saa har han ogsaa ved sin trofaste, mere end 30aarige Beskæftigelse med Anatomien kunnet bringe sit Værk til en fuldgyldig Afslutning og navnlig deri klart fastslaa hele det topografiske Grundlag, paa hvilket Kirurgiens Udøvelse derefter i lang Tid væsentligt hvilede. I dette sit Hovedværk aftrykker han som ovenfor nævnt sin Frænde Stenos berømte Tale om Hjernens Anatomi, idet han fremhæver, at de deri nedlagte Principer for anatomisk Forskning have været ham »la source primitive et le modèle générale de toute ma conduite dans les travaux anatomiques«. Og i saa Henseende var han virkelig ogsaa Stenos aandsbeslægtede Arvetager.

Men den væsentlige Forskel er der endnu mellem de to Landsmænd ogsaa i deres anatomiske Forskning, at Steno stadigt behandler Spørgsmaalene rent videnskabeligt uden at tænke paa nogen Anvendelse i Praksis, fra hvilken han altid holdt sig fjern, medens Winsløw altsaa for en Del arbejder for Anatomiens direkte praktiske Anvendelse paa Kirurgien. Ved Siden af sin omfattende forskende og docerende Virksomhed drev han ogsaa lige til sin høje Alder, skønt en tiltagende Tunghørighed lagde ham betydelige Hindringer i Vejen, Lægepraksis i stor Udstrækning, og det ikke blot som Tidens andre Celebriteter hos de rige og fornemme, men ogsaa hos de smaa og fattige. Hans oprigtigt fromme og menneskevenlige Gemyt gav sig heri et smukt Udslag.

Hans fromme Sind gav sig ligeledes Vidnesbyrd i den rolige Resignation, hvormed han bar Verdens Tilskikkelser, Krænkelse og Forbigaaelse. Der mærkedes ingen Bitterhed hos ham, da efter du Verneys Død ikke han, men hans unge Discipel *Hunauld*, fik den anselige Lærerpost ved Jardin du Roi. Først da denne tidligt døde, fik han endelig (1743) Posten i en Alder af 74 Aar. Men den Alder, hvori de fleste trække sig tilbage fra al Videnskab, trykkede aldeles ikke ham. Ved sit sobre tarvelige Livssæt var hans fra først af svagelige Helbred blevet bestandig stærkere, og han vedblev endnu en hel Aarrække at udføre sine Funktioner som Professor; paa hans Initiativ blev der i 1744 bygget et nyt, særdeles velindrettet og anseligt anatomisk Amfiteater, og det var et Glanspunkt i hans officielle akademiske Løbebane, da han i 1745 kunde indvie det med en Dissektion og med en pompøs Festtale, hvori han i fine retoriske Vendinger yder den franske Lægevidenskab sin Hyldest ved at betegne den gamle Pariseranatom Riolan som sin anatomiske Stamfader. Af denne havde Simon Paulli lært Anatomien, og Paullis Discipel Steno havde igen været Lærer for Caspar Bartholin, »mon premier maitre en anatomie«. Saaledes kan Winsløw betegne sig som »arrière-petit-fils de cet ancien professeur de nos Ecoles«.

Men meget sent var det altsaa, at Winsløw naaede sin i ydre Henseende fremragende Stilling, og der har ogsaa oftere lydt stærk Misbilligelse og Klager over den omtalte Forbigaaelse, han var Genstand for; Forfatteren af nærværende Skrift har selv istemt dem. Det er imidlertid dog muligt, at Forbigaaelsen ikke just har været betinget i en saa himmelraabende Uretfærdighed, men har haft en mindre graverende Karakter,

og at navnlig hans unge heldige Medbejler Hunauld har været en betydeligere Mand end det almindelig antages, udrustet med personlige Lærergaver og Egen-skaber, der overgik Winsløws; hans tidlige Død forklarer, at han ikke i Litteraturen har sat sig noget særlig fremragende Minde. Den Kilde, som er Støtten for en saadan ændret Opfattelse af Forholdet, er ganske vist kun en noget plumret og tør derfor kun benyttes med en vis Forsigtighed. Det er en af Winsløws Disciple, den mere bekendte end berømte materialistiske Filosof *la Mettrie*, som i iltre Kampskrifter mod Pariserfakultetet kritiserer dets fremtrædende Medlemmer og derimellem ogsaa giver sin Karakteristik af Winsløw og Hunauld.

La Mettrie var jo af Livsstilling Læge, og det var netop gennem sine fortsatte medicinske Studier, at han udviklede sig til at blive en fremskudt og konsekvent Forkæmper for en materialistisk Grundopfattelse. Af Forældrene i St. Malo var han oprindelig bestemt til gejstlig, men paa Tilskyndelse af Familiens højt-skattede Læge *Hunauld*, den omtalte Professors Fader, der ifølge Biograferne forstod at gøre det indlysende for Forældrene, »at en god Recept betalte sig bedre end en Absolution«, gik han over til Studiet af Lægevidenskab og søgte efter at have erhvervet Doktorgraden i Rheims videre Uddannelse i Paris, hvorved han lærte de herværende Doktorer nærmere at kende. Han følte sig imidlertid bestandig dybere skuffet ved den Undervisning, som her bød; Parisermedicinen var endnu paa hin Tid i de fleste Retninger i en stagnerende Tilstand, ganske som Molière noget i Forvejen havde skildret den, behersket af den spidsfindige, apriorisk-doktrinære Galenisme. Videbegærlig og kritisk kundskabsøgende som den unge La Mettrie

var, søgte han da til Tidens store lægevidenskabelige Stjerne *Boerhaave* i Leyden, og her fik han sin Kundskabstørst stillet. Med en Begejstring og taknemmelig Veneration, som staar i stærk Modsætning til hans sædvanlige udfordrende og haanende Skrivemaade, og som utvivlsomt er følt og ægte, udtaler han sig senere bestandig om den store hollandske Læge, hvis Skrifter han derefter oversatte og bearbejdede, idet han tillige indfletter Udfald mod Parisermedicinen. Han kommer derved snart i en heftig Polemik, som fører til de omtalte ligesaa voldsomme og tirrende som vidtløftigt udtværede Smædeskrifter, hvori han, gennemhegler Pariserfakultetets Mænd, vel under fingerede Navne, men med en saadan Gennemsigtighed, at ingen kan tage fejl af, hvem der menes. Der er kun en eneste af Pariserdokterne, hvem han bestandig omtaler som *Boerhaave* med varm Sympati og oprigtig Højagtelse; det er *Winsløws* heldige Rival *Hunauld*, der dengang virkede som *Du Verneys* Efterfølger ved *Jardin du Roi*.

Det nøje Venskabsforhold, der bestod mellem Familierne *La Mettrie* og *Hunauld*, har nu sikkert nok paavirket denne *Dom*, som saaledes ikke uden videre tør tages for gyldig; tilmed var *Dommeren*, hvad han i hele sit følgende Forfatterskab og *Liv* noksom viser, i sit stærkt sammensatte *Naturel* et Stemningsmenneske, ubændigt overstrømmende baade i sin *Sympati* og sin *Antipati*. Men hans *Stemningsfuldhed* var dog forbunden med et overordentlig klart og skarpt kritisk *Blik*, og den store, fuldtonende og ægte *Respekt*, som *La Mettrie* bestandig lader komme til *Orde* overfor *Hunauld*, er, naar alt kommer til alt, et temmelig sikkert *Indicium* for, at denne har været i *Besiddelse* af adskillige af de fremragende personlige *Egenskaber*, af noget af den *Lærerbegavelse*, den over-

legne Aand og aandsfri Intelligens, som havde tændt La Mettries Begejstring for Boerhaave, og som overhovedet var det, der altid indgød ham Begejstring og Respekt. Hunauld synes at have udmærket sig netop ved de personlige Egenskaber, som La Mettrie i høj Grad savnede hos Winsløw.

Den over alle Grænser gaaende kaade Ondskabsfuldhed og Ildesindedhed, hvormed La Mettrie drager tilfelts mod flere af Pariserdoktererne, mærkes ikke i hans Karakteristik af Winsløw, hvem han med god Grund maa anerkende som »habile anatomiste«. Winsløw stod jo ogsaa som en Hovedrepræsentant for videnskabeligt Fremskridt i det iøvrigt stagnerende Fakultet. Imidlertid er den forholdsvis Godmodighed, hvormed han behandles, dog stærkt blandet med nedsættende Spot, og, som naturligt fra La Mettries radikale, fritænkeriske Standpunkt, er det Winsløws skrupuløse og smaatskaarne katolske Bigotteri, der først og fremmest bliver Skiven derfor. Tillige gør La Mettrie mange Løjer med hans Virksomhed som Læge baade i Hotel-Dieu og i privat Praksis, med hans Snerperi og hans yderlige Ængstelighed for enhver lidt aktiv Behandling. Dette sidste skulde efter La Mettries Fremstilling hænge sammen med hans anatomiske Fordybelse, hans Opdagelse af de mange smaa Nerver og fine Fibre, hvorved han var kommen til den fikse Ide, at Livet bestandigt maatte hænge i en Traad, og at selv de alleruskyldigste Medikamenter vare yderst farlige. Naar han engang, siger La Mettrie, har dristet sig til at ordinere en lille Skefuld Mannasaft, styrter han straks hen til Madonnas Alter for i Angst og Bæven at bede paa Knæ, at Saften ikke maa rive Fibrene itu. Ikke desto mindre bliver han meget benyttet som Læge, han har Autoritet som

Fakultetets »tateur« paa Grund af sine grundige anatomiske Indsigter, men han tænker i sine Sygeundersøgelser aldrig paa andet end paa Blodets Cirkulation og Forstyrrelser heri og tør dog aldrig ordinere det, som her først og fremmest maatte hjælpe, nemlig Aareladning — det gamle heroiske Hovedmiddel, som ogsaa Boerhaave holdt paa, og som derfor La Mettrie ligeledes ubetinget hyldede. Winsløw tør derimod ikke anvende andet Middel mod de formentlige Cirkulationsforstyrrelser end Løsning af al hæmmende og indsnævrende Beklædning.

Winsløws Optræden som Læge illustrerer La Mettrie ved flere stærkt railerende Anekdoter, hvorimellem følgende. Han blev kaldt til en Parykmagers Kone og satte sig til at overveje og drømme efter at have følt Pulsen. Til sidst gik han uden at give noget Raad; Manden styrtede efter ham for at faa et saadant, men forgæves. »Jeg skal overveje endnu i nogen Tid«, sagde Winsløw, »og desuden maa Patienten have taget alle Sakramenterne, før der kan være Tale om noget Lægemedel«. Tre Timer efter søgte Manden ham med fornyet Spørgsmaal om Kuren. »Det er for tidligt«, svarede Winsløw, »jeg er endnu ikke færdig, jeg maa først nøje udregne Blodcirkulationens Hastighed hos hende«. Til sidst ordinerede han dog en lille Skefuld Mannasaft, men forlangte da øjeblikkeligt at averteres, hvis Midlet skulde give Afføring.

Særligt som Docent karakteriseres Winsløw paa en ikke mindre spottende Maade saaledes: W. er en lille devot Maskine, sippet og snerpet, han skandaliseres af alt, han bliver bange for en Flue og rødmer ved ethvert frit Ord. Han er altid yderst ulykkelig, naar han i sine anatomiske Forelæsninger skal om-

tale Kønsorganerne, særligt de kvindelige, og deres Funktioner. I Stedet for at benytte de almindelige Betegnelser giver han disse Legemsdele meget kunstige og vildledende Navne, og vilde aabenbart helst, at disse Organer slet ikke eksisterede, skønt det kun er ved en fiks Ide, at naturalia kan blive turpia, skønt alt maa være aabent for Naturforskeren og tør undersøges af ham, der forfølger høje Formaal, og skønt Kønsorganernes Funktioner angaa det højeste, der overhovedet findes i Naturen.

Disse Udtalelser af La Mettrie ere meget karakteristiske for ham; thi han kredser unægtelig selv hyppigt med Forkærlighed om saadanne sensuelle Fænomener og er i det hele i Overensstemmelse med sin filosofiske Doktrin tilbøjelig til at forherlige Menneskets Driftsliv — ganske sikkert ikke alene af den angivne ophøjede Grund, men ogsaa fordi han som *Voltaire* og de fleste af Tidens franske Forfattere overhovedet føler Behag ved at dvæle derved, endvidere fordi hans Forfængelighed — hvorom han aflægger mange Vidnesbyrd — føler sig kildret ved særligt at fordybe sig i og fremstille Emner, som Winsløw og andre kun turde behandle med stor Delikatesse, og endelig fordi det i det hele var ham en særdeles Tilfredsstillelse ved sin Ugenerthed, ved sine uartige og kyniske Ord, at kunne tirre alle de prude og Hyklerne eller dog alle dem, hvem han fra sit Standpunkt ansaa for at være det.

Ogsaa Winsløws naive Overtroiskhed, den store Vægt, han ud fra sin faste Kirketro lagde paa Besættelse og Trolddom som Aarsag til Sygdomme, gør La Mettrie grove Løjer med og illustrerer ved Eksempler, hvorledes den fromme Medicus har tilraadet og anvendt Djævlebesværgelse som Hovedmiddel i Til-

fælde, hvor en ganske naturlig Sygdom og Sygdoms-aarsag laa klar for Dagen for alle uheldede.

Dommen om Winsløw sammenfattes da i, at han vel er en dygtig Anatom, men tillige et »pauvre génie«. Nu er den kaade Smædeskriver selvfølgelig paa ingen Maade nogen paalidelig Portrættegner; men i La Mettries stærkt blandede Naturel er der dog ogsaa et ikke ganske ringe Drag af Sandhedskærlighed og oprigtig Respekt for den virkelige Begavelse, og med tilbørligt Fradrag af Overdrivelser turde dog vist hans kvikke Pen her have givet nogle ganske gode Bidrag til vor gamle Winsløw's sande Karakteristik, navnlig da det passer godt med, hvad der fra andre Sider vides om ham, og hvad han selv røber i sit Forfatterskab. Holberg berømmer med god Grund hans store Bravhed og Hjælpsomhed mod Landsmænd, men lægger samtidig ikke Skjul paa hans smaatskaarne og trættende kirkelige Disputersyge og paa, at han egentlig med hele sin fremragende faglige Dygtighed dog manglede overlegen Intelligens og nok var noget af et »pauvre génie«.

Mellem Winsløws Skrifter er der i ethvert Tilfælde et, der ikke kan andet end give en vis Bestyrkelse af La Mettries og Holbergs Kritik af ham. Det er hans These om Dødstegnene, som han i Egenskab af »Docteur régent de la faculté« publicerede, og som har opnaaet en ikke ringe Navnkundighed, i den nyere Tid ogsaa mellem Lægfolk, idet den er bleven stærkt benyttet hertillands af Agitationen i Skindøds-Spørgsmaalet. Hovedmanden i hele denne Agitation, daværende Adjunkt Victor Heise, har ogsaa den Fortjeneste at have udgivet den med vedføjet dansk Oversættelse og saaledes at have opfrisket Erindringen om den berømte Anatom. Winsløw viser sig i denne Afhandling

fuldt ud at være sin naive Tids Barn og at tro paa alle de dengang kurserende, haarrejsende Fortællinger om levende Begravelse. Hans Lettroenhed antager endog i Forhold til Tiden paafaldende Dimensioner. Det Hovedraad, han giver til Sikring af virkelig Død inden Begravelsen, nemlig at stikke eller skære i Liget, vandt iøvrigt aldrig Indgang.

Men hævede Winsløw sig saaledes i sin almindelige Aandsudvikling ikke over sin Tids Gennemsnitsmennesker, og var det kun paa et enkelt Punkt, i den anatomiske Forskning, at han besad en overordentlig Begavelse, saa er der derfor ikke mindre Grund til at beklage, at hans kirkelige Frafald holdt ham borte fra Fædrelandet og skænkede et fremmed Land det nærmeste Udbytte af hans banebrydende Virksomhed. Der turde endog paa en vis Maade være større Grund til at beklage denne for vor danske Lægevidenskab skæbnesvangre Følge af Trosforandringen med Hensyn til Winsløw end til Steno. Thi dennes dybt urolige, mod de store Vidder altid febrilsk higende Aand vilde, som allerede ovenfor fremhævet, næppe under nogen Omstændighed have kunnet slaa sig til Ro ved vort adstadige Universitet; men den jævne, sindige Winsløw, der i Modsætning til Steno i Virkeligheden vedblev at være dansk i Sind og i Skind, havde gjort det uden nogen Anfægtelse. Var han blot ikke i Paris kommen i Berøring med de katolske Disputationer, saa var han bleven rolig og tilfreds ved sin Lutherdom og havde, naar han som Docent var bleven installeret i Anatomihuset paa Frue Plads, her glad og uforstyrret udført sin betydningsfulde anatomiske Dont lige saa støt og vistnok med lige saa glimrende Resultat, som det nu skete i Paris. Vort Domus anatomica vilde paa ny være blevet om-

straalet af en Glans og et Ry, ikke mindre end i Thomas Bartholins korte Virksomhedsperiode.

Nu blev desværre Navnet *Jacques Benigne Winslow* (Fornavnet »Benigne« antog han efter Bossuet) et fremmed Forskernavn for os, og Navnet Winsløw forsvandt i det hele fra vor danske Videnskabs Annaler. Efter Jacob Winsløws Trosfrafald havde vi rigtignok en yngre lovende Broder af ham tilbage, *Niels Brun Winsløw*, der ligeledes kastede sig ivrigt over Lægevidenskab og Anatomi. Men netop, da han var vel begyndt paa sin videnskabelige Bane og var bleven promoveret, borttrykkedes han af Pesten i 1711, altsaa uden at kunne bringe de Evner til Udfoldelse, som han, efter hvad hans Doktordisputats bebuder, rimeligvis sad inde med. Først ved Aarhundredets Slutning kommer Navnet igen frem i vor Lægevidenskab, idet en Sønesøn af en tredje Broder, *Frederik Christian Winsløw*, vinder Anseelse som en fremtrædende dygtig Kirurg.

Ogsaa fra Frankrig forsvandt iøvrigt Navnet efter Jacob Winsløws Død. I sit Ægteskab med en uformuende Pariserinde af beskednen Herkomst efterlod han sig nemlig ingen Søn, men kun Døtre. Ved en Descendent af den ene af disse kom dog Navnet ogsaa her paa ny frem omtrent samtidig med dets Genoplivelse i Danmark. Det var en ung Doktor *Lullier*, der, skønt Pariser gennem flere Slægtled, dog havde bevaret Stamfaderens Interesse for Danmark og paa sin Ungdoms Studierejse i Begyndelsen af nærværende Aarhundrede drog til Kjøbenhavn og til sin herboende ældre Slægtning, hos hvem han tog Ophold og i længere Tid uddannede sig paa Frederiks Hospital. Han antog derefter sin berømte Stamfaders Navn og gjorde

sig under Dobbeltnavnet »*Lullier-Winslow*« hæderlig bekendt i den franske lægevidenskabelige Litteratur.

Men det var dog kun i direkte Forstand, at Jacob Winsløw blev en fremmed for os og vor Videnskab. Indirekte, gennem sin Lærervirksomhed og sit Forfatterskab, øvede han sin indgribende Indflydelse paa vor som paa alle andre Landes Lægevidenskab. De ret anselige Fremskridt i den tidligere fuldstændigt forsømte Kirurgi, som navnlig under *Simon Crüger's* og hans Søns Førerskab gennemførtes i Danmark under den iøvrigt saa døde Periode i det 18. Aarhundredes første Halvdel, kunne væsentligt føres tilbage til Winsløw, hos hvem begge de nævnte, baade Fader og Søn, i længere Tid uddannede sig. Og da den danske Lægevidenskab i det hele ved Aarhundredets Midte begyndte at rejse sig af sin Dvale, i særlig Tilknytning til Göttingens ny Universitet og til den her virkende store Stjerne *Haller*, maa Udgangspunktet derfor i Virkeligheden endnu for en stor Del søges hos Winsløw, der havde været Hallers højtskattede Lærer. Ikke blot ved sine anatomiske Skrifter, som i lang Tid bevarede deres Betydning, men ogsaa personligt, ved sin overordentlig lange Virksomhedsperiode, der strakte sig næsten lige til hans Død 1761 i en Alder af 91 Aar, har Winsløw i bogstavelig Forstand kunnet slaa Bro over hele det døde Tidsrum i vor Lægevidenskab fra det 17. Aarhundredes Slutning til Midten af det 18. Aarhundrede, saaledes at Videnskabens Genoplivelse ved dette Tidspunkt egentlig kan betegnes som en aldrig afbrudt Udvikling fra den gamle Bartholiniske Glansperiode.

Henvisninger og Noter.

- S. 1. Petrus Ramus og Ramismen: Høfding, Den nyere Filosofis Historie I, S. 168 ff. H. Rørdam, Københavns Universitets-Historie II S. 296 ff.
- 4. Om Finckes Gave til Theatret og Naturaliekabinettet: Thura, Idea hist. litt. Danorum S. 106. Horb i Østs Arkiv IX S. 299 ff. (Pseudonymen J. Horb er J. Rørbye, der har ladet sin Besvarelse af Universitetets Prisopgave om Lægevidenskaben i Frederik III.'s Tid delvis trykke), H. F. Rørdam i Universitetets Historie III S. 559 og i Dansk biogr. Leks. V. S. 152, Engelstoft og Werlauff, Kbhvns. Universitets Bygningshistorie, Univ. Program 1836 S. 19 ff. Th. Bartholin, Domus anat. Hafn. 1662 P. 46; Bartholin vilde her utvivlsomt ikke have undladt at nævne det, hvis hans Bedstefader havde skænket en betydelig Gave til Theatret.
- 6. S. M. Gjellerup i D. biogr. Leks. I. S. 555.
- 9. Th. Bartholins Beretning om Faderen i Fortalen til Anatomia Reformata 1651; ogsaa i G. Sommeli Leksikon Eruditorum Scanensium I. P. 146.
- 10. Th. Bartholins Meddelelse i Fortalen til Lyser's Culter anatomicus, 2. Udg.
- 11. Om »Institutiones anatomicæ«: Gosch, Danmarks Zoologiske Litteratur II. 1. S. 12 ff.
- 12. C. Bartholin som Privatpræceptor: H. Rørdam, Univers. Historie III. S. 304.
- - Claude Bernard: Cyons Skildring i Biograph. Leks. der hervorrag. Aerzte I. S. 417 f.
- 13. C. Bartholins Forhold til Holger Rosenkrantz: Oscar Andersen, Holger Rosenkrantz den Lærde, S. 127 og fl. St.
- - Jersins Ligtale under Titlen: »Enochs Levned og Endeligt, betragtet udi en Ligprædiken over Dr. Caspar Bartholin«.

- S. 14. Dippels Bekendelse: Jantzen i D. biogr. Leks. IV. S. 273. J. Petersen, Den danske Lægevidenskab 1700—1750, S. 74.
- 19. Worms Museum: Wolff, Encomion Regni Daniæ S. 856.
- 21. Worms runologiske Arbejder: Werlauff i Nordisk Tidsskrift for Oldkyndighed I S. 287 ff. N. M. Petersen, den danske Litteraturs Hist. 2. Udg. III S. 330 ff. *Wimmer*, Om Undersøgelsen og Tolkningen af vore Runemindesmærker (Univ. Festskrift 1895).
- 22. Johs. Steenstrup i Hist. Tidsskrift 6 R. VI S. 488.
- 24. Hedenius, Om Uptäckten af Blodomloppet, Upsala 1892, S. 215. — Pesten i Kjøbenhavn 1654: Mansa, Folkesygdommenes og Sundhedsplejens Historie i Danmark S. 391 ff.
- 25. Worms Betragtning af Kirurgien: Epistel Nr. IV. til Andr. Toxotius. — Arnisæus' Skelet: Th. Bartholin Domus anat., P. 47. Engelstoff og Werlauff, Anf. St. S. 14.
- 26. Worm som Docent: Vita Olai Wormii (Programma funebre 1654) og Th. Bartholins Oratio in obitum O. Wormii 1655.
- 27. Novellæ Constitutiones og Ordinatio lectionum: Nyerup, Univ. Annaler S. 51 ff. Cold, Lægevæsenet og Lægerne under Christian IV.'s Regering S. 17 ff. V. Ingerslev, Danmarks Læger og Lægevæsen I S. 234 ff. Panum, Det medicinske Fakultets Oprindelse og Barndom (Univ. Festskrift 1879) S. 72 ff.
- 32. Professorernes Kaldelse: H. Rørdam, anf. St. III. S. 496, Matzen, Kjøbenhavns Universitets Retshistorie II S. 10 ff.
- 33. Paullis Kaldsbrev: Matzen, anf. St. II S. 13 og 94.
- 35. Borchs Udtalelse i et Brev, aftrykt i Fortalen til *Quadripartitum botanicum*.
- - Den ugunstige Bedømmelse af Paulli begynder i Worms Breve. men fortsættes senere af Rottbøll (Videnskab. Selsk. Skr. X S. 402) af J. Horb (anf. St. S. 65) af *Cold* (Lægevæsenet og Lægerne under Christian IV's Regering, Doktordisputats 1858, S. 53), Ingerslev (anf. St. I. S. 285 og 334). Først Panum har rehabiliteret ham i det anførte Festskrift.
- 36. A. D. Jørgensen i Peter Schumacher Griffenfeld I S. 360.
- 38. Paullis mindre Skrifter refereres udførligt af J. Horb.
- 39. Om Bestræbelsen for at lade Hjemlandets Frembringelser erstatte de udenlandske, se Hjelt, Åbo Universitets Lærdomshistoria VI. S. 229 (Skrifter udgivne af Svenska Literatursällskapet i Finland XXXII).
- - Worms Udtalelse i Brevet Nr. DLXII.

- S. 40. Collegium Finckianum og Lectorium Medicorum: Engelstoft og Werlauff, anf. St. S. 26 f. H. Rørdam, anf. St. III. S. 188 og Tillæg Nr. 404.
- - Collegium vetus og det anatomiske Teaters Opførelse: Th. Bartholin, Domus Anatomica P. 4. Engelstoft og Werlauff anf. St. S. 18. H. Rørdam anf. St. I. S. 19 ff. Matzen, anf. St. II. Tillæg S. 12. Cold, anf. St. S. 24 ff. Ingerslev, anf. St. S. 240 ff.
 - 41. Panum giver en delvis Oversættelse af Paullis Program i sit anførte Festskrift.
 - 42. Skelettet i Kollegiehusets Auditorium: Wolff, anf. St. P. 847. Bartholin, Domus anat. P. 47.
 - 43. Forelæsningspenge i Tyskland: Billroth, Ueber das Lehren und Lernen der medicinischen Wissenschaften an den deutschen Universitäten 1876 S. 377 ff.
 - 44. Betaling til Paullis Famulus: Matzen anf. St. II S. 94, Note.
 - - Paullis offentlige Dissektioner: Wolff, anf. St. S. 357. Engelstoft og Werlauff, anf. St. S. 18. Hans tre Programmer ere aftrykte in extenso i Bartholins Domus anatomica.
 - 50. Bartholins her nævnte Skrifter ere Genstand for indgaaende Analyse hos Gosch, anf. St. II. 1. S. 50 ff.
 - 51. Bartholins Ansættelse: Matzen, anf. St., II S. 20 og 94.
 - 52. Bartholins offentlige Demonstrationer: Wolffs Encomion S. 357; Engelstoft og Werlauff, anf. St. S. 19.
 - 54. Worm om Kyluskarrerne: Epist. Nr. DCLI.
 - 55. Brev fra Rasmus Bartholin: Th. Bartholins De lacteis thoracis Cap. V.
 - 60 Daremberg om Bartholin: Historie des sciences médicales II. P. 639.
 - - Bartholin om Lyser: Epist. med. Cent. II. Nr. XXIX. og XLVII.
 - - Bartholin i Forhold til Lyser og Rudbeck: Haller, Bibl. anat. I. P. 448. Kurt Sprengel. Geschichte der Arzneykunde, 3. Oplag IV S. 160 ff. Sommer, Univ. Program 1885 S. 27. Biogr. Leksikon öfver namnkunniga Svenska män XII. S. 316. Gosch anf. St. S. 104 ff. Hiss i Zeitschrift für Anatomie I S. 128 ff. Tigerstedt i Finska Läkaresällskapets Festskrift 1885. J. Petersen i Dansk biogr. Leksikon X S. 538 og Nord. med. Arkiv, Festband 1897 Nr. 18.

- S. 64. Griffenfelds nationale Stemning: A. D. Jørgensen, Griffenfeld II S. 180.
- 66. Griffenfelds Modtagelse som Universitetspatron: A. D. Jørgensen, anf. St. II 185 ff.
- 67. G. L. Badens Skrift (1814) er en Oversættelse af Bartholins med tilføjede udførlige Anmærkninger.
- - A. D. Jørgensen i Hist. Tidsskrift 4 R. V. og i Nils Stensen, S. 68.
- 68. Indrømmelsen til Bartholin: A. D. Jørgensen, Griffenfeld I S. 401.
- 69. Ole Borchs store Carmen til Griffenfeld er trykt foran hans »Cogitationes de variis lingvæ latinæ ætatibus« 1675 (Manuskriptet i Rostgaardske Samling Nr. 128 fol.).
- - Griffenfelds Storhedsrus: A. D. Jørgensen, anf. St. II. S. 274.
- - Den versificerede Hyldest: N. M. Petersen, anf. St. III. S. 201.
- - Bartholins Litteraturkendskab: J. Petersen, »Den medicinske Kliniks ældre Historie« S. 38, »Kopper og Kopperindpodning« S. 28.
- 70. Alle Oversættelser og Optryk af Bartholins Haandbog ere udførligt og omhyggeligt opførte hos Gosch, anf. St., 3. Afdeling (Litteraturfortegnelse).
- 71. Bartholins Museum: Domus anat. P. 62.
- 76. P. Hansen i »Illustr. dansk Litteraturhist.« I. S. 351.
- - A. D. Jørgensen, Nils Stensen (Mindeskrift 1884).
- 81. Taareafsondringen efter ældre Opfattelse: C. Bartholins Instit. anat., Rostock 1622 P. 386.
- 86. Stensen'ske Forsøg: Centralblatt für die med. Wissensch. 1869 S. 579 ff.; Charcot, Referat i Hospitalstid. 1887, S. 830 ff.
- 96. W. Plenkers, Der Däne Niels Stensen. Ein Lebensbild. Freiburg in Breisgau 1884.
- - Den latinske Inskription lyder saaledes:

NICOLAI · STENONIS · IMAGINEM · VIDES · HOSPES · QVAM
 ABRE · COLLATO · DOCTI · AMPLIVS · MILLE · EX · UNI-
 VERSO · TERRARUM · ORBE · INSCULPENDAM · CURARUNT
 IN · MEMORIAM · EJUS · DIEI · $\overline{\text{IV}}$ · CAL · OCTOBR · AN ·
 $\overline{\text{M}}$ · $\overline{\text{D}}$ · $\overline{\text{CCC}}$ · $\overline{\text{LXXXI}}$ · QUO · GEOLOGI · POST · CONVENTUM
 BONONIAE · HABITUM · PRAESIDE · JOANNE · CAPELLINI^O
 EQUITE · HUC · PEREGRINATI · SUNT · ATQUE · ADSTAN-
 TIBUS · LEGATIS · FLOR · MUNICIPII · ET · R · INSTITUTI
 ALTIORUM · DOCTRINARUM · CINERES · VIRI · INTER · GEO-

LOGOS · ET · ANATOMICOS · PRAESTANTISSIMI · IN · HUIUS
 TEMPLI · HYPOGEO · LAUREA · CORONA · HONORIS · GRA-
 TIQUE · ANIMI · ERGO · HONESTAVERUNT.

- S. 97. N. M. Petersen om Stenos Omvendelse: anf. St. III. S. 213.
- 105. Jens Møller i Teologisk Bibliotek XX. S. 260 ff.
- 108. Goethe har med en lille Omskrivning trykt denne Pas-
 sus af Stenos Tale paa Omslaget af 3. Hefte af 1. Bind
 »Zur Morphologie«, udkommet 1796 (Hempels Udgave
 af Goethes Werke, XXXIII S. 505). Citatet findes derfor
 ikke i de senere samlede Udgaver af Morphologien.
- 109. Brevet om Swammerdam: Malpighi, Opera posth. Lon-
 dini 1692 P. 59 og 110.
- 115. Borchs Disputation om Slangen: Dissertationes, udg. af
 Lintrup II. 1. S. 4—48.
- 116. Borchs Troskab mod Lutherdommen: A. D. Jørgensen,
 Niels Stensen S. 192 og 229.
- - Borchs Levnedbeskrivelse: Guds Børns Kaarse-Skole,
 Ligtale af Bornemann; C. Rothe, brave danske Mænds
 Eftermæle II.; Koch, Oluf Borch. Doktordisputats 1866.
 H. Olrik i Borchs Kollegiums Historie i Festskriftet ved
 Kollegiets 200 Aars Jubilæum 1889. H. F. Rørdam i
 D. biogr. Leks. II.
- 118. Borchs Udnævnelse til Professor: Nyerup, Univ. Anna-
 ler S. 184. Matzen, anf. St. II. S. 13.
- 119. Borri: Werlauff i Herholdt og Mansas Samlinger til den
 danske Medicinalhist. S. 151—190 Chr. Bruun i Dansk
 biogr. Leks II. Carl Bruun. Kjøbenhavn II. S. 195. A.
 D. Jørgensen, Griffenfeld I. S. 268.
- 121. Prinsessen af Medici: C. Rothe anf. St. S. 330. Koch
 anf. St. S. 74.
- 122. Slegel om Conring: A. Hirsch, Geschichte der med.
 Wissensch. in Deutschland 1893 S. 100.
- 123. Koch behandler i sin anførte Afhandling Borchs histo-
 risk-kemiske Forfattervirksomhed med megen Udførlighed
 og Livfuldhed.
- 125. Efterdønninger i Borchs Kamp for Kemien: J. Petersen,
 Den danske Lægevidenskab 1700—50, S. 276 f.
- - Borchs Hensynsfuldhed i Polemik: M. Cl. Gertz i D.
 biogr. Leks. II. S. 505.
- 127. Borris Modtagelse i Kjøbenhavn: Werlauff, anf. St. S.
 169 ff.
- - H. Olsen: V. Ingerslev, anf. St. I. S. 545 f.

- S. 129. Borch som Kemiker: S. M. Jørgensen i D. biogr. Leks.
- 132. E. Pontoppidans Beretning i »Menoza« (udg. af V. Birkedal) III. S. 244; C. Rothes paa anf. St. II. S. 353.
- 133. Amindelses Digt, trykt i Kaarse-Skolen, Manuskript i Rostgaardske Samling paa Universitetsbibl. Nr. 128 fol.
- 135. Bertel Bartholin: Gertz i D. biogr. Leks. I. S. 551.
- 136. Stenoperationen: C. Rothe, anf. St. II S. 340.
- 138. Peder Kylling: E. Rostrup i D. biogr. Leks. IX. S. 614.
- 139. Brevene fra Noris: Plenkers anf. St. S. 117.
- - H. Jacobsen og Geologien: Plenkers anf. St. S. 58, Note.
- 140. Jochum Halling: S. M. Gjellerup i D. biogr. Leks. VI. S. 518.
- - Hans Mule Programmets Forfatter: Koch, anf. St. S. 2.
- - Caspar Bartholin den Yngre: G. L. Wad og J. Petersen i D. biogr. Leks. I. S. 557 ff. J. Petersen, Den danske Lægevidenskab 1700—1750 S. 4 og 298.
- 145. Om Jacob Winsløw: J. Petersen, Den danske Lægevidenskab 1700—1750 S. 14 ff. og de i Litteraturhenviisningerne S. 300 anførte Kilder. Samme Forf., Det Kbhvnske. med. Selskabs Forh. 1891—92 S. 67 f.
- 149. Holberg om Winsløw: Trende Epistler, oversatte og udgivne af J. Levin 1857 S. 47 ff.
- 153. La Mettrie som lægevidenskabelig Forfatter: J. Petersen, Om Lægen og Filosofen La M., Ugeskrift for Læger 5 R. II. Nr. 7 og 8 (heraf ere nogle Passus aftrykte). Om La M. iøvrigt: Du Bois-Reymonds Tale i Berlinerakademiet (i hans samlede Taler) og Høffding, Den nyere Filosofis Historie I. 439 ff.
- 158. V. Heises Udgave af Winsløws Thesis i Sorø Akademis Indbydelsesskrift 1868.